Praeconia

Liturgikus szakfolyóirat

A szent könyvek

XI. évfolyam 2016/1. szám

Praeconia

Liturgikus szakfolyóirat
XI. évfolyam 2016/1. szám

Laptulajdonos:
A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia
Liturgikus Bizottsága

Főszerkesztő:
Dr. Pákozdi István

Szerkesztőbizottság:
Dr. Veres András a MKPK Liturgikus Bizottság elnöke,
Dr. Dolhai Lajos szakmai munkatárs,
Dr. Kajtár Edvárd a Liturgikus Intézet igazgatója,
Bata-Király Edina nyelvi lektor.

Felelős kiadó:
Dr. Veres András
püspök, elnök

Szerkesztőség:
1068 Budapest, Városligeti fasor 42.
praeconia@yahoo.com

A fedőlap-szimbólum Vámos István rajza.
Tördelte: Dr. Tamáska Istvánné.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

HU ISSN 1416-8359

Kiadja a MKPK Liturgikus Bizottsága
irodavezető: Dr. Kajtár Edvárd.

Ár: 1350 Ft
Előfizetés egy évre (2 szám): 2400 Ft

Készült a Pharma Press Nyomdában
Felelős vezető: Gyulay László

Tartalom

Előszó 5

Tematikus tanulmányok

Simon Tamás László OSB: A Jn 20 és a Negyedik evangélium genezise 6
Barsi Balázs OFM: Az igehirdetés az élet szolgálata 17
Korzenszky Richárd OSB: Könyv, betű, lélek 25
Elena Velkova Velkovska: Bizánci liturgikus könyvek 29
Gabriel Ramis: Nem római nyugati liturgikus könyvek 38
Franz Kohlschein: Egy (még) feltáratlan kincs 48
Winfried Haunerland: Isten igéje – amit megünneplünk és életre keltünk 50
Kovács Anita: A Missale Romanum változásai 54
Pákozdi István: Lectionarium – Olvasmányos könyv – felolvasás 65

Egyéb tanulmányok

Elena Massimi FMA: A III. misekánon szerzője, Cipriano Vagaggini OSB 69
Eugen Daigeler: Tömegmise és alternatívái 73
Sz. Jónás Ilona: A baldachin eredete és szerepe a középkori Európában 76
Radó Polikárp OSB: A szentolvasó eredete 83
Juhász Márton: A római naptár fejlődése 87
Kertész Péter: Kisberk Imre, a nehéz időkben liturgikus nyugalommal 95
Pákozdi István: Bűnvalló imádság az 50. zsoltár alapján 98
Emberúton az Isten felé 100
Assisi Szent Ferenc: A teremtmények éneke (Naphimnusz) 103

Dokumentumok

Pio Laghi bíboros: Ti, szomjazók 104

Liturgikus élet

A misestipendiumok teológiája 108
„Liturgikus horror” 109

Aktualitás

Miért nem adják át szertartásosan a mellkeresztet a püspökszenteléskor? 110

Liturgikus kérdés

Hol áll és milyen a papi szék a szentélyben? 111

Szemle 113

Latin nyelvű tartalomjegyzék 116

Fecske Orsolya SSS: A Béke Királynője

A szent könyvek végigkísérték az Egyház életét. Eszközei voltak a liturgia bemutatásának, a kultúrának, az írásbeliségnek. Bőrbe kötötték, arany széllel ékesítették, oltárra helyezték, megfüstölték. Sem a Biblia, sem a Misekönyv, de a többi szent könyvünk sem az égből pottyantak, hanem emberi alkotások (bennük isteni üzenetekkel, akarattal, megformált szavakkal, énekkel, irodalommal). Megvan a maguk története, történelme, amelyet nem írhatnak felül még a technika mai vívmányai sem (laptopról, E-könyvből, táblagépekről végzett zsolozsma, netán szentmise)! Hogyan is értékeljük a szent könyveket? Rakjuk őket mind múzeumba, vagy váljanak mai formájukban is eszközeivé a szép és méltó istentiszteletnek, vallási életünknek? Nem gondoljuk, hogy aki ma elsőáldozó gyermekének ajándékot akar adni, az rátölti a mobiltelefonjára a szép imádságokat… Ugyanígy helye van egy értékes, modern, nagyalakú evangéliumos könyvnek is az oltáron, az ambón, a körmenetben. A keleti egyházak gyakorlatában az évszázados, bőrkötéses, égetett zománcképekkel díszített evangelisztárion – amely az oltár közepén foglal helyet – akkora tiszteletnek örvend, mint az Eucharisztia. Mindezekről és még sok már érdekes kérdésről is szólnak e szám tematikus tanulmányai.

Az egyéb tanulmányok is érdekesek. Most két előttünk járt liturgikust mutatunk be: Cipriano Vagaggini bencést és Kisberk Imre püspököt. Egy rövid keresztút és a Naphimnusz új fordítása segíti imádságos életünket. A Dokumentumok rovatban Pio Laghi bíboros egy prédikációja olvasható. A Liturgikus élet a stipendiumokról és a visszaélésekről szól. Az Aktualitások a püspökszentelés egy részletére kérdez rá, a Liturgikus kérdés pedig a papi szék helyére, milyenségére. Végül hét új kiadványt szemlézünk.

Húsvétra készülünk, amikor is a liturgia minden mozzanatában igényes, szép liturgikus könyveket használunk. A magyar zsolozsmát is már az újra kiadott *Az Imaórák Liturgiája* második kötetből végezhetjük (Szent István Társulat Budapest, 2015). Szép lassan megújulnak szertartáskönyveink is, misekönyvünk is. Szeressük, vigyázzunk rájuk (ha tönkremennek, újra beköttethetjük őket)! Régen egy bőrkötéses latin misszálé emberöltőket kibírt és ma is jó állapotban őrzik a múzeumok, pedig mindennap forgatták őket. A szent könyv a „testvérünk" (régen a breviáriumról mondták, hogy a pap „felesége"). A digitális eszközök korában is becsüljük meg szent könyveinket!

Továbbra is várjuk olvasóink észrevételeit, igényeit, a reklámok közé eljuttatott anyagokat és főként pedig lapunk megrendelését (praeconia@yahoo.com)!

Áldott Húsvétot kívánunk!

(Főszerkesztő)

Simon Tamás László OSB

A Jn 20 és a Negyedik evangélium genezise

Bár az Újszövetség sohasem használja többesszámban az „evangélium" főnevet, négy dokumentumot is tartalmaz, amelyeket címük ezzel a szóval jelöl. Az alábbiakban nem az evangélium műfaj természetével kívánunk foglalkozni[1], s nem is az evangelium quadriforme, a négy evangéliumot tartalmazó kánon kialakulását akarjuk feltérképezni[2]. Célunk jóval szerényebb: a Jn 20 néhány részletét[3] vizsgálva arra a kérdésre keressük a választ, milyen szerepet szánt művének az evangélista.

Az Írások öröksége

Mózes testamentuma, a Deuteronómium szerint a Törvénykönyvnek a szövetségláda mellett a helye (MTörv 31,26). Ezzel szemben a tízparancsolatot, a „tíz szót", a szövetségláda rejti (MTörv 10,1). Bár ezek a „szavak" el vannak zárva – így módosításuk szóba sem jöhet, hiszen puszta létük legitimálja őket – tartalmuk mégsem hozzáférhetetlen: a Törvénykönyv, azaz maga a Deuteronómium nyit hozzájuk utat. Így a szövetségláda mellé téve Mózes egyszerre relativizálja és hangsúlyozza saját művének jelentőségét és tekintélyét. Mintegy az utolsó szó jogán elmondott és írásba foglalt búcsúbeszéde nélkül JHWH szabadságot megpecsételő és garantáló szava nem lenne hozzáférhető. Így az MTörv-t a kommentár műfaj apoteózisaként is olvashatjuk, hiszen a szövetség „tíz szava" Mózes tanítása révén kel minden nemzedék számára új életre.

Jóllehet az Ószövetségben nem találunk olyan dokumentumot, amelyik Arisztotelész Poétikájához foghatóan legalább egy meghatározó műfaj értékelésére, értelmezésére vonatkozóan rendszerező eligazítást adna, az írott hagyomány normatív szerepére vonatkozó reflexió nemcsak jelen van az antik Izrael később kanonikussá vált szövegeiben, hanem az írott szövegek természetére és szerepére vonatkozó megállapítások a kánoni tekintély elérése rendkívül árnyaltan artikulált előmozdítójának bizonyultak[4].

---

[1] Erről részletesebben: Simon T. L.: *Az üdvösség mint esély és talány: közelítések a Márk-evangéliumhoz*, Bp., 2009, 25-50.

[2] Ezzel kapcsolatban lásd: Simon T. L.: *Nem írnokok, hanem írástudók: közelítések a szinoptikus evangéliumokhoz*, Bp., 2008, 12-29.

[3] A kérdésről, hogyan jelennek meg az Írások, és mi a státusa a leírt evangéliumnak a Jnban, lásd bővebben: Simon T. L.: *„Szémeia gegrammena: A Negyedik evangélium Írás-képe"*, Studia Biblica Athanasiana 7
(2004), 37-89.

[4] Ennek szép példája, hogy az ún. „deuteronomista történetírás"-hoz sorolt szövegeket két olyan szakasz keretezi, ahol a Törvénykönyv nemcsak az elbeszélt események megítéléséhez szolgáltat kritériumokat, hanem színre is lép: a „korai próféták" – Józs, Bír, Sám, Kir – kor-

Az MTörv a Tóra és a Nebî'îm között kettős határt jelöl: földrajzit és episztemológiait. Izrael még föld nélkül, de a könyvvel a kezében készül a honfoglalásra. JHWH akaratát Mózes halála után a könyv közvetíti majd. Mózes azonban nem hallgat arról a vészterhes jövőről sem, amikor Izrael már föld nélkül, de a könyvvel a kezében remélheti a megtérés kegyelmét, aminek a lehetőségét éppen a könyv szavai teremtik meg.

Más a patriarchák és más Mózes korának oikonomiája, üdvrendje[5]. A Deuteronómium végén Mózes szavai mintegy megismétlik Jákobnak a fiaira mondott áldását (Ter 49). Mózes atyasága azonban metaforikus. Jákob saját termékenységéért magasztalja Istent (Ter 49,3-4.24-26). Mózes esetében viszont a szó az élet forrása (vö. MTörv 32,47: „ez a szó a te életed"). A patriarchák esetében a termékenység térben és időben beteljesülő áldását a genealógiák tanúsítják. A test a forrás, ezért kap fontosságot a patriarchák eltemetett teste és a sírjuk Hebronban, illetve Sikemben. Ezért ragaszkodik Jákob ahhoz, hogy atyái, Izsák és Ábrahám mellé temessék (Ter 47,27-31; 50,1-14).

Mózes halálának elbeszélése egészen más logikát mutat, állapítja meg Sonnet[6]. Nem fiai körében hal meg, s nem is fiai temetik el, mint a három patriarchát (Ter 25,9; 35,29; 50,13). Mózes halálakor egyedül van az Örökkévalóval, aki „szemtől szembe" (MTörv 34,10) ismerte. Maga JHWH temeti el (Mtörv 34,6), „és senki sem ismeri a sírját mind a mai napig". Az elbeszélés „mai napja" – folytatja gondolatmenetét Sonnet – együtt halad az olvasó „mai napjá"-val. Ezt a sírt azonban sohasem fogják megtalálni, így tehát sem Mózesnek, sem Mózes sírjának nem lesz, nem lehet kultusza. A mózesi üdvrendben az életet a szavak adják tovább. Mózes a könyv által van jelen az ígéret földjén: „oltárt épített Józsue az Úrnak [...] Ébál-hegyén, ahogyan megparancsolta Mózes, az Úr szolgája Izrael fiainak, és ahogyan meg is van írva Mózes törvénykönyvében" (Józs 8,31). A szentírási hagyományban az Ígéret Földjére vezető utat két 'arón, két 'láda' is bejárja. Az egyik egy koporsó, benne József holttestével (Ter 50,26: az 'arón 'koporsót' is jelent); a másikban a „tíz szó" s mellette a Törvénykönyv – a Deuteronómium – és Mózes énekének szövege (MTörv 28,69; 31,8-11): az új oikonomia, az új üdvrend szimbólumai.

A Jn minden kezdet kezdetéhez kapcsolja az evangélium felütését: a Genezis elejére alludál. Jóllehet a Logosz-himnusz a bölcsességirodalom hangfekvésében (Péld 8,22-31; Sirák 24) kezdődik, főszereplője nem a történelemtől független (Péld 8) vagy megközelíthetetlen bölcsesség (Jób 28), hanem egy történetileg azonosítható személy, akinek életéről és jelentőségéről az evangélium egy narratíva révén ad számot. Más szóval, a Jn-ban a kinyilatkoztatás, a bölcsesség, a Logosz nem egy könyv tartalmában lesz hozzáférhető (mint pl. Báruk 3,37-4,4), hanem Jézus személyében és sorsában inkarnálódik. A Negyedik evangélium a Lk-hoz hasonlóan céljait is közli az olvasóval, de nem a könyv elején (Lk 1,1-4), hanem a végén: 20,30-31[7]. Itt nem a Tóra elejére, hanem a végére (Deut 34,10-12) rímel[8]:

---

puszának mintegy foglalatát adja (2Kir 22,8-23,3; Józs 1,1-9).

[5] J.-P. Sonnet: *„Le Deutéronome et la modernité du livre"*, NRT 118 (1996) 493 /481-504/.

[6] Sonnet, 1996, 495.

[7] A szakemberek többsége a Jn 21-et későbbi toldaléknak tekinti.

[8] Többen rámutattak arra, hogy a Deuteronómium több ponton modellként szolgál a Jn

„Nem is támadt többé Izraelben Mózeshez hasonló próféta, akit JHWH szemtől szembe ismert. Őt küldte JHWH mindazoknak a jeleknek (szémeiosz) és csodáknak a véghezvitelére, amelyeket tett Egyiptom földjén a fáraóval, minden szolgájával és egész országával; és minden erős kézzel megteendő, minden nagy és félelmes dolog véghezvitelére, amelyeket Mózes tett egész Izrael szeme láttára."

Tekintetbe véve ezt a két allúziót, úgy tűnik, hogy a Negyedik evangélium a Tórához, a par excellence íráshoz hasonló igényeket mutat. A „megírt jelek" szintagma nem található meg az Ószövetségben. Ennek ellenére valószínűnek látszik, hogy a 20. fejezet végén a Jn két, Pentateuchusból származó fordulatot is felhasznál[9].

A Jn és az írott szó

A Jn a „szent" írás kidolgozott fogalmával rendelkezik. Az ószövetségi idézetek és allúziók hálója révén a szerző alámerül a hagyomány áramába, s összhangban a születő kereszténység szinte valamennyi képviselőjével minden megszorítás nélkül elismeri az Írások maradéktalan tekintélyét. Sőt még a polémia hevében is érvelése szerves részévé avatja őket.

A evangélium ún. első záradéka (20,30-31) maradandóan nyugtalanító kérdése a könyv értelmezéstörténetének. Mint minden elbeszélésben, a Jn-ban is végigkíséri az olvasót az elbeszélő „suttogása"[10], amellyel irányítja a mű befogadását, értelmezését. Az evangélista két helyen közvetlenül, többes szám második személyben is megszólítja az olvasót, és ismerteti írásának a célját is. Először Jézus halálának elbeszélését követően: „Aki pedig látta ezt, tanúságot tesz róla, és tanúságtétele igaz, és tudja, hogy igazat mond, hogy ti is higgyetek" (19,35); másodszor pedig az evangélium ún. első konklúziójában (20,30-31).

A szémeion főnév tizenhétszer fordul elő Jn-nál. Az utolsó „jel" Lázár feltámasztása, a szémeion szó utolsó előtti előfordulása pedig a 12,37. Különös, hogy a 20,30sk az evangélium tartalmára utalva csak „jelek"-ről beszél, hiszen az evangéliumban Jézus beszédei, kinyilatkoztató és a jelek értelmét megvilágító szavai ugyanolyan jelentőséggel bírnak, mint maguk a csodák. Ebből a különös feszültségből többen azt a következtetést vonták le, hogy a 20. fejezet záradéka eredendően egy szémeia-forrás vagy egy szémeia-evangélium záradéka lehetett. A forrás illetve a kanonikus formát megelőző evangélium tételezői a Jn-ban szembeszökő vagy kitapintható feszültségek, következetlenségek magyarázatára építenek hipotéziseket. Megkerülhetetlen marad azonban a kérdés: hogyan lehetséges az, hogy az evangélista minden reflexió nélkül ilyen hevenyészett lezárással látta el művét[11]? Nem inkább azt kellene tételeznünk, leg-

számára. Elég csak Jézus búcsúbeszédére (Jn 14-17) gondolnunk.

[9] A Deuteronómiumra történő utalás mellett a Kivonulás könyvében szintén Mózes alakjához többször kapcsolódó kifejezés a „jeleket tenni valaki előtt" (4,8.9.17.28.30).

[10] Erről lásd: Marguerat, D. – Bourquin, Y.: *Per leggere i racconti biblici. La Bibbia si racconta. Iniziazione all'analisi narrativa*, Roma, 2001, 106-126.

[11] G. Van Belle: *„The Meaning of ΣHMEIA in Jn 20,30-31"*, ETL 74 (1998), 300 /300-324/.

alábbis a munkahipotézis szintjén, hogy a szémeiára való utalás az evangélista tudatos döntésének eredményeként olvasható a könyv végén, és nem pusztán egy már meglevő, eredendően máshova szánt konklúzió ügyetlen felhasználásával van dolgunk?

A Jézus nyilvános működését kísérő, szavait hitelesítő jelek teljes kudarcáról hallunk a 12,37-ben. Hogyan lehetséges az, hogy a passió és a feltámadás után a „jelek" olyan eszközzé válnak, amelyek az életre vezetnek (20,31)? Blanchard[12] úgy véli, hogy a 20. fejezet záradéka megértéséhez hasznos visszatérni az első „jel"-hez (2,1-11), amely az evangélista számára nemcsak kronológiai kezdetet jelent, hanem valamennyi szémeion modelljét, paradigmáját (v. 11 - arkhé) is. A kánai csodával kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy nem a menyegző résztvevői tudatosítják, hogy „jel"-ről van szó, hanem az elbeszélő kommentálja így az történteket. Megízlelni a borrá vált vizet nem teremt hitet, részese lenni a csodának nem szükségképpen tesz képessé a „dicsőség" szemlélésére. Más szóval a 2,11 egy olyan metanyelvet használ, amely olvasási kulcsnak tekinthető. Nélküle az evangélista szerint félreérthető lenne az elbeszélés, mivel csak ez az értelmezési kulcs tárja fel a csoda mélyebb értelmét, éppen azáltal, hogy távlatba állítja. Egyrészt Jézus gesztusa egy sorozat első elemeként szerepel (arkhé), másrészt a "dicsőség" (doxa) említése nyilvánvalóvá teszi, hogy a csoda, a „jel", az Atya és a Fiú kölcsönös kinyilatkoztatásának a része. Ez a kinyilatkoztatás Jézus „órájának" a beteljesedésekor, a kereszten éri el csúcspontját (vö. 17,5.24). A Kánában történt csoda tehát csak annyiban szémeion, amennyiben Jézus élete kiemelkedő pillanatainak sorába illeszkedik, és amennyiben isteni mivoltát (doxa) nyilatkoztatja ki. Hogy ez megtörténhessék, szükség van arra, hogy akik jelen vannak, valamiféle töredékes, csírányi hittel higgyenek, vagy legalább a hitre való készség meglegyen bennük. Más szóval, a „jelek" képesek arra, hogy elvezessenek a hitre (vö. 20,30), mindazonáltal egy csoda csak akkor lesz „jel", ha nyitott szívet talál. Így paradox helyzetben találja magát az olvasó[13]: egyfelől, a hit abból születik, ha valaki képes arra, hogy egy csodálatos eseményt, mint „jel"-et érzékeljen; másfelől viszont éppen a hit teszi lehetővé, hogy valaki egy adott eseményben felfedezze a szémeiont.

A Jn mint normatív szöveg

A Jn néhány részlete azt mutatja, hogy a főszereplő szavait szent szövegként kezeli (2,22); másrészt a beteljesedés köre Jézus szavait is magába foglalja (18,9.32). A cselekmény során a "meg van írva" (gegraptai ill. gegrammenosz) sztereotip kifejezésekkel az ószövetségi Szentírásra utal, ezzel szemben a 20,30-ban az utóbbi, a 20,31-ben pedig az előbbi szóval magára az evangéliumra.

Milyen feltételeknek kellett eleget tennie a második század elején egy keresztény írásos dokumentumnak ahhoz, hogy identitást megalapozó szöveg[14] rangjára emel-

[12] Y.-M. Blanchard: *„Signe", DBS XII*, Paris, 1996, 1309 /1303-1330/.

[13] Blanchard: 1996: 1315.

[14] J. Zumstein: *„La naissance de la notion d'Écriture dans la littérature johannique"*, in J.-M. Auwers – H. J. De Jonge, szerk., The Biblical Canons, BETL 163, Leuven, 2003, 371 /371-394/.

kedjék? A születő egyház milyen kritériumok alapján választotta ki az adott dokumentumokat? Az ősegyház három kritériumot tartott mértékadónak: az apostoli eredetet[15]; az ortodoxiát és a nagy egyházak általi elismerést, más szóval az adott dokumentum egyházi recepcióját. Vajon azt kell mondanunk, teszi fel a kérdést Zumstein[16], hogy az újszövetségi iratok kanonizációjának nincs alapja magukban a szövegekben, és így normatív voltuk csak az egyházi magisztérium döntésén alapszik? Vagy éppen ellenkezőleg, a kanonicitás kritériumainak problematikája már a reflexió tárgyát képezi azokban az szövegekben is, amelyek később normatív rangra, kanonikus státusra jutottak? Így is megfogalmazhatnánk a kérdést: lehetséges, hogy redakciójuk idején az újszövetségi írások – vagy legalábbis közülük néhány – az Írás, azaz Szentírás státusára tartottak igényt[17]?

A Jn válasza összetett. Egyrészt két szereplőt is színre visz, akik az evangélium Krisztusról szóló tanúságtételének páratlan auctoritasát hangsúlyozzák: a Paraklétoszt és a Szeretett tanítványt. Másrészt kifejezetten egy olyan hagyomány áramába helyezkedik, amelyben az Írás, a „szent" írás fogalma világosan kiformálódott[18].

A Paraklétosz szerepét így lehetne körvonalazni: Krisztusra emlékezik és ugyanakkor mint Krisztus hermeneutája lesz jelenvaló (14,26), s így idő és tér határait felülmúlva Krisztus jelenlétét biztosítja övéi között (14,16sk). Ez a jelenlét az aktualizáló anamnézisben valósul meg (14,26). A Paraklétosz tanúságtétele pedig tanúvá avatja a tanítványokat (15,26sk). Tevékenysége nem pusztán a múltra irányul. Nyitott a jövőre: a kinyilatkoztatás fényében értelmezi a jövőt (16,13).[19] Így a Paraklétosz azokhoz a fogalmakhoz is kapcsolódik, amelyeket a jánosi iskola saját irodalmi termése különböző aspektusainak jelölésére használt, vagyis amit a Szeretett tanítvány meghaladhatatlan tekintélyével pecsételt meg (19,35; 21,24). Az utóbbi szöveg azért is érdekes, mert itt a tanúságtétel kifejezetten kapcsolatban van az evangélium megírásával. A Jn tehát az evangélista reflexiója értelmében a Lélek gyümölcse. A Paraklétosz két dolgot is magyaráz: az evangélium születését és a relektűrnek, az újraolvasásnak azt az állandó erőfeszítését, amely átjárja a könyvet. Így a Jn megvalósítja a Búcsúbeszédben meghirdetett programot[20].

---

[15] Az „apostoli eredet" már a Fragmentum Muratorianum (valószínűleg a második század második fele) szerint sem csak a szemtanúkként számon tartott szerzők műveit foglalja magába.

[16] Zumstein: 2003: 373.

[17] D. Moody Smith: *„When Did the Gospels Become Scripture?"*, JBL 119 (200) 3-20. Az ún. „jánosi kérdés" – vajon János, Zebedeus fia az evangélium szerzője – tisztázása nincs segítségünkre ebből a szempontból. Ez a probléma ugyanis a Jn recepciótörténetéhez tartozik.

[18] Zumstein: 2003: 374.

[19] Vö.: J. Ashton: *Understanding the Fourth Gospel*, Oxford, 1991, 427-432.

[20] Zumstein: 2003: 375. Ezt kívánja tudatosítani több ponton a Jn 20 is. Legutóbb M. Gourgues ("Les échos du Discours d'adieu dans les récits johanniques de christophanie pascale / Jean 20/," in J. Verheyden et al., szerk., Studies in the Gospel of John and its Christology, FS Gilbert Van Belle, BETL 265, Leuven - Paris - Walpole, MA 2014, 488.493 /485-499/) a következő részletekre hívta fel a figyelmet: 20,19b („jönni", „öröm") - 14,18.28; 20,19c

Felmerül a kérdés: miként magyarázandó, hogy jóllehet az evangélium a Paraklétosz gyümölcse, úgy áll az olvasó előtt mint kizárólag a Szeretett tanítvány műve? Zumstein[21] a következő hipotézissel él: míg a Paraklétosz a Búcsúbeszéd tanúsága szerint a kinyilatkoztatásra való anamnézist biztosítja, és ezáltal egy végtelen relektűrt is lehetővé tesz, addig a Szeretett tanítvány alakjához a mű, az evangélium, megszületéséhez szükségképpen kapcsolódó lezárás mozzanata kapcsolódik. A "megírt jelek" révén a Lélek szüntelenül megújuló tanúságtétele rögzül: a Szeretett tanítvány tanúságtételében objektiválódik.

Az ortodoxia fogalmának alkalmazásakor ki vagyunk téve az anakronizmus veszélyének, mutat rá Zumstein[22], ugyanis a Jn nem valamiféle tévhittel, eretnekséggel szemben foglal állást. A narratívát a hit és a hitetlenség ellentéte uralja: legyen szó akár a zsidók, akár a világ, akár a tanítványok hitetlenségéről[23]. A Búcsúbeszédben a Húsvét utáni helyzet körvonalazódik. Az ellentét nem a közösségen belül, hanem a tanítványok közössége és a világ között mutatkozik: az evangélista ad extra polémiát folytat. Egyrészt tehát kockázatos az evangéliumban egyházon belüli konfliktusok[24] nyomait vélelmezni, illetve rekonstruálni; másrészt viszont vitathatatlan, hogy az evangélista a Jézus Krisztusról szóló állásfoglalásának, hitének pontos fogalmi tisztázására törekszik. Tartózkodik attól, hogy kifejezetten kritikával illesse, vagy hogy kizárja diskurzusából pl. a hagyományos eszkatológiát. Inkább arra törekszik, hogy a közös hitre alapozva fogalmazza meg saját pozícióját.

Kétségtelen, a Fragmentum Muratorianum arról tanúskodik, hogy a második század utolsó harmadában a Negyedik evangélium már nemcsak a jánosi közösség dokumentuma, hanem az Egyház könyve is: „szentírás". A 21. fejezet szövegbe illesztése viszont annak az időszaknak az emlékét őrzi, amikor a vita Jézus örökségének helyes értelmezéséről még különböző egyházi közösségek, helyi egyházak között zajlott[25]. Nyilvánvaló, a Jn 21 alapproblémája az ekkléziológia. De nem egy meghatározott helyi egyházon belüli problémáról van szó, s nem is a keresztény gyülekezet és a környe-

("béke") - 14,27; 20,22 (Szentlélek) - 14,26; 20,18b („látni") - 16,16.17.19.

[21] Zumstein: 2003: 376.

[22] Zumstein értelmezési kísérletének fontos előfeltevése: az evangélium – különböző redakcióit is figyelembe véve – a levelek előtt keletkezett. A Jn-levelek Zumstein rekonstrukciója szerint nemcsak időrendileg követik az evangéliumot, hanem feltételezik is annak létét.

[23] Ezzel szemben U. Schnelle (Antidoketische Christologie im Johannesevangelium, FRLANT 144, Göttingen, 1987, 34.249-258) a Jn-ban egy antidokétista krisztológia körvonalait látja.

[24] J. Zumstein: *„La tradition johannique"*, in D. Marguerat szerk.: *Introduction au Nouveau Testament. Son histoire, son écriture, sa théologie*, MoBi 41, Genéve, 2000, 357sk., 361 /345-386/.

[25] A kérdés – vajon tekinthetők-e az evangéliumok helyi egyházi közösségek önreflexiója eredményének, amelyeket az evangélisták jól lokalizálható problémákat is szem előtt tartva írtak – R. Bauckham szerkesztésében megjelent kötet (The Gospels for All Christians. Rethinking the Gospel Audiences, T&T Clark, Edinburgh, 1998) nyomán szokatlan élességgel vetődött fel újra.

ző társadalom viszonya jelent kihívást, hanem a különböző hagyomány alapján álló és növekvő egyházak közötti feszültség a vita oka és tárgya. Hogyan kell viszonyulnia a Szeretett tanítvány tekintélyére hivatkozó csoportnak a Péter megkérdőjelezhetetlen auctoritasát valló egyházakhoz. Bianchi[26] kiemeli, önmagában a tény, hogy a szinoptikusok mellett a kánonban találjuk a Negyedik evangéliumot, azt mutatja, hogy az egyházak közötti feszültség megoldása a különbségek elismerése volt, nem pedig a kirekesztés vagy a kisebbség felszippantása. A 21. fejezetben található kiegészítés is a szinoptikus hagyománnyal folytatott párbeszéd tanúja[27]. A Jn utolsó fejezete két különböző hagyomány egymás mellett való létét mint a feltámadt Krisztus akaratát közli. Péter pásztori „beiktatása" a Mt 16,17-19 emlékét idézi. Ugyanakkor 21,24 hangsúlyozza, a Szeretett tanítvány halála után is tanú: evangéliuma révén[28].

A Jn első záradéka (20,30sk) elismeri, a mű töredék, a második (21,24sk) pedig megnyitja a lehetőséget a könyvek végtelen száma felé. „János evangéliuma elképzeli […] a végtelen számú könyvek áldásait, amelyek mind egyetlen életből erednek". Ezért úgy áll előttünk „mint rövid foglalata a szöveg fölötti örömnek" [29].

A Jn 20,30sk szerepét különbözőképpen ítélték meg a szentírás-magyarázat egymást követő „iskolái". A hagyományos forráskritika felől érkezők úgy vélik, a záradék a Jn-ba beépített, szémeiák sorát megidéző forrás (Semeia-Quelle) hozadéka. A Jn 20,30-31 eredetileg ennek a dokumentumnak a végén állhatott, s innét került a jelenlegi helyére. Ez a hipotézis két szempontból is megkérdőjelezhető. Egyrészt a Szémeia-forrás meglétét egyre többen kétségbe vonják; másrészt a forráskritika feltételezése megválaszolatlanul hagyja a kérdést, vajon a záradék esetében az evangélistát pusztán a befejezés kényszere vezette volna, s ezért helyezte volna a forrás végén talált szöveget saját könyve záradékába. A Jn „jelek"-ről könyve első felében beszél. Azok az exegéták, akik az evangélium végső formáját szem előtt tartva vállalkoznak az értelmezés feladatára, úgy gondolják, a Jn a szémeion fogalmával a 20,30-

---

[26] E. Bianchi: *„Un'alterità: Pietro e il discepolo amato (Gv 21)*", PSV 27 (1993) 211sk /207-228/.

[27] Ennek jele: a Feltámadott megjelenéseinek helye Galilea (vö.: Mk 16,7; Mt 28,10.16skk; Jn 21,2 „Zebedeus fiai"-ról beszél, ami Jn-nál hapax, viszont megtaláljuk Lk 5,10). Jn 21 elsősorban Péter alakjának relektűrje (vö. Lk 5,1-4; Mt 16,17-19, Lk 22,31-32; 24,41-43).

[28] Tanulságos, mondja R. Vignolo („Il libro giovanneo e lo Spirito di verità. Poetica testimoniale e scrittura pneumatica del IV Vangelo", RSB 12 /2000/ 265 /251-267/), hogy a Jn éppen a második záradék (21,22-24) révén A jelenések könyve mellett az egyetlen újszövetségi dokumentum, amely önnön eredetét a feltámadt Krisztus kifejezett akaratára vezeti vissza.

[29] M. Edwards: *„Írás és újraírás"*, in Uő., *De poetica christiana*, Hermeneutikai Füzetek 14, Bp., 1997, 68sk. /59-77/ (ford. Sümeghy Gy.). Nemrégiben J. Verheyden ("A Good Way to End a Gospel? - A Note in the Margin of John 21,25," in Uő. et al., szerk., Studies in the Gospel of John and its Christology, FS Gilbert Van Belle, BETL 265, Leuven - Paris - Walpole, MA 2014, 589sk /567-593/) mutatott rá arra, hogy a Jn 21,24sk megszünteti a 20,30-ban kitapintható kétértelműséget. Az első záradék ugyanis több kérdést is felvet: miért éppen ezek a jelek vannak írásba foglalva; lehetett volna másként is evangéliumot írni? A második záradék egyfelől az olvasottak hitelességéről biztosít, másfelől a szelektálás szükségességére emlékeztet (592).

ban nem pusztán Jézus csodáira utal, hanem az egész evangéliumra. Itt viszont ezt a kérdést nem kerülhetjük meg: miért hozza a szerző ilyen nehéz helyzetbe az olvasót? Míg korábban a szémeion szóval mindig egyértelműen Jézus csodáira utalt, addig a záradék változtatás és magyarázat nélkül használva a fogalmat, hogyan utalhat az evangélium egészére[30]? Mások úgy vélik, hogy a Jn 20,30-31-ben nem a tartalomra, hanem az evangélista szándékára utal. Welck [31]úgy ítéli, hogy a „megírt" (gegraptai) csodaelbeszélések ugyanazt a szerepet töltik be az olvasók világában, mint maguk a „jelek" Jézus kortársai számára: kinyilatkoztatják a Küldött dicsőségét (doxa), s éppen ezért elvezethetnek a hitre. Azonban Welck ellenében meg kell jegyeznünk, hogy a cél elválasztása a tartalomtól nem alapozható a Jn 20,30-31-ben olvasható záradékra. Az evangélista ugyanis nemcsak célkitűzését tárja fel a könyv végére, hanem rámutat az olvasók számára remélt hit tartalmára és következményére is. A hit tartalma a könyv krisztológiai alaptézisének elfogadása: Jézus az Atya Küldöttje, Fiú, akinek kinyilatkoztató megtestesüléséről és megdicsőülést jelentő kereszthaláláról az evangélium egy elbeszélés keretei között vall. A hit következményét illetően is egyértelmű a szerző. Az olvasó éppen az evangéliumnak köszönhetően felismerheti Jézusban a Fiút. Ez a felismerés pedig életet, örök életet jelent. Az „élet" Jn-nál az „üdvösség" fogalmának felel meg. Más szóval a szoteriológia nem választható el a krisztológiától.

Roose[32] úgy véli, maga az evangélium jelöli ki, hogyan lehetséges, hogy a megírt csodaelbeszélések elvezessék a Húsvét utáni olvasót a hitre. A Jn 20,30-31 – mondja – nem azonos intenzitással utal valamennyi csodaelbeszélésre. A záradék – „hogy higgyétek, Jézus a Krisztus, az Isten fia, és a hitben életetek legyen az ő nevében" – alapvetően két elbeszéléshez kapcsol vissza: a vakon született ember meggyógyításához (Jn 9) valamint Lázár életre keltéséhez (Jn 11). Mindazonáltal Roose végkövetkeztetése megfoghatatlan marad. A záradék, mondja, erre a két csodaelbeszélésre utal elsődlegesen, másodsorban az evangélium csodaelbeszéléseire általában, harmadrészt pedig az egész evangéliumra[33]. Roose magyarázatát nem tartom meggyőzőnek, mivel szinte teljesen figyelmen kívül hagyja a Jn 20,1-29-et[34], jóllehet a záradék, kétségtelen,

---

[30] A. Denaux ("The Twofold Purpose of the Fourth Gospel: A Reading of the Conclusion to John's Gospel /20,30-31/," in. J. Veheyden et al., szerk., 525 /519-536/) a szöveghely értelmezésével kapcsolatban megállapítja, hogy egyre több szakember azon a véleményen van, hogy a v. 30-ban olvasható tauta de (=szémeia) nem kizárólag Jézusnak a Jn-ban elbeszélt csodáira, nem is csupán a Feltámadottnak a Jn 20-ban olvasható megjelenéseire utal, hanem az egész evangélium tartalmát összegzi: Jézus egész élete, az Isten Fia megtestesülése az Atya kinyilatkoztatása.

[31] C. Welck: *Erzälte Zeichen. Die Wundergeschichten des Johannesevangeliums literarisch untersucht, Mit einem Ausblick auf Joh 21, WUNT*, 2/69. Tübingen, 1994, 310.

[32] H. Roose: *„Joh 20,30f.: Ein (un)passender Schluss? Joh 9 und 11 als primäre Verweisstellen der „Schlussnotiz des Johannesevangeliums"*, Bib 84 (2003), 328 /326-343/.

[33] Roose: 2003: 329. Roose álláspontjával kissé részletesebben foglalkoztam: Simon 2004, 63-68.

[34] Ezt kifogásolja G. Van Belle is ("Christology and Soteriology in the Fourth Gospel: The Conclusion to the Gospel of John Revisited," in G. Van Belle - J. G. Van Der Watt - P. Maritz,

ennek a fejezetnek is a konklúziója.

A Jn 20 nemcsak alludál a MTörv-re. A fejezet cselekménye a Deuteronómiumhoz hasonlóan episztemológiai határhoz is vezeti az olvasót. De a Jn nem csak a könyv pótolhatatlan szerepét kívánja hangsúlyozni a Názáreti Jézus hitben elfogadott, életet adó megismerését illetően (vv. 30sk). Az evangélista nagy gonddal ügyel arra is, hogy árnyalt képet rajzoljon arról, miként alakította át a feltámadás Jézus és első tanítványainak a kapcsolatát. Más szóval a fejezet fő témája maga a húsvéti hit: hogyan születik, milyen nehézségekkel kell szembenéznie. Ez pedig nemcsak a megismerés kérdéskörét érinti, hanem elsősorban arra keresi a választ, hogyan tapasztalható meg a megdicsőült Úr jelenléte. Ebből a szempontból különösen is figyelemreméltó, hogy az evangélista a szinoptikus hagyománytól eltérően két szereplőt is színre visz, akiknek a találkozása a föltámadt Krisztussal az események részeseinek, a kortársaknak a liminális helyzetét is az olvasó elé tárja.

A magdalai Mária az első krisztofánia részese[35]. Találkozása a Föltámadottal alkalom az evangélista számára arra, hogy nyomatékosítsa: nincs visszatérés a húsvét előtti korszakhoz. Mária Jézus holttestét keresi, s amikor felismeri, kivel áll szemben, a tanítvány szeretete a nosztalgia hangján szólal meg. Azt reméli, hogy minden úgy marad, ahogy Jézus halála előtt volt. A Jn rendkívül szűkszavú beszámolója hangsúlyozza, hogy Mária nem azáltal ismeri fel Jézust, amit lát, hanem amit hall. Átalakulását pedig küldetése szemlélteti. Az apostoloknak már nem a „Mester"-ről beszél, hanem arról, hogy „Láttam az Urat." Ezt követően a feltámadt Krisztus „testvérei" (v. 17) közösségében lesz megtapasztalhatóvá azok számára is, akik részesei voltak a húsvéti krisztofániáknak.

Míg Mária a húsvét előtti idő és a húsvéti jelenések idejének a határán mozog, a Tamás apostolról szóló epizód a húsvéti jelenések és krisztofániák lezárulását követő korszak mezsgyéjén áll. Tamás az utolsó, aki látta a Jézus által művelt jeleket, s ő az első, akinek tanúk szavát hallgatva kell eljutnia a hitre. A Jn tehát ismét kiemeli: a húsvéti jelenések ideje lejárt azok számára is, akik részesei voltak ezeknek. Természetesen nem arról van szó, hogy a jelenések szemtanúinak a tapasztalata pótolni tudná, vagy helyettesíteni akarná a mindenkori tanítvány hitbéli tapasztalatát. Csupán alapot akar vetni ez utóbbi számára.

A Jn 20 cselekménye három ponton is hangsúlyozza a történések liminális voltát. Akkor kezdődik, „amikor még sötét" van (v.1): az éjszaka már múlóban. A világosság közelsége a látás lehetőségét ígéri. Az üres sírral szembesülő két tanítvány helyzetét

szerk., Theology and Christology in the Fourth Gospel, BETL 184, Leuven, 2005, 441. /435-461/). Továbbá megállapítja (452), hogy a 20,30 elsődlegesen nem a 11,25-re utal vissza, hanem a Jn-ban található krisztológiai titulusokat figyelembe véve értelmezendő. A 20,30 elsődlegesen a 20,28-hoz kapcsolódik. A két versben olvasható négy krisztológiai titulus a Jn 1-től kezdve jelen van az evangéliumban. Ez azt jelenti, mondja Van Belle, hogy nemcsak a szémeia poiein kifejezés, hanem ezek a címek is az evangélium egészére reflektálnak.

[35] Arról, hogy Péter apostol vagy a magdalai Mária volt-e az első krisztofánia részese, az újszövetségi szövegek összetett képet mutatnak (erről lásd G. Theissen - A. Merz: *Il Gesù storico*, Brescia, 1996, 605-608).

így kommentálja az elbeszélő: „Még nem tudták ugyanis, hogy az Írás szerint fel kell támadnia a halottak közül" (v. 9). A látvány csak a Szeretett tanítvány számára lesz hitre vezető jel. Az Írások a megértés alapjaként és eszközeként állnak az olvasó előtt. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a sír üresség*é*t az Írások töltik meg tartalommal. „Még nem mentem fel az Atyához" - mondja Jézus (v. 17), és a felejthetetlen noli me tangere jelenetben szavai tanítványaival való kapcsolatának átalakulását, új dimenzióit sejtetik.

Ezen a ponton tanulságos emlékezetbe idézni a 2,21sk-et: „Ő azonban arról a szentélyről beszélt, amely az ő teste. Ezért, amikor azután feltámadt a halálból, tanítványai visszaemlékeztek, hogy ezt mondta, és hittek az Írásnak és a szónak, amelyet Jézus mondott". Akárcsak a Jn 20-ban, itt is összefonódik a három téma: Jézus teste, a feltámadás és az Írások. Ez utóbbiakkal együtt – velük azonos szinten – említi az elbeszélő kommentárja a könyv főszereplőjének a szavait. Az evangélista látásmódja szerint Jézus feltámadása az Írások és Jézus szavai megértésének idejét is jelenti.

Oiry[36] értékes meglátása szerint a 20,9 a 2,21sk prolepszisében jelzett tudás elérkezését sejteti. Jézus sírja utat nyit az Írások és Jézus szavainak a megértése felé. Az üres sírban szót kapnak az Írások. Ezért nincs itt helye más beszédnek, ezért nem utal az evangélista itt (20,3-10) a szereplők közötti bárminemű kommunikációra. A szinoptikus hagyománytól eltérően sem a keresés, sem a meglepetés, sem a félelem, sem az öröm nem kap itt hangot. Sőt úgy tűnik, hogy a 20,9 magának az evangéliumnak a genezisére is fényt vet. A Szeretett tanítvány, akinek a tanúságtételét tartalmazza az evangélium, kivételezett tanú. Tanúságtételének forrása az üres sírral szembesülve megszületű hite. A Jézussal megosztott évek tapasztalata itt alakul át az Írások megértése által artikulálódó hitbéli tapasztalattá. Jézus testének a hiányát az Írások corpusa tölti be és magyarázza. Elgondolkodtató az is, hogy a Jn szerint a Szeretett tanítvány és a mindenkori olvasó hitre jutásában közös, hogy mindketten anélkül jutnak el a hitre (vö. v. 29), hogy látták volna a föltámadt Krisztust.

A szövetség ládája mellé Mózesnek két kerubot kell készítenie (Kiv 25,18skk). Mózes testamentuma, mint láttuk, a láda mellett kap helyet. Húsvét hajnalán az üres sírban Mária „látta, hogy két angyal ül ott fehérben, ahol előbb Jézus teste feküdt. Az egyik fejtől, a másik meg lábtól" (v. 12). A két kerub végtelenre nyíló szárnyai a Szentek szentjében JHWH dicsőségének a jelenlétét jelzik. A két angyal a sírban a holttest hiányára mutatva Jézus sorsa beteljesedésének, megdicsőülésének a tanúja. A sír üres. A húsvéti jelenések ideje a múlté. A megdicsőült Úr úgy marad „testvéreivel", hogy az Atyához megy. A jelek helyébe a könyv lép. Merészség lenne azt állítani, hogy a Jn önnön genezisének néhány mozzanatát felvillantva az Írásokhoz hasonló szerepet vindikál magának?

[36] B. Oiry: *"De ce quiest en passage dans le récit pascal du Quatrième Évangile,"* in Y.-M. Blanchard et al., szerk., Raconter, voir, croire: Parcours narratifs du Quatrième Évangile, CahierRB 61, Paris, 2005, 67 /49-68/.

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző 1963-ban született, bencés szerzetes, magyar–angol szakos tanár. Biblikus teológiából Rómában a Gregoriana egyetemen szerezte PhD-jét. 2000 óta Rómában a Pontificio Ateneo Sant'Anselmo egyetem teológiai fakultásán tanít Újszövetséggel kapcsolatos tárgyakat. Önálló monográfiák: Identity and Identification: An Exegetical and Theological Study of 2 Sam 21-24, Tesi Gregoriana 64, Roma, 2000; Hozzatok szavakat magatokkal! (2007); Hagyományok dialógusban (2007); Nem írnokok, hanem írástudók (2008); Nem csak Isten evangéliumát (2009); Az üdvösség mint esély és talány (2009); A kezdetek varázsa és lendülete (2012). 2014-ben a Pannonhalmi Főapátság kiadásában jelent meg egy új Újszövetség-fordítása. (l.simon@anselmianum.com)

„Az emberélet útjának felén / egy nagy sötétlő erdőbe jutottam..." Tudjuk: Az isteni színjáték kezdődik így. De ez a nagy sötétlő erdő nem vesz-e körül minket egész életünk során? Nem abból áll-e az életünk, hogy próbálunk tájékozódni benne? Néha utak nyílnak elénk, máskor hirtelen eltűnő vadnyomokon indulunk tovább. Jeleket keresünk, olykor örülünk annak is, ha a következő fáig eljuthatunk. Bizony össze kell szednünk magunkat. S ha megfeszített figyelemmel nyomulunk tovább, úgy járunk, mint az egyszeri ember: nem látjuk többé a fától az erdőt.

Ez a megfeszült összeszedettség s rövidlátó figyelem a hétköznapjaink jellemzője. Mi az ünnepünk? Egy-egy tisztás a rengetegben? Vagy egy biztonságosnak tekinthető útszakasz? Inkább azt mondanám: ünnepünk akkor adódik, amikor figyelhetünk az erdő zúgására. Nem tűnik el ilyenkor sem annak titokzatossága, de megsejtjük, hogy ez a rengeteg nem csupa fenyegetés. Nem menekülnünk kell belőle, hanem otthon érezhetjük benne magunkat, titkaival együtt vállalhatjuk.

A művészet nagyszerű lehetősége, hogy ilyen ünnepi megrendüléshez elsegítsen. Elhessentse szívünkből a holnapért való aggódást, de kiemeljen a pillanat kiszolgáltatottságából is. Hogy űzött vadként is ráeszméljünk méltóságunkra. A művészet, az ünnep: az evangéliumi csodálatos halfogás hány haszontalanul átvirrasztott éjszaka után! Amikor Péter hálatelt szívvel kimondja a szót: „Menj ki tőlem, Uram, mert bűnös ember vagyok."

Jelenits István SP

Az igehirdetés az élet szolgálata

Az igehirdetés az Evangélium sajátos megtapasztalása

1. A mag Isten igéje (Lk 8,11)

Az igehirdetés tehát magvetés. Nem fogalomalkotásra segíti a hallgatókat, hanem arra, hogy Isten élete megfoganjék bennük. Így tehát az igehirdető annak az életnek a szolgája, amelyről Szent János írja: „az élet Igéjét hirdetjük nektek. Igen, az élet megjelent, láttuk, tanúságot teszünk róla, és hirdetjük nektek az örök életet, amely az Atyánál volt és megjelent nekünk" (1Jn 1,1-2). Egész evangéliuma (amely igehirdetés írásban) azt a célt szolgálja, hogy életünk legyen. Azért írta az evangéliumát, hogy „higgyétek: Jézus a Messiás, az Isten Fia, s hogy a hit által életetek legyen benne" (Jn 20,31), mert a hit életet ad, mégpedig a biológiai, a földi élettől minőségileg különböző életet, amelyet János evangélista „örök életnek" nevez. Ezt nem átvitt értelemben kell venni, még csak nem is úgy, ahogy egy szeretettől átitatott emberi szó életet képes adni bágyadt és lehangolt lelkünknek. Isten üzenete, igéje valóságos életet ad. Az angyali üdvözletkor történt esemény hasonmásaként a hittel hallgató hívőben megfogan Krisztus élete. Így tehát az igehallgatás nem passzivitás, mert Isten életét befogadni a legmagasabbrendűbb emberi tevékenység. Sürgősen korrigálnunk kell a szent liturgiára vonatkozó zsinati alapelvnek („tevékeny részvétel") helytelen értelmezését, mintha arról lenne szó, hogy a gyülekezet minden tagja mindig, láthatóan is tegyen valamit.

A Szent Szűz nagyobbat cselekedett, mint Gábriel arkangyal, pedig csak befogadta az Igét. Szigorúan tilos az örömhír-hirdetésből a szentmisében párbeszédes hittanórát csinálni. Az igehirdető pap igehirdetés közben kevesebbet tesz, mint a hittel hallgató hívő. A papban korábban kell megtörténnie az ige fogantatásának. A készület idejében, és erről a benne már megfogant életről kell tanúskodnia. Bár előfordul néha valamiféle sorrendzavar is, mert a „Lélek ott fú, ahol akar" – és megtörténhet, hogy miközben a pap prédikál, Isten új dolgokat tár föl neki, olyanokat, amelyekről sejtelme sem volt. Előfordult többször is egy pappal, hogy vasárnap délben és este is kellett prédikálnia. Tőle telhető módon készült, de Isten Lelke az első prédikáció alkalmával olyan dolgokat tárt föl előtte, hogy maga is másodszorra értette meg, amikor este ugyanazt elismételte a hívek előtt. Déli miséjén a hívek viszont megértették azt, amit maga a pap sem értett. Igen, az a legjobb pásztor, aki legjobb bárányként a dús legelőre siet, és maga is táplálkozik Isten gazdagságából. Így a többi bárány is odamegy, és vele étkezik. De ez nem lehet a dolgok általános menete. A pap a készület imádságos idejében részesül Isten életet adó igéjéből, és amikor azt a híveknek hirdeti, akkor már vele nem történik olyan nagy esemény, mint a hittel hallgató hívekkel. Tehát a hívek aktívabban vesznek részt.

Az egész Egyházat beburkoló isteni mélységű csönd, az a különös figyelem, amely a túlvilági üzenet felfogására teszi alkalmassá a hallgatót, az a fény a szemekben, amely jelzi a rájuk ereszkedő Lélek villanásait, az igehirdető számára Isten dicsősé-

gének szemlélése, s egyben annak jele, hogy itt az Élet jelent meg a halál és pusztulás földjén. Hogy ez az igefoganás megtörténjék, valamiképpen fel kell szántani a lélek földjét. Különösen fontos ez, ha felületes emberek és kifelé forduló lelkek előtt áll az igehirdető. Ennek a felszántásnak igazából nincs módszere, de a lényeg az, hogy a felülről, az élet csillogó felszínéről hirtelen a szíve mélyére zuhanjon az ember, mert az isteni mag a köves, tövises talajon, a kitaposott ösvényen és a tövisek között meg nem fogan, s ha megfogant, elfojtatik. A pap csak azt tudja ajánlani ezen a téren is, amit maga is tapasztalt: el kell képzelnem a tényt, hogy még ma meghalok, hogy most itt vagyok, de az ajtón már úgy viszik ki a testemet; vagy hirtelen rá kell csodálkoznom a teljességre: miért léteznek a létezők? Honnét való vagyok én? Hová megyek? Vagy egy pillanatra a csillagvilág végtelen méreteiről kell letekintenem a kicsi Föld nevű bolygóra; vagy az évmilliárdok szédítő boltívei alatt életem jelentéktelen árnyékára kell pillantanom. Vagy el kell gondolnom, hogy elhagynak engem mindenek, hogy egyedül vagyok életem Istenével. A hatalmas gondoljon arra, hogy elveszti hatalmát, a gazdag, ki esztelenként csak csűreinek bővítésén törte a fejét, figyeljen az éjszakába belehasító krisztusi kiáltásra: „Te esztelen, még az éjjel számon kérik a lelkedet". Aki egészséges, képzelje el, hogy halálos betegség diagnózisát közlik vele. Aki magabiztos lelke üdvössége felől, gondoljon az ítéletre.

A végtelenségig sorolhatnám. Talán megdöbben a „modern" ember, aki már a pszichológia tudományába is belekóstolt, hogy mindezek egyértelműen „negatív" érzések, és hogy egyfajta „önkínzó", mazochista magatartást takarnak. Itt Isten igéje nevében keményen ellen kell mondanom az úgynevezett „modern és pszichológiába belekóstolt" embernek. A Szentírás tele van ilyen és hasonló kijelentésekkel: „porból vagy és visszatérsz a porba", „hiúságok hiúsága és minden csak hiúság", „az ember csak olyan, mint a vágásra szánt állatok" stb. Mindezekre rámondjuk: „Ez az Isten igéje". Igen, ez is az Isten igéje, amelyet életünk utolsó napjáig és a történelem végéig (míg Isten le nem töröl a szemünkről minden könnyet), olvasni és – megfontolás tárgyává kell tenni! Egyoldalú, sebezhető az a lelkiség, amely mindezekkel nem számol. Nem is szólva arról, hogy mindezek a tények a leghajthatatlanabb tények, amelyek elől „élő ember el nem futhat".

Igaz, megrendíthet bennünket egy júniusi erdőben megszólaló kakukk, vagy szívünk mélyébe zuhanhatunk meglátva az illatos virágba borult első olajfűz bokrot a sötétkék ég hátteréből előragyogni. Igaz, a szeretet egy gesztusa, egyetlen mosoly, egy megbocsátó szó és egy nem várt gyöngéd tett lelkünk mélyét felszánthatja csakúgy, mint a halál és elmúlás éles ekevasai, de legtöbbször nem így van. A paradicsomi állapotban biztosan elég lett volna a szép egyetlen megvillanása, hogy szívünk mélyén találjuk magunkat; illetve az sem kellett volna, mert a paradicsomi állapot antropológiai lényege éppen abban állt, hogy az ember a szíve mélyén lakott, ott volt a paradicsomkert, ott fútt az esti szellő és ott lépkedett Isten, kinek lépteitől nem félt az ember, hanem elragadtatásba esett. Igaz, nem lehet mindig megrendülni. De csodálkozni lehet. A csodálkozás mögött ott van az ártatlanság lehetősége. Az a csodálkozó ember, akinek nem természetes, hogy létezik a természet; aki képes ráfigyelni a létezés abszolút meglepő jelenségére.

Egyre kevésbé hiszek a „modern ember" bálványában. Az ember a lelke mélyén nem modern, hanem örök emberi. Az úgynevezett modernség nagyban éppen arra

való, hogy elfedje bennünk az embert. Az igehirdetőnek annyiban kell „modernnek" lennie, hogy tudnia, ismernie kell a legdivatosabb és legáltalánosabb maszkokat. Azt is meg kell sejtenie, hogy most melyik ideológia-bokor és -fa mögött rejtőzik Ádám, mert félelmében elbújt Isten léptei elől. Pontosan az örök emberit kell megérinteni a Szentlélek erejével. Azt a réteget kell felszántani az ige számára, hogy oda fogadja be az isteni élet magvait.

2. „Ti adjatok nekik enni" (Mt 14,16)

Az igehirdetőnek sokat kell olvasnia és elmélkednie, de amikor szembekerül magával a vasárnapi perikópával (előírt szentírási szövegekkel) minden tudása és meglátása csődöt mondhat. Maga előtt látja az emberek tömegét, azokat az oldott arcokat, öregeket és fiatalokat, akik képesek mindent otthagyva, igére éhesen és szomjasan kivonulni a pusztába. Ha eddig nem, most, ha csöpp hite van a papnak, valóban imádkozni kezd: „Uram, bocsásd el a népet, mert nincs ennivalónk. Nekem semmim sincs. Amim van, az nem ehető." Az Úr szava mindig ugyanaz: „Ti adjatok nekik enni!"

Ezek azok a percek, amelyet soha senki sem fog megismerni, ha nem az igehirdetésnek él. Sajátos szorongás. Szent Pál a szülés fájdalmait említi. Ezek a szorongások azonban mélyebbek, mert nem a megszületett életet kell világra hozni, hanem a semmiből kell valamit adni. „Ti adjatok nekik enni". Aztán Jézus szavára előkerül az öt száraz árpakenyér és a két hal, vagyis a pap sápadt tudása, megemészthetetlen és silány mondanivalója. Ezt Jézus elé viszi. Ez a legszorongatóbb pillanat.

Jézus megáldja a pap imádságban felajánlott előkészületét. Nem varázsol, de csodát azt tesz. Kánában sem varázsolt bort az üres korsókba, de a vízzel teletöltött korsók tartalmát a legjobb borrá változtatta. Jézus elé oda kell vinni az előkészület szűkös, ehetetlen és igen kevés eredményét. Ő mindig megáldja. Sokszor kiosztás közben, a kezünk között szaporodik meg az étel. Mindenki jóllakva távozik. Mindenkinek jut megfelelő falat.

A készületlenség (nem beszélek a kényszerű helyzetekről) istenkísértés, mint ahogy Istent kísértették a hitben őseink, a zsidók a pusztában. Tágabb értelemben a pap egész élete készülés az igehirdetésre és a szentmise felajánlására. Nemcsak életének egy időnként előkerülő feladata az, hanem a feladat: „Tanítsatok!" (Mt 28,20).

3. „Még a gonosz lelkek is engedelmeskednek nekünk" (Lk 10,17-20)

Az apostolok lelkendezve térnek vissza első igehirdetésükből, és az Úr Jézusnak elmondják, hogy még a gonosz lelkek is engedelmeskednek nekik. Az ige, amelyet a pap hirdet, isteni atomenergiát hordoz. Hatalmas robbanásokat és átalakulásokat visz végbe egyes lelkekben. Ezt az erőt emberi szavunk hordozza, de nem tőlünk való. Az ige hallgatói olyan dolgokról számolnak be, amely a kezdő papot a legnagyobb veszélybe sodorhatják, ha nem tudatosítja magában, hogy ez nem az ő műve. Ő csak eszköze volt a Léleknek. Néha akaratán kívül. Számtalanszor idéznek beszédeimből olyan részleteket a hívek, amelyeket sohasem mondtam. A „Belső Mester" mondta nekik. Egy félmondat, egy szó elindította bennük Isten művét.

Előfordul, hogy harminc-negyven éve nem gyónt, megrögzött bűnösök jönnek gyónni egy átlagszentbeszéd után, amikor maga a pap is várta beszédje végét, mert a feje fájt. A prédikációk hatalmas lelki sikerekkel járhatnak, de azok nem a pap, hanem az Isten sikere. Isten sikerének természetesen szabad örülni, de az Úr Jézus valami személyesebb, csak ránk vonatkozó tényre hívja fel figyelmünket. Az igehirdetőknek a neve „föl van jegyezve a mennyben", vagyis az Atya Szívében. A reménybeli üdvösségünk miatti örvendezés a mi erősségünk. Az igehirdetőnek elsősorban mások üdvösségével kell törődnie, természetesen olyan fokon, hogy az a legteljesebb magafeledést, a legáldozatosabb életvitelt, a Sátán és a világ szellemével való legteljesebb szakítást eredményezze. Ez a fent idézett kijelentés az igehirdetés eléggé elfeledett dimenzióját nyitja meg előttünk: ördögűző jellege van, de csak akkor, ha nincs semmiféle megalkuvás benne. Az igehirdetés, amely a hit tisztaságát védi az Egyházban és a lelkekben, messzire űzi a sátánt, „aki a hazugság atyja" és „gyilkos". Azt hazudja, hogy életet, több, bőségesebb, szebb emberi életet ad, s közben megöli a testet is és a lelket is.

Az igehirdetés ördögűző jellege nem azt jelenti elsősorban, hogy közvetlenül a gonosz lelket kell igehirdetésünk középpontjába állítani. Meg kell említeni, mert teológiai inkognitójával a legnagyobb rombolást képes ma végezni Európa egyházaiban. A rosszat is határozottan el kell ítélni. Maga a szeretet és az igazság követeli ezt meg tőlünk, de az ördögűzés Jézus nevének erejével történik. Jézus hatalmas, egyedül üdvösséget hordozó nevét kell hirdetnünk. Másról nem szabadna tudnunk, mint Krisztusról, a megfeszítettről. Az ő misztériumát – megváltó halálát és életadó feltámadását – kell hirdetnünk, nem egyfajta langyos (a világnak is tetsző) humanista erkölcsöt, vagy valami árleszállításon átesett, ízét veszített evangéliumot, ami szerint Jézus nem Isten, a szűzi fogantatás valami mást jelent, mint amit jelent; feltámadása az apostolok lelkében létrejött esemény; az Egyház pedig mindettől függetlenül keletkezett, inkább emberi intézmény.

Szent Pál tapasztalataiban való részesedés

1. „Jaj nekem, ha nem hirdetem az Evangéliumot" (1Kor 9,16)

Ez a „jaj", ez a felkiáltás nyilvánvalóvá teszi, hogy a pap számára az igehirdetés, sőt maga a papság nem lehet fakultatív másodállás, amelyet, ha megun, otthagy. Ez a „jaj" azt jelenti, hogy Pál számára a római birodalom „végigprédikálása" üdvösségének az útja volt. Helyesen ragadta meg ezt Szent Ágoston, amikor a papság szentségében felfedezte az „eltörölhetetlen jegyet". Nem letehető másodállás. Nincs „pályamódosító" pap, csak aposztata pap van. És aposztáziája nem egyszerűen a papságában átélt törést jelenti, hanem hitének megroppanását. (Ez nem jelenti az egykor aposztatált paptestvérek elítélését. Bűnbánatukban, egyéni sorsuk hatalmas keresztjeivel Isten szemében ezerszer értékesebbek lehetnek, mint mi, akik még Isten kegyelméből úgy-ahogy kitartottunk, de bizony messze vagyunk attól az életszentségtől, amelyet hirdetünk, és amelyre vágyakozunk).

Az igehirdetés annak, aki arra meghívást kapott, saját üdvösségének útja lett. Ez a „jaj" belső kényszerűségre utal. Másutt pozitív módon azt állítja az Apostol, hogy

Krisztus szeretete sürgeti. A missziós (térítő) igehirdetést egyfajta modern teológia és a nyomában kialakuló katolikus közvélemény aláásta. Ha mindenki üdvözülhet, aki a saját lelkiismeretét követi, akkor miért törjem magamat azért, hogy másokat kereszténnyé tegyek?

Egy nyugdíjas ferences missziós püspök így fogalmazta meg a misszió indítóokát: „Krisztus szeretete sürget", azé a Krisztusé, aki az Atyától jött minden ember üdvösségére. Ne akadályozzuk meg, mi papok, hogy minden emberben szólhasson. A pápa igazából egyetlen nagy gondot bízott püspökeinkre és ránk, papokra is: a média (tévé, rádió, újság) legyen evangelizációs csatornává. Minden eszközt meg kell ragadnunk, hogy tanúságtevésünket ezeken a helyeken ne folklorizálják el, ne moralizálják szét és ne tegyék általános kultúrmegnyilatkozássá. Minden pap érezze lelke mélyén azt a rémült „jaj"-t, de azt a sürgető szeretetet is, amelyet Szent Pál hordozott.

2. „Akár alkalmas, akár alkalmatlan" (2Tim 4,2)

Szinte közmondásszerű kifejezés annak jelölésére, hogy mindig, szünet nélkül kell hirdetni az igét, de van benne teológiai utalás is. „Az igehirdetés alkalmasságát itt nem pszichológiai megfontolásból tekinti, (…) hanem közvetlenül teológiai adatokból indul ki, melyek magát az igehirdetőt alapozzák meg a kegyelem rendjében és az üdvösség isteni tervének beteljesedésében (...). Nem az igehirdetőre, hanem Krisztusra tartozik meghatározni az időt, a kellő időt (kairosz), amikor hirdetni, tanítani kell az igét" (H. Roux).

Ennek az ideje Pünkösd óta tart az utolsó napig. Egyébként ez az egyetlen üdvösségtörténeti esemény, amely összekapcsolja Pünkösdöt az Úr Jézus második, dicsőséges eljövetelével a világ végén. De ebben a kifejezésben évszázadok óta benne van az a felhívás is, hogy nem szabad az emberiség megromlott ízlésének kielégítését keresni az igehirdetésben. A legnagyobb igehirdetők igehirdetésük ellenmérgét adták koruk lelki betegségeire. Fellépésük nem egyszer ellenérzést keltett magukban a hívőkben is, mert a gyógykezelés ritkán fájdalommentes.

Nem egy igehirdető tévedt szerintem helytelen útra, mert prédikációja közben a turistaként templomba lépő ateista egyetemistát igyekezett megnyerni Krisztusnak, abban a szerepben tetszelegve, hogy most otthagyja a kilencvenkilencet és a századik után megy. Így aztán a híveknek szóló beszédben mércévé nőtte ki magát a hitetlen lelkesedése vagy megbotránkozása. Ez a pap elfelejtette, hogy Isten háza (és a szent liturgia) nem a térítés (főleg nem az ateizmusból az istenhitre való térítés) helye és ideje. Azokat a pontokat kell letapogatni a beteg lélekben, amelyek a legtöbb erkölcsi zűrzavar forrása, és annak ellenére meghirdetni Isten gyógyító törvényeit. Ilyenek: a teljes szubjektivizmus, a modern emberről alkotott (soha nem volt) bálványkép, a közösség pusztán evilági és érzelmi felfogása, az értelmes rendnek olyan felfogása, hogy az korlátozza és megöli az ember szabadságát.

A New Age nagy vallási zagyvalékában le kell leplezni a teremtés hitének hiányát (minden Isten), valamint a kegyelembe vetett hit teljes tagadását és a módszerekbe vetett bizodalmat, amely így együtt nem más, mint az ember pogány, Isten nélküli (de vallási mázzal leöntött) önmegvalósítási kísérlete. Furcsa módon éppen ezzel lesz aktuálissá igehirdetésünk, és alkalmatlankodásunkból a gyógyító orvos „alkalmatlankodását" fogják lassanként megtapasztalni.

3. „Sanyargatom és rabságba vetem testemet, hogy míg másoknak hirdetem az igét, magam érdemtelenné ne váljak" (lKor 9,27)

A nagy igehirdetők (Sienai Szent Bernardin, Vianney Szent János) közös tapasztalata, hogy testüket (vagyis önzésre hajló életüket) meg kell regulázni, egyébként elvetésre méltók lesznek. A szavakban erő van, de kísértés is. Ha sokat beszélünk lelkiekről, az a kép alakul ki saját magunkról, hogy mi lelki emberek vagyunk.

Ha nem tudjuk is felfogni egész mélységében az igehirdetés és az érdem nélkül maradás összefüggését, el kell fogadnunk a tényt, hogy előfordulhat: az önmegtagadást megvető igehirdető elvetésre lesz méltó. Nem önostorozásra kell itt gondolni, de böjtre, virrasztásra, kemény munkára, a szüzességért (vagy a családi élet tisztaságáért) vívott harcra. Ez a tapasztalat egyetlen Tanítónk életéből való részesedésre utal. Nemcsak szavait, hanem megváltó szenvedését is vállalnunk kell.

Fények az Apokalipszis világából

1. Vértanúk vérével öntözött föld (Jel 1,9; 6,9-11)

Tertullianust az egész egyháztörténelem igazolta: „a vértanúk vére a keresztények magvetése". Addig egy misszió eredménytelen marad, amíg azt a pogány földet meg nem öntözi a vértanúk vére. A vértanúk száma még nem telt be, mert az igehirdetés még nem ért véget. Meglepődnénk, ha számba vennénk az utóbbi harminc év meggyilkolt igehirdetőit. Az ő tanúságuk a teljesen egyértelmű tanúságtétel, mert „nagyobb szeretete senkinek sincs, mint aki életét adja barátaiért."

De ne csak a halállal beteljesült vértanúságra gondoljunk. Ha lelkigyakorlat tartására készülünk, látogassunk meg olyan nővéreket és testvéreket, akik tartalmas testi-lelki szenvedéseket fogadtak el, akik rá vannak szegezve az Úr keresztjére, és kérjük, hogy ajánlják fel szenvedéssel teli napjaikat azokért, akiknek az igét hirdetjük. Jó kapcsolatban lenni a váci Migazzi-kastéllyal, ahol idős, beteg szerzetesnővérek szenvednek csendben és imádkozva. Az igehirdetés abba a testet és vért túlhaladó erőtérbe tartozik, ahol az Istennek felajánlott szenvedés található.

Az igehirdető papnak annyira egyesülnie kell az igével, hogyha azt az emberek megvetik, akkor őt magát kezdjék üldözni. Ez is azok közül a gyöngeségek közül való, amelyekkel dicsekedni lehet az Úrban. Isten igéjének minden pillanatban való vállalása (nemcsak a szószéken, hanem az egyházi politikában is; nemcsak a katedrálisban, hanem a Balaton partján is) az igehirdetőből nevetséges, gyenge jelenséget formál az „erősek" szemében. Mert sok katolikus hívő és mi papok is úgy vagyunk sokszor, hogy jó az Isten igéje az ünnepekre és az emelkedett lelkiállapotokra, de mit keres leghétköznapibb döntéseinkben, életünk legprofánabb megnyilvánulásaiban? Aki mindig, mindenütt és mindenben vállalja az Igét, az a vértanúk útján indul el. Végtelenül gyönge lesz, de Isten erejét hordozza.

2. Isten igéje kétélű kard (Jel 19,15)

Szétválaszt. – Fájdalmasan levágja bennünk a rosszat a jóról. Az örömhír-hirdetés gyakran éles fájdalommal kezdődik. Az első pünkösdi igehirdetés „hallatára fájdalom járta át szívüket". Sokan ettől a fájdalomtól futnak el valami rejtett, gonosz ösztöntől hajtva. Nem baj az, hogy úgy érezzük, minket (akik hirdetjük) ítél el az ige; és nem szabad megsértődnünk, ha valaki felbőszülve befut a sekrestyébe, hogy a misén kiprédikáltuk (pedig az illetőt esetleg nem is ismerjük).

Szent János evangéliumában az igehirdetés pillanata az ítélet pillanata. „Az Atya nem ítél el senkit, az ítéletet egészen a Fiúra bízta, hogy mindenki tisztelje a Fiút, amint tisztelik az Atyát... Bizony, bizony mondom nektek, aki igémet hallgatja és hisz annak, aki engem küldött, örök élete van, és nem kerül ítéletre, hanem átment a halálból az életbe" (Jn 5,22-25).

A végső ítélet csak ennek a feltárulkozása lesz, de az ítélet most kezdődik, ahogyan az örök fölmentés is. Ezért az igazi igehirdetés (szentmisében, az evangélium után) sohase legyen párbeszédes. Egyébként külön tanulmányt érdemelne az, hogy az élő igehirdetés igenis mélységes párbeszéd, de belső és a Szentlélekben megvalósuló. Hatalmas tömegből látni lehet azt az egyetlen arcot, amely ellenáll. Azt is lehet látni, hogy az én stílusomnak áll-e ellen csupán, vagy magának az igének. Ha az igének, akkor válaszolok neki, ő is válaszol. Ez a szentbeszéd után tudatosul. A szentmise után többször beigazolódott, hogy közöttünk az Igében és az Ige miatt és az Igéről valóságos párbeszéd folyt, és nem nekem lett igazam, hanem mindkettőnknek kinyilatkoztatta magát az Úr Jézus.

3. A hetedik harsonaszóig (Jel 11,15-19)

A hetedik harsonaszóig tart az igehirdetés ideje. Igehirdetésünk mindaddig töredékes, mert most még csak tükörben és homályosan látunk (1Kor 13,12). Igehirdető papnak és igét hallgató hívőnek egyaránt el kell fogadnia ezt a töredékességet, ezt a homályt, az igehirdetés adventi valóságát. Nemcsak az igehirdető hibájából való, nemcsak az igehallgató figyelmetlenségéből adódik, hanem magából az igéből, amely a hit és a remény világából jön felénk. A hit és a remény pedig a végső napon, a hetedik harsonaszókor megszűnik. Igaz, van az igében valami, ami ugyanaz, mint a végső beteljesedésben: a szeretet. De ezt a szeretetet is a hit és a reménység járja át, tehát homállyal van átitatva.

A kinyilatkoztatás mindig tartalmaz elrejtést is, mert Istent élő ember szemtől-szemben nem láthatja. A halál pillanatában, amikor az igehirdető ajka némaságba merevedik, amikor az igehallgató füle bezárul, teljesedik be az ige, mert feltárul előttünk Isten szeretete a maga egyértelmű ragyogásában Jézus Krisztus arcán. Mégis, a töredékes igehirdetés (a szeretetet hordozva) titokzatosan és felfoghatatlan teljességből részesít. Így az igehirdetés és igehallgatás nyomán az ősegyház (valószínű) szentmiséjét záró kiáltása tör elő szívünkből: „Jöjj el, Uram Jézus! Ámen."

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző 1946-ban született a Tolna megyei Sajóagárdon. 1960-tól a győri bencés gimnázium diákja. 1964-ben lépett be Szent Ferenc rendjébe. A teológiai tanulmányok mellett az ELTE magyar-orosz szakos középiskolai tanári diplomáját is megszerezte. 1971-ben szentelték pappá. Több mint húsz esztendőn át volt novíciusmagiszter. 1980-tól két éven át biblikus tanulmányokat folytatott a strasbourgi egyetemen. Francia nyelvű doktori értekezését a gazdag ifjúról szóló evangéliumi történet exegéziséből írta. Főiskolai tanár. 1991-től adventi és nagyböjti konferenciabeszéd-sorozatokat tart a pesti ferences templomban. Sümegen lelkigyakorlatos központot létesített. 2006-ban ferences provinciálisként áldotta meg az első magyarországi Newman-templomot a sümegcsehi szőlőhegyen, amelyet ő építtetett. A Magyar Érdemrend Lovagkeresztje kitüntetés birtokosa, Sióagárd és Sümeg díszpolgára. – Tanulmánya a Vigilia 1993/9. számában jelent meg, a Kiadó engedélyével közöljük újra.

„*A* liturgikus év, amelyet az Egyház áhítata tölt ki és kísér, nem puszta megjelenítése a múltnak, és nem is csak egyszerű megemlékezés a régmúlt dolgokról. Sokkal inkább azt kell mondanunk, hogy maga Krisztus az, aki az Egyházban ugyanúgy járja irgalmasságának útjait, mint ahogyan földi életében körüljárt jót cselekedvén; kegyességében azt akarja, hogy az emberek lelkébe belevésődjék az ő élete és valamiképpen ők is általa éljenek. Ezek a hitigazságok jelen vannak és elevenen hatnak az Egyházban, tehát nemcsak valamilyen elvont, bizonytalan módon léteznek, mint ahogy egyes újabb írók képzelik. Az egyházatyák tanítják, hogy Jézus életének titkai a keresztény tökéletesség példaképei, Krisztus érdeméből és imájából kifolyólag az isteni kegyelem forrásai, és végül hatékonyan működnek lelkünkben, mert a saját jellegüknek megfelelően üdvösségünk okozói."

XII. Piusz pápa Mediator Dei *kezdetű enciklikájából (161.)*

Korzenszky Richárd OSB

Könyv, betű, lélek

„Ki nyitja meg a betett könyvet?” (Pilinszky János: Introitusz)

Valaki kétszáz évvel ezelőtt egy papírlapra húzott négy vagy öt vonalat. A vonalra odarajzolt fekete pöttyöket, némelyiket összekötötte egy vonallal… Kétszáz év múlva valaki ránézett a papírra és elkezdett sírni…

Mi ez? Valami megfoghatatlan és kimondhatatlan titok. Valakiben megszólalt egy dallam. És ugyanez a dallam megszólalt kétszáz évvel később egy másik emberben. Nem kellett hozzá hangszer, elég volt ránézni, a szemével végigfutni a sort. És valami megszólalt ebben az emberben, kétszáz évvel később. Csak azért, mert ránézett a kottára.

Mi kötötte össze ezt a két embert? Nem érintkeztek egymással. Kétszáz év választotta el őket. S mégis: valamit üzent az a négy vagy öt vonal és azok a furcsa jelek azon a papíron. Nincs köztük semmi fizikai kapcsolat, és mégis… S ha valaki más olvassa ugyanazt, a másik olvasóval bár nincs semmi közvetlen kapcsolata, és mégis… Hogyan van az, hogy a leírt szó vagy a leírt hangjegyek közösséget teremtenek? Azokkal, akik leírták, és azokkal, akik olvassák. Még akkor is, ha nem szólal meg hangszeren a muzsika, csak valahol legbelül, az ember belső világában – akkor is, ha nem hangzik el a leírt szó…

Szent Benedek a Regulában figyelmezteti a szerzeteseket, hogy a nagyböjt idején kapjon mindenki egy könyvet a könyvtárból, és azt elejétől végéig olvassa el. Az olvasásról, a felolvasásról több helyen is szó van ebben a régi közösséget szabályozó írásban.

Maga a Regula is írásmű. Legelső szava felszólítás: Hallgasd… a Mester tanítását. És mindjárt az elején hivatkozik a Szentírásra, amikor fölteszi a kérdést: ki az, aki életet akar és jó napokat kíván látni?

Mi a könyv? Kínálkozik a téma, hogy a Könyvek Könyvéről, a Bibliáról beszéljünk. Évtizedekkel ezelőtt, amikor még hivatalosan képviselendő ideológia, világnézet volt az ateizmus, nem volt szabad említeni sem a Bibliát. Ismerek idős tanárt, aki akkor – a Bibliára, a Szentírásra utalva – egy „ókori szöveggyűjtemény”-ről beszélt a diákjainak. Amelyben vannak történetek, elbeszélések, versek, költemények – amelyeknek mind-mind üzenete van ahhoz, aki kezébe veszi.

Kezébe veszi? Igen, kézbe vehető, megfogható, polcra tehető, egymás mellé rendezhető a könyv. Az emberiség egyik legnagyobb ajándéka volt a könyvnyomtatás feltalálása. Amikor nem kellett már kézzel másolni a leírt szövegeket, hanem nyomatot lehetett készíteni. A nyomdász mesterség kiváltságos, nem kevés tudást és ügyességet igénylő szakma, sőt művészet volt. Egymás mellé helyezni a „kiszedett” – a dobozból, kis ládából kivett dúcokat, aminek a végén ott volt a betű. Egymás mellé illeszteni a betűket, hogy sorokká rendeződjenek; egymás alá rendezni a sorokat, hogy egy oldallá formálódjanak, majd folytatni tovább az oldalakat, míg végül összeállt az egységes szöveg.

Művészet volt a kódexmásolás, a kézírásos könyvek új példányának előállítása. Mennyi ideig tartott, amíg szépen megformálta a másoló a betűket, a fejezetet kezdő betűt kiszínezte, szinte kis képpé formálta: az iniciálék világa külön csodálatot érdemel.

Művészet lett a tipográfia: a nyomtatás elrendezésének művészete. Mert mielőtt elkezdem olvasni a szöveget, ránézek az egész oldalra, és nem mindegy, rendezettséget sugall-e a nyomtatás, egyáltalán nem mindegy, hogy segíti-e a szemet az olvasásban. De mielőtt a szöveg olvasásába kezdenék, kézbe veszem a könyvet, a kötetet: az oldalak egybe vannak kötve, hogy szét ne essenek. Egyáltalán nem mindegy, milyen a kötés tapintása, díszítése, és tegyük hozzá: milyen a kötetnek, a könyvnek az illata. Ismerek embereket, akik amint a nyomdából kijön egy könyv, még mielőtt olvasni kezdenék, kinyitják és beleszagolnak: varázsa van a nyomtatott anyagnak. Érzéki lény az ember, a szó legigazibb értelmében: lát, hall, tapint, szagol, ízlel. A könyvet megnézem, kezembe veszem, szinte megsimogatom, találkozom az illatával. Majd elkezdődik a csoda, amihez hadd vegyem kölcsön János evangéliumának bevezetését: Kezdetben volt az Ige – a „szó". Isten volt az Ige. Önmagát közölte, amikor kimondotta önmagát, a világosságot a sötétségben élő embereknek.

Valamikor, több mint húsz évvel ezelőtt még irodalmat tanítottam. Együtt olvastunk a felnövekvőkkel szép, fontos könyveket és verseket. Amikor nehezen ment a tanítás, és egyik idős rendtársamnak panaszkodtam, arra figyelmeztetett: Testvér, az irodalmat nem gyermekek írták, és nem gyermekeknek szánták…

De mégis a gyerekekkel kell megszerettetni a könyvet, hogy felnőtt korukban támaszuk lehessen.

Támasz a könyv? Mi közöm mások gondolataihoz?

Egyik rendtársam, Kovács Arisztid atya a börtönben – mint olyan sokan mások – versféléket írt. Az egyik így hangzik: „Nincs az a nagy kincs, mint az a könyv, mely gondolatot kelt, / Érzületet nemesít, jobbra s nemesbre tanít."

Több mint tíz éve, hogy minden évben kezembe veszek egy olyan könyvet, nagy regényt, amelyet már legalább kétszer elolvastam. Nem vagyok már szakember az irodalomban, nincs időm tájékozódni, de van igényem arra, hogy szembenézzek élettel-halállal, önmagammal. Ha érdemes volt elolvasni kétszer, akkor harmadszorra is bizonyára érdemes lesz. S magam csodálkozom a legjobban, hogy például Thomas Mann-tól a Varázshegy, vagy Tolsztojtól a Feltámadás, Dosztojevszkijtől a Bűn és bűnhődés, vagy Ottlik Gézától az Iskola a határon mennyire másként hat az ismételt olvasáskor. Bevallom, ilyenkor „bántani" is szoktam a könyvet: jelölő tollal aláhúzom, ami olvasás közben valamiért megérintett. S a végén egybeolvasom ezeket a sorokat, bekezdéseket, és magam is csodálkozom, mennyi újat fedeztem fel az újraolvasáskor.

A könyv nem csupán információk gyűjteménye. Vannak természetesen fontos „használati utasítások" bonyolult eszközökhöz, fényképezőgéphez, autóhoz, mosógéphez: le van írva, hogy kell bánnom, mit kell tennem azzal a bizonyos eszközzel. Egy komolyabb berendezésnél ez akár egy kisebb könyv méretét is eléri. De ha újraolvasom, semmi újat nem tudok meg belőle, legföljebb azt, hogy eddig mire nem fordítottam elég figyelmet. Amikor azonban arról van szó, hogy két ember csüggedten elindult Jeruzsálemből Emmausz felé, ahol otthon voltak, az útjukon arról beszéltek, hogyan foszlott szét minden reményük, mert ismertek egy bizonyos Názáretinek

mondott Jézust, akivel kapcsolatban azt gondolták, hogy ő fogja majd jobbra fordítani népük sorsát. De már harmadnapja, hogy keresztre feszítették és meghalt. A Könyvek Könyvének egy nagyon szép elbeszélése ez, mélységes üzenettel. Valaki csatlakozik hozzájuk. Miről tanakodtok? – kérdi tőlük. A válaszuk: te vagy talán az egyetlen, aki nem tudja, mi történt ott… a Názáreti Jézus esete. Akkor ez az útitárs az írásokból elkezdi magyarázni számukra, mi mindennek kellett történnie. Jó volt együtt vándorolni ezzel a még ismeretlennel, aki kifejtette az írásokat. S amikor a Nap már éppen lehanyatlani készült, megérkeztek Emmauszba. Kérték, maradj velünk! Az étkezésnél, amikor a kenyeret kezébe veszi, megnyílik a szemük: az Úr az!

Van ennek a szövegnek egy felszíni rétege, maga az elbeszélés: csüggedt, kiábrándult emberek mennek haza. Egy vándor magyaráz nekik. Jó volt vele együtt menni.

Van ennek a szövegnek mélyebb rétege, amely személyesen szólít meg engem. Engem, aki talán éppen kiábrándultan vonszolom magam az életben. Vagy aki rádöbbenek arra, hogy a Nap már lemenőben: még nincsen este, de már fogy a világosság, múlik az idő, az én időm. Vagy aki talán együtt megyek olyanokkal, akik nem találják az életük értelmét, akiket meg kellene szólítanom: mi bánt? S vajon képes vagyok-e arra, hogy az Írásokból föltárjam nekik, hogy az élet él?

A liturgiának nagyon fontos része az Írások felolvasása – és hallgatása. És kifejtése, magyarázása. A Jézus életéről szóló örömhír-üzenetet magába foglaló evangéliumos könyvet díszesebb kötésben az oltárra szokták helyezni. Tömjénnel is megfüstölik, külön tiszteletet adva annak a Könyvnek, amelyből az Isten szól hozzánk.

A pünkösdi történés számomra egyik legmegrázóbb részlete, hogy az addig félénk apostolok bátran kimentek az emberek közé, és mindenki a maga nyelvén hallja, érti az Isten nagy tetteiről szóló tanúságtételüket. Ha olvasom a Könyvet, személyre szólóan nekem üzen általa az Életnek Ura. S ha újra olvasom, ugyanaz a szöveg mindig többet, mindig mást üzenhet, azt, amire éppen érzékeny vagyok.

A könyv az ember-lét egyik nagy csodája. Amit úgy hívunk, hogy kultúra, a könyvben rögzíttetik, megőrizhető, továbbadható.

Monostorok szent belső terei: az imaterem, az ebédlő és a könyvtár. Könyvek nélkül nehezen tudom elképzelni az életet. Őrzök néhány számomra sokat mondó könyvet: az egyik egy szép, kékes színű, aranymetszésű Petőfi-kötet, nagyapámé volt, Petőfi halálának ötvenedik évfordulójára jelent meg. A másik egy kicsi, könnyen kézben tartható könyv. Édesapám kezében láttam sokszor. Prohászka Ottokár: Elmélkedések az Evangéliumról. A közelmúltban mutatott nekem egy idős asszony egy régi imakönyvet, amelyben egyszerű emberek remegő kézírásával vannak az oldalak szélére írva a Rózsafüzér titkai. De féltve őrzöm – és használom – azt az Újszövetségi Szentírást, amelyet diákkoromban kaptam, és amelyből könyv nélkül tanultam meg egy iskolai Szentírás-versenyre Szent Márk Evangéliumát. A legelső saját könyveim közé tartozik egy német-magyar, magyar-német kisszótár, nyersvászon, már megkopott kötésben. A szótárat olvasni nem lehet, de segít, hogy olvasni tudjak… Ugyanebből az időből, diákkoromból őrzöm Babits válogatott verseit, a Magyar irodalom gyöngyszemei sorozatból.

Ebben a könyvemben olvasom, a „Jónás Imájá”-ban:

„Óh bár adna a Gazda patakom
sodrának medret, biztos útakon
vinni tenger felé, bár verseim
csücskére Tőle volna szabva rím,
előre kész, s mely itt áll polcomon,
szent Bibliája lenne verstanom…”

Mit is mondhatnék még a könyvről, amikor ezeket a sorokat számítógépen írom, és a napi evangéliumi szakaszt nem a könyvből olvastam el, hanem az internetről?

Használjuk bátran, amit a technika lehetővé tesz. De sokkal emberibb úgy elaludni, hogy kiesik a kezemből a könyv, mint úgy, hogy én borulok fáradtan a számítógépre. Mert a könyveknek illatuk van, történetük van, lelkük van… A leírt Szónak ereje, életet formáló ereje van.

Lélek, betű, könyv: az emberi gondolat a leírt szóban, a leírt szöveg a könyvbe kötve szinte megfoghatóvá válik. Mintegy „megtestesül”. Minden könyv ennek a foghatóvá vált szellemnek a foglalata. Kiváltképpen az a Könyv, amely Isten Szent Lelkének sugallatára szólít meg bennünket, és ha nyitott és készséges szívvel fogadjuk igéit, átalakítja az életünket. Átalakítja az egész világot.

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző 1941-ben született Csornán. Gyermekkorát – három testvérével együtt – Kapuváron töltötte, általános iskolába is itt járt. Középiskolai tanulmányait a Pannonhalmi Bencés Gimnáziumban végezte. 1959-ben lépett a rendbe, az ünnepélyes fogadalmat 1963-ban tette le, 1964-ben szentelték pappá. Az ELTE bölcsésztudományi karán 1969-ben magyar és orosz szakos diplomát szerzett. Egyetemi doktori dolgozatát a 17. századi magyarországi unitárius énekköltészet témájából írta. 1968-tól a győri bencés gimnáziumban tanított és a diákotthonban volt nevelőtanár. 1973-ban Pannonhalmára helyezték, itt működött gimnáziumi és teológiai tanárként. 1979-től 1989-ig a pannonhalmi gimnázium igazgatója volt. 1989-ben pannonhalmi főmonostori perjellé választották. 1991-ig töltötte be ezt a tisztséget. A rendszerváltozás idején a Katolikus Egyházat képviselte a Művelődési és Közoktatási Minisztériumban, 1991-től miniszteri biztosként. 1991-től a Katolikus Iskolák Főhatóságának ügyvezető elnöke volt, 1996-tól a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia Iskolabizottságának elnökhelyettese. Oktatás- és iskolapolitikusként meghatározó szerepe volt a katolikus iskolarendszer újraindulásában. 1994-ben került Tihanyba, ahol előbb házfőnökként, majd perjelként felújította, valamint vallási, kulturális és közéleti központtá tette a Tihanyi Bencés Apátságot. Számtalan előadást tartott szerte az egész országban, több könyv és sok cikk szerzője.
(andreas1@canet.hu)

Bizánci liturgikus könyvek

A jelenlegi bizánci liturgikus könyvek redakciós formában tükrözik vissza a konstantinápolyi hagyomány részéről átélt bonyolult fejlődést és a gyökeres változásokat több mint ezer év távlatában, az 5.-től a 16. századig. Miként a római rítus, úgy a bizánci is mélységesen különböző kultikus, s ebből következően kulturális tradíciók közötti szintézis rítusa. Leírjuk tehát minden alaphagyomány könyveit, azokig a könyvekig, amelyek ismételt találkozásuk eredményeiként jelennek meg.

I. Konstantinápoly ősi székesegyházi hagyományának könyvei

1. Zsoltároskönyv

Tartalmazta a Septuaginta 150 zsoltárát 15 bibliai énekkel, amelyeket 68, „antifónának" nevezett egységbe szerveztek, s ezért a Pszaltériont időnként Antifonarium (gör. ajntifwnavrion) névvel illették. Minden egyes antifona változó számú zsoltárokból való összeállítás eredménye a nekik megfelelő refrénnel, s ez képezte az imaórák liturgiájának zsoltáros pensum-át, amelynek megszerkesztését olykor Antimosz pátriárkának (535-536) tulajdonították. A zsoltárokat követte Konstantinápoly saját 15 bibliai éneke, illetve néhány függelék énekekkel és imákkal. A megmaradt legősibb példa az igen jól ismert Chludov zsoltároskönyv (11. század), ami értékes miniatűrjei révén híres.

2. Evangélium

Az Evangélium liturgikus felolvasásának könyve a bizánci egyházakban mindig különleges vallásos tisztelet tárgya, minthogy Krisztus jelenlétének a jele. Az oltáron tartják, így akarván jelezni azt az eloldhatatlan köteléket, ami az Ige asztala, valamint a Kenyér és a Kehely asztala között áll fenn.

Miként Nyugaton, az evangéliumi kódex legősibb tipológiáját a négy evangélista folytonos szövege (gör. tetraeuaggevlion) mutatja be Máté, Márk, Lukács és János sorrendjében, amit követ vagy megelőz néhány táblázat az olvasandó perikópák megjelölésével. A tetraevangelion mellett a 8. századtól kezdve kifejlődnek a lekcionáriumok (gör. eujaggevlion, ejklogavdion tou' eujaggelivou) a liturgikus évben az egymás után következés sorrendje szerint felosztott szakaszokkal, vagyis így: János, Máté, Lukács és Márk.

Az Evangélium legősibb lekcionáriumai perikópákról csak a teljes év szombatjaira és vasárnapjaira, a Húsvét és Pünkösd közti hétköznapokra és a nagyobb szentek napjaira gondoskodnak. Csak később tűnnek fel lekcionáriumok a Pünkösd utáni hétköznapokra szóló perikópákkal; kivételt képez a nagyböjt, ami mindig aliturgikus. Ez a fejlődés az eucharisztikus szertartás gyakoriságától függ, ami még ma sem mindenütt mindennapos, hanem túlnyomó részben szombat-vasárnapi és ünnepi.

Az olvasmányok rendje négy részre osztott: Húsvéttól Pünkösdig János evangéliumát olvassák, a Pünkösd utáni hétfőtől a szeptember 14-e utáni vasárnapig (A Szent Kereszt felmagasztalása) Máté evangéliumát, a Felmagasztalás utáni vasárnaptól a nagyböjtig Lukács evangéliumát, a nagyböjt alatt, néhány kivételt leszámítva, Márkét, amit egy későbbi korban hétköznapokon (hétfő-péntek) is olvasnak a Pünkösd utáni tizenharmadik héttől kezdve.

A négy periódusra osztott három ciklus (szombat-vasárnapi és hétköznapi) a félfolytonos olvasás alapelvét követi a, míg a nagyhétnek és a szentek sajátjainak természetesen kiválasztott olvasmányai vannak.

3. Praxaposztolosz

Az eucharisztikus liturgia számára készült lekcionárium az Apostolok cselekedeteinek (gör. Pravxei), Pál leveleinek (gör. ajpovstolo) – innen származik a görög praxapovstolo –, és egy későbbi időszakban a Jelenések könyve kivételével a katolikus leveleknek a szakaszaival. Miként az Evangéliumos könyvben, a szakaszok kétféle módon: az időszak és a szentek szerint vannak felosztva. Az időszak olvasmányai a húsvéti eucharisztikus liturgiával kezdődnek, és a következő húsvéti virrasztással zárulnak, a szentekéi viszont szeptember elsején, az ősi bizánci újévkor kezdődnek.

A könyvek ilyen részek szerint kerülnek felosztásra: Húsvéttól Pünkösdig az Apostolok cselekedeteit olvassák, a Pünkösd utáni 32/36 szombaton és vasárnapon a páli corpus van soron, nagyböjtben a Zsidókhoz írt levelet olvassák, míg a nagyböjt előtti szombatokon és vasárnapokon, valamint a nagyhéten alkalom szerint kiválasztott olvasmányok vannak.

Amint már láttuk az Evangéliummal kapcsolatban, a hétköznapi ciklus a későbbi; a Praxaposztolosz konkrét esetében azon rész félfolytonos olvasásának az alapelve szerint lett megszerkesztve, ami a páli corpusból és a Zsidókhoz írt levélből maradt, illetve felhasználva a katolikus leveleket is. Ez a kéziratokban helyet adott különböző redakciós lehetőségeknek, amelyek minden egyes egyház Pünkösd utáni időszakában az eucharisztikus ritmushoz kötött ugyanannyi tipológiában konkretizálódik: szombat-vasárnapi lekcionárium, szombat-vasárnap-hétköznapi lekcionárium és csak hétköznapi lekcionárium.

4. Prophetologion

Az eucharisztikus szertartás ószövetségi olvasmányának 7. században történt eltűnésével kifejlődik a Próféciák könyve (gör. profhtolovgion), aminek legősibb tanúsága a Sinai gr. 7 (9. század). Ez egy lekcionárium az Ószövetség azon szakaszaival – gyakran zenei megjegyzésekkel –, amelyeket a főbb ünnepek vecsernyéin és vigíliáin olvastak, valamint a hétköznapi vecsernyéken és a nagyböjt harmadik-hatodik hetében. Hozza az eucharisztikus Liturgia antifónás zsoltárait és az olvasmányok közötti válaszos énekeket (prokeimena és Alleluja) is, valamint számos rubrikát.

5. Euchologion

Szó szerint 'ima-gyűjtemény' (gör. Eujcolovgion), liturgikus könyv, a püspöknek és/vagy a papságnak fenntartott, az eucharisztikus Liturgiák, a szentségek, valamint a személyek és dolgok áldása/szentelése szertartási szövegeivel. Megfelel a római Egyház ősi Sacramentarium-ának, és legősibb ismert példánya a Vatikáni Könyvtár Barberini gr. 336 dél-itáliai kódexe (8. század).

Esztétikai-formai szempontból a bizánci euchologion két irányból jutott el hozzánk: ez a kódex és a tekercs. Jóllehet, amint arra már utaltunk, a kódexet a VIII. századtól kezdve tanúsítják, meg kell jegyezni, hogy a tekercsek liturgikus állapota bizonyos ősiséggel dicsekszik, elég Románosz Melodosz híres himnuszköltészeti kontákionjaira gondolni, aki 518 előtt diakónus Konstantinápolyban.

Körülbelül néhány éve L. W. Daly azt sugalmazta, hogy a tekercs liturgikus alkalmazásában az Egyház részéről a birodalmi kancelláriában érvényben levő gyakorlat utánzását lássuk, hasonlóságot állítva fel a kontákionok és az aranybullák között. Néhány szóban: az eujxaiv, amiket az Egyház a Liturgiában bemutat Istennek, azzal a formátummal azonos dokumentációs irányban íródtak volna, amit felhasználtak a civil petitiones-ben. A kontákionok tehát az élite egyfajta euchologionja lenne, kevés és válogatott liturgikus szertartási szöveggel, amit egy első időszakban tekintéllyel rendelkező celebránsnak, püspöknek vagy pátriárkának tartottak fenn.

Az euchologion kéziratos hagyománya ó-bizánci és neo-bizánci recenzióra oszlik, a második fajta a képrombolás után, amelynek első kézirata 1027-ből való (Paris Coislin 213). Mindkét recenzió a maga részéről itáliaira (calabriai-campániai, calabriai-siculai, salentinai) és keletire (Sinai, Palesztína, Görögország) oszlik. Ezek mindegyike Jeruzsálem saját rítusa megkülönböztetett befolyásának a jeleit hordozza.

6. Szünaxarion

Hagiográfiai híradások gyűjteménye, az ünnepek és emléknapok (gör. suvnaxi") egymás utáni sorrendje szerint rendszerezve szeptember 1-től augusztus 31-ig, amelynek „kiadását" a 9. században VII. Bíborbanszületett Konstantin császár (913-959) mozdította elő, az ikonrombolás utáni liturgikus újjászervezés keretében. Az egyik híres szünaxarion az, amit helytelenül II. Bazileosz „Menologion"-jának (l. lejjebb) neveznek. A 12. században hozzáfűzték Mütilénéi Krisztoforosz verseit.

7. Rubrikás rendelkezések

A bizánci székesegyházi hagyományban nem létezik egy önmagában álló codex rubricarum, hanem azok az utasítások, amelyek szabályozzák az egyes szertartásokat, amint láttuk, a lekcionáriumok belső szerkezetében vagy függelékében találhatók (Evangélium, Praxaposztolosz, Prophetologion), vagy pedig a Szünaxarionba beépítve. A ma ismert legfontosabb rubrikás gyűjteményeket ugyanis a Patmos 226 és a Jerusalem Hagios Stauros 40, a Szünaxarion P és H kódexei foglalják magukba. Juan Mateos, a H kódex kiadója saját munkáját „Le Typicon de la Grande Eglise"-nek nevezte, ami viszont nem pontos, minthogy a Typikòn a szerzetesi rubrikás tradíció saját kifejezése.

A Szünaxarionban tartalmazott rubrikás előírások kivételes jelentőségűek a konstantinápolyi tagolt stációs Liturgia végzésének megismeréséhez, amely a bazilikák és a császári épületek körül zajlott le; megjelölik ugyanis ott az időket, az utakat és a résztvevőket. Nem kevésbé érdekesek az eucharisztikus Liturgiában történő igehirdetéssel és magával az imaórák székesegyházi liturgiájával összefüggő rubrikás utasítások.

A különböző könyvekben, az igények szerint szétosztott rubrikás corpus mellett, a XI. századtól kezdve a metropolitai székhelyek területén utasításokat (gör. diavtaxi") rögzítenek a pátriárkai liturgia számára, amelynek mind bonyolultabb menete szükségessé tette, hogy részletesen szabályozzák.

II. A palesztinai szerzetesi hagyomány könyvei

1. Zsoltároskönyv

A konstantinápolyi székesegyházi hagyománytól eltérően, az Anasztasziszénak is mondott palesztinai szerzetesi zsoltároskönyv húsz szakaszra vagy ülésszakra (gör. kaqivsmata) van felosztva, amelyeket további három vagy több alszakaszra (gör. stavsei") osztottak fel, amiből minden egyes alszakasznak három zsoltára van, oly módon, hogy mindegyik szekció azonos hosszúságot érjen el. Általában minden szakasz és alszekció után a versek számbavételét is hozzák. A 150 zsoltárt követően a székesegyházi zsoltároskönyv 15 kantikumából 11-et énekelnek, amelyeket egy kilenc ódából álló Kánonba rendszereznek. Az ezen típusú zsoltároskönyv legősibb ismert tanúsága a St. Peterburg gr. 216 (862 előtt).

2. Hórologion

A Jeruzsálem melletti Szent Szabbász kolostor „imaórás könyve" (gör. JWrolovgion), vecsernyék, apovdeipnon, mesonuvktikon, reggeli zsolozsma, első, harmadik, hatodik és kilencedik imaóra (zsoltárok és himnuszok) nem változó rendelkezésével (a sorrend változhat). Az egyes kéziratok szerint a rendelkezéshez változatos himnuszköltészeti függelékeket csatolnak. A Hórologion szoros értelemben a szerzetesi imaórák imádságait tükrözi, ami nem írja elő egy, a szertartást vezető pap jelenlétét. A legősibb példány, ami a IX. századra megy vissza, a Sinai gr. 863 kódex.

III. A sztudita és szabbászi szintézis

799-ben, az ikonromboló krízis teljében, Teodorosz szerzetes néhány társával a Kisázsiában levő bitiniai Szakkoudionból áttelepszik Sztoudiosz konstantinápolyi kolostorába, ahonnan később a melléknevét kapja. Hogy megfelelő módon fenntartsa az ikontisztelő álláspontot, Teodorosz Jeruzsálemi Tamás pátriárkához fordul, aki Mar Saba néhány szerzetesét elküldi a Sztoudioszba. Ők így behozzák Konstantinápolyba a palesztinai imaórai imádságot, ami a székesegyházi rítussal történt kontaktus révén életre keltette a sztuditának mondott hagyományt. Ez a folyamat már ismert liturgikus könyvek új „kiadásához", illetve mások átdolgozásához vezet.

1. Szerzetesi-székesegyházi szintézisből létrejött könyvek

Az eucharisztikus szertartás számára a sztudita szerzetesek megtartják a székesegyházi Euchologiont, az Evangéliumot és a Praxaposztoloszt, s ugyanezt teszik az imaórákkal kapcsolatban, azonban a vecsernyében és az orthroszban a palesztinai Hórologion imádságait sorolják be. Mar Sabából a sztuditák felhasználják az ülésszakokra osztott Zsoltároskönyvet, de a zsoltárversek között a székesegyházi Antiphonarion refrénjeit iktatják be.

2. A himnuszköltészeti könyvek

A Teodorosszal Konstantinápolyba érkezett Mar Saba-i szerzetesek egyike a kivételes értékű himnuszköltő, Teofán Graptosz (778-845) volt. Vele, a Krétai András (+720), Damaszkuszi János (+780) és Maiumai Kozma (+787) neveivel illusztrált, megszilárdult palesztinai himnuszköltészeti hagyomány áthelyeződött a Boszporusz partjaira, és a Sztoudioszban fejlődési lehetőséget nyert magának Teodorosznak és testvérének, Józsefnek köszönhetően, aki majd Thesszaloniki püspöke lesz.

a) Oktoékhosz-Parakletiké

Ez 56 nap tartamának himnuszköltészeti ciklusa, amit nyolc szakaszra osztottak, amelyek közül mindegyik egy hétig tartott, s amelyeket hangnak (gör. Oktoékhosz) neveznek azért, mert minden hetes himnusz-szakaszt a bizánci egyházi ének nyolc hangja közül az egyiken végeztek. Az Oktoékhosz ciklusa a Pünkösd utáni első vasárnapon kezdődik, és megszakítja a húshagyó péntek, érvényben marad viszont a nagyböjt és a húsvéti időszak összes vasárnapján, kivéve Virágvasárnapot és Húsvétvasárnapot.

A nyolc hang vasárnapi himnuszköltészeti ciklusát gyakran Damaszkuszi Jánosnak tulajdonítják, de természetesen nála ősibb, jóllehet magába olvaszt olyan anyagot is, ami e szerzőhöz tartozik. A kezdeti vasárnapi Oktoékhosz-szal párhuzamosan kifejlődött egy hétköznapi himnuszköltészeti sor is, amit Parakletiké-nek (=megszilárdulásból való) mondanak, s ami lehetővé tette, hogy kiegészítsék az 56 nap ciklusát.

b) Triódion-Pentékosztarion

A nagyböjt előtti időszak, a nagyböjt, a nagyhét és a húsvéti időszak himnuszköltészetét tartalmazza. Kezdetben egyetlen, egyszerűen Triódionnak nevezett kötetként került megfogalmazásra, majd a későbbiekben két kötetre osztották, a Triódion nevét csupán annak a szekciónak tartva fenn, ami nagyszombatig tart, és pentékosztarionnak nevezték azt a szakaszt, ami a húsvéti ötven napot fedi le. A Triódion (triwv/dion) név abból a tényből adódott, hogy nagyböjtben az orthrosz (vigilia-laudes) himnuszköltészeti kánonja csupán három bibliai kantikum, s az azokhoz tartozó himnuszköltészeti ódák éneklését tartalmazza.

c) Ménaia

Himnuszköltészeti szövegek gyűjteménye az állandó ciklus ünnepeinek sajátjaival (gör. mhnai'on = havi), amit a szeptember 1-től augusztus 31-ig tartó bizánci naptár szerint tizenkét kötetbe osztottak. A Ménaia szövegei lehetnek szelektáltak, vagyis csak a nagy ünnepekre szólók, vagy teljesek: minden napra. A legősibb példányok a 9. századra nyúlnak vissza, amelyek között idézzük a Messina gr. 175 és a Szófia, Dujcev Centrum gr. 350 kéziratokat.

d) Zenei antológiák

A Triódion, a Pentékosztarion és a Ménaia himnuszköltészeti szövegei közül sokat sajátos kollekciókba gyűjtöttek, szöveg-zenei műfaj alanyaként. Rendelkezünk így a vecsernye és az orthrosz sztichiráinak (gör. stichravrion), a kontakia (gör. kontakavrion) és az orthrosz kánonjai zenei mintáinak (gör. eijrmolovgion) antológiájával.

3. Ménologion

Hónapok szerint (gör. mhnolovgion) rendezett hagiográfiai antológia a szentek életével és olvasnivaló patrisztikus homiliákkal, elsősorban az orthrosz (vigília-laudes) alatt, vagy pl. a nagyhét más imaórai szertartásain, a Typikón jelzései szerint. A Ménologion gyűjteménye a 9. századra nyúlik vissza, a sztudita kor teljében, de a Metafrasztész (szó szerint: a Fordító) Simeon által a 10. század második felében megvalósított kiadás oly mértékben előtérbe került, hogy szokássá vált a könyv kéziratos hagyományát pre- és post-Metafrasztészra felosztani. A maga részéről Metafrasztész munkáját átdolgozták, helyet adva az úgynevezett „birodalmi Ménologion"-nak, amit IV. Paflagonesz Mihály császár (1034-1041) idejében dolgoztak át.

4. Typikòn

Az évi rendes liturgikus szövegek és a szentek naptári szövegeinek párhuzamos használatát, amit bonyolulttá tett a használatban levő könyvek növekvő száma az imaórák liturgiájában, egy sajátos rubrikás könyv szabályozza: ez a Typikòn.

a) Sztudita Typikòn

Teodorosz halála után a Sztoudiosz kolostorának liturgikus élete a tanítványai által összeállított Rendszabályban (gör. JUpotuvpwsi") tartalmazott összefoglaló előírásokra lett bízva. Az első igazi sztudita Tipikòn, amit ismerünk, a 11. századra megy vissza, és Alexiosz igumen dolgozta át, aki 1025-től 1043-ig pátriárka. A Typikònt ma csak egy szláv fordításon keresztül érhetjük el, ami ékesszóló jele ezen rendszabály elterjedésének a bizánci világban. A 12. század második feléből való az első itáliai sztudita Typikòn, ahová Teodorosz Rendszábálya már a 10. század első felében eljutott.

b) Szabaita Typikòn

Mar Saba Lavrájának a sztudita Typikòn feletti, megújult befolyásának a gyümölcse, különösen a konstantinápolyi latin császárság közbevetett időszaka után. A befolyás különösen észrevehető a szombat és a vasárnap közötti virrasztás újbóli bevezetésében, amit úgy is előtérbe helyeztek, hogy a Typikon megnyitó fejezetét foglalja el. Ezen könyv kritika nélküli átvétele a 14. században a bizánci rítus normatívája lett a hezikazmus idejéig. A Szent Hegyről elterjedt az egész bizánci világban, paradox módon a világi egyházak szertartásait is szabályozva, Dél-Itália egyedüli kivételével, mely hűséges maradt a sztudita Typikònhoz, amit a világon egyedi esetként még ma is követnek a Rómához közeli grottaferratai kolostorban.

IV. Állandósulási és egységesedési időszak

Konstantinápoly 1453-as elestével és a nyomtatás feltalálásával a 15. században szemtanúi vagyunk a változatos görög liturgikus könyvek rögzülésének, természetesen azok bizánci-szabaita átdolgozásában. Néhány évtized leforgása alatt Calliergi és de Sabio velencei nyomdái a liturgikus könyvek egész sorát kinyomtatja: Hórologion (1509 és 1523), Paraklétiké és Triódion (1522 és 1525), Zsoltáros könyv (1524), Oktoékhosz (1525), az Euchologion (1525?), a Ménaia (1526-1536), az Evangélium (1539), az Apostolos könyv (1542) és a Typikon (1545).

A velencei kiadványok állandósulása és fokozatos elterjedése kijelölte a bizánci hagyomány történelmét egészen napjainkig, nagy horderejű következményekkel, mindenekelőtt azzal, hogy úgymond egyetlen helyi hagyományt kanonizált, az akkor még érvényben levő megannyi más kárára. A velencei nyomdászok általában a görög Földközi-tenger környékének kéziratos hagyományát rögzítették, ami számukra leginkább a kezük ügyében volt, bármilyen, más tanúságok összegyűjtése vagy akár bizonyos szövegek kijavításának kísérlete nélkül.

A nyomtatás tehát így megakadályozta a liturgikus örökség szerves fejlődését, lefektetve ugyanakkor azt az előfeltételt, ami révén a bizánci rítus egységes és mozdulatlan blokk maradt, aminek – kicsiny részleteket leszámítva – nem volt semmilyen lehetősége törvényes szertartási sokféleségre, aminek pedig addig szabad polgárjoga volt. Ebben a folyamatban az egyes egyházaknak nem volt szinte semmilyen szerepe, hacsak nem annyi, hogy a kiadványokra rátegyék az imprimatur egyik formáját, míg mindent a nyomdászok kezdeményezésére és ítéletére bíztak.

A nyomtatás eljövetelével az ortodox világban a liturgikus könyvek egy már megfigyelt gyűjteményessé váló folyamata is hangsúlyozást nyer, miáltal a könyvek arra irányulnak, hogy teljessé váljanak. Jóllehet ez a típusú folyamat sohasem érte utol a trentói Nyugat könyvei által befogadott formákat, mindazonáltal gyakran különböző liturgikus könyvekből elővett részek egyesültek egyetlen kötetben, általában az imaórák számára.

V. Revíziók és reformok

A jelenleg unionizmusnak nevezett történelmi, vallási és politikai jelenség, ami a 16. századtól egyes egyházakban két, ortodox és római fegyelmi megkettőződést hozott létre, idővel pártolta különböző liturgikus kiadványok publikálását. A 17. századból való ugyanis egy kijelölt bíborosi testület megalakítása Rómában a görög liturgikus könyvek – ahogy akkor mondták – „kijavítása" számára, s ez a kongregáció tevékeny maradt a 19. század végéig. Szakítva a semleges hitvallású előző hagyománnyal, a bizottság bizonyos dogmatikai helyesbítéseket dolgozott ki, magától értetődően a trentói perspektívában, felfüggesztve néhány szöveget, vagy kitörölve a szövegekből a római egyházzal nem közösségben meghalt szerzők neveit.

A vállalkozás hatalmas terjedelméhez képest aránytalan szükség indokával ti., hogy az Itáliában levő albán emigráció számára liturgikus könyvekről gondoskodjanak a kongregáció, hosszú élete során ténylegesen előmozdította a bizánci liturgia himnuszköltészetének és normatívájának kritikus tanulmányozását, és a fent már említett redakciós közbelépések kivételével, a nyomtatásra szánt könyveket általában jó szinten filológiainak tartják.

A görög ortodox verzióval kapcsolatban, 1838-ban egy teológiai konfliktus legélesebb fázisában Imbroszi Bartolomeosz szerzetes publikálja a „Nagy Egyház Typikon"-ját, ami nem más, mint a szabaita szerzetesi Typikon drasztikus lerövidítése, amit nem ok nélkül alkalmatlannak tartott a parókiai szertartásokhoz. A kiadásnak, az újranyomtatásokból ítélve (1851, 1868 és 1884) nagy sikere volt. Végül, a liturgikus könyvek egy tágabb reformtervezetének keretében, amit III. Joákim ökumenikus pátriárka (1878-1894) patronált, publikálták annak végleges kiadását 1888-ban, Konstantinnak, a Nagy Egyház főkántorának a gondozásában.

Miként már a római kongregáció esetében, sajnos úgy ez az ortodox revízió sem volt mentes redakcionális közbelépésektől, a vallási türelmetlenség zászlaja alatt.

VI. Perspektívák

Abból, amit eddig előtártunk, tagadhatatlan, hogy az utolsó négy évszázadtól máig a liturgikus könyvek története tisztán rubrikális, ha nem rubrikus perspektívában mozog, legalábbis néhány egyházban. Az egyetlen tekintetbe vett alkalmazási alapelv az a lehetőség, hogy a szertartást végző vagy a kántorok lerövidítsék a szertartások egyes részeit, azon Egyház szokásainak keretében azonban, amelyhez tartoznak.

A bizánci liturgikus könyvek egyfajta reformjának gondolata tehát nem új, jóllehet a múlthoz képest kisebb ragaszkodással beszélnek róla, talán egy bizonyos ortodox túlérzékenység tudatában a liturgikus megújulás területén. Nem szabad ugyanis elfelejteni, hogy Nikon reformja Oroszországban és az újabb időkben a Gergely naptár átvétele olyan belső szakadások árán valósult meg, amelyek ma is élnek. Ténylegesen az látható a pánortodox zsinat előkészítő bizottságainak dokumentumaiból, hogy a liturgikus könyvek reformja az is, ami az olvasmányok újraszabályozásáról már előzőleg is előrehaladott, immár leszűkült csupán a böjti időszakokkal kapcsolatos tárgyalásra.

Mindenesetre, amikor a liturgikus könyvek reformjáról beszélnek, az ortodoxiában nem szabad, ki tudja milyen szertartási fordulatot elképzelni, mert csak arról lenne szó, hogy filológiailag átnézzék az egyes könyvek szövegeit, oly módon, hogy bizonyos logikai következetlenségek és pontatlanságok eltűnjenek.

Nem hiányoznak egyébként új sajátos liturgiák, amint a New Skete-i egyesült államokbeli kolostoré és a gall rítus franciája.

Fordította: Papp Szabolcs
Lektorálta: Ivancsó István

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző 1959-ben született Szófiában. 1981-ben doktorált a szófiai egyetemen bolgár filológia és klasszikus görög szakon, Moszkvában specializációs kurzust végzett patrisztikus irodalomból. 1990-ben Ohioban az állami egyetemen részt vett az Áthos-hegyi kéziratok mikrofilmre vételében. A Római Pápai Keleti Intézetben 1994-ben szerzett doktorátust. A római Sant'Anselmón, az Antonianumon tart kurzusokat; a sienai egyetem professzora. Ismeri a klasszikus ószlávot, görögöt, beszél bulgárul, oroszul, olaszul, angolul, franciául, újgörögül. Tanulmánya a Scientia Liturgica (Manuale di Liturgia, szerkesztette Anscar J. Chupungo) sorozat I. kötetében jelent meg (Ed. Piemme 1998), 243-258 old. (velkovska@unisi.it)

Nem római nyugati liturgikus könyvek

Nem mindegyik nyugati liturgia követte ugyanazt a fejlődési irányt. Egyesek elérték a teljes kifejlődés szintjét, másokban ez az evolúciós folyamat nem érte el teljességét. Nem lehet egységes, minden liturgia számára érvényes konkrét paramétereket rögzíteni, minthogy a fejlődési fok változik egyiktől a másikig. Egyeseknél az evolúciós folyamat megszakad egyenesen a létrejöttüknél.

A liturgikus könyvek ennek a fejlődési folyamatnak a megnyilvánulásai; egyes liturgiáknak nagy bőségű a liturgikus termékenysége, másokról viszont alig rendelkezünk dokumentációval. Vizsgáljuk meg tehát a nem római nyugati liturgiák mindegyikének liturgikus könyveit.

Az afrikai liturgia

Annak ellenére, hogy ennek a liturgiának egyetlen könyve sem maradt ránk, mégis egyes szerzők közvetve, elsősorban Szent Ágoston művein keresztül bemutattak néhány lekcionárium-töredéket, illetve – egyelőre csak hipotézisként – egy laus cerei-t. Így Godu, Bishop és Willis felkínált néhány lekcionárium- töredéket;[1] Verbraken úgy véli, hogy azonosítani tud egy laus cerei-t a húsvéti vigília számára Ágoston szermóiban.[2] Ezek azok a hírek, amelyekkel rendelkezünk az afrikai lehetséges lekcionáriumokkal és liturgikus szövegekkel kapcsolatban.

A kelta liturgia

Habár a kelta liturgia nem fejlődött ki teljes mértékben úgy, mint a többi nyugati liturgia, mindazonáltal ránk hagyott néhány liturgikus könyvet.

1. Szakramentáriumok

A Stowe-i misekönyv a legjellegzetesebb, jóllehet alapvetően római könyvről van szó, gall behatásokkal.[3] A fuldai misekönyv a kelta liturgia egy másik példája; azonos a stowe-i misekönyvvel. Továbbá meg kell említeni az oxfordi Corpus Christi kollégiumának misekönyvét.[4]

---

[1] G. Godu: *Lectionarium Ecclesiæ Hipponensis secundum Augustinum:* DACL 5/1, 857; W-L. Bishop: *The African Rite*: JThS 13 (1912) 263-264; G-G. Willis: *St. Augustine's Text Lectionary = Alcuin Club 44* (London, 1962).

[2] P. Verbraken: *Una laus cerei africaine*: RBén 70 (1960) 301-313.

[3] F-E. Warren (ed.): *The Stowe Missal* = HBS 32 (London, 1920).

[4] F-E. Warren (ed.): *The Manuscript Irish Missal of Corpus Christi College* (Oxford) (London, 1879).

2. Evangéliumos könyvek

Különböző Evangéliumos könyvek léteznek, amelyek a 7. század felétől a 8/9. századig datálhatók.

3. Zsolozsma

Eljutott hozzánk Szent Kolumbán zsoltároskönyve. Ez a kódex fontos a zsoltárok címei, illetve azon liturgikus megjegyzések miatt, amiket tartalmaz. A zsolozsmaszövegek között emlékeztetnünk kell a Bangor-i antifonáriumra[5] és egy himuszkönyvre.[6]

4. Pontifikálék

A kelta liturgiában ebből a típusú liturgikus könyvből csupán egy olyan töredék maradt fenn, amelyet érdemes idéznünk.[7]

Az ambrózián liturgia

Az ambrozián liturgikus könyvek relációja nehezen követhető, mivel azoknak csupán kisebb részét publikálták, továbbá lehetetlen követni a kéziratok történetét és fejlődését, minthogy a 9. század előttiek a liturgián kívüli okokból eltűntek (inváziók, a népek felcserélődése, a zóna csapadékos éghajlata és más egyéb okok miatt).

1. Szakramentáriumok

Az ambrozián liturgia területén szakramentáriumok helyett inkább plenáris misekönyvekről kellene beszélni, mivel az imaszövegeken túl tartalmazzák az olvasmányokat és az énekekhez szóló utalásokat. A kiadott kéziratok a 9. és 10. századból valók. A kiadatlan kéziratok a 9.-től a 12. századig tartó időszakra terjednek.

A legősibb publikált szakramentárium a Bergomense[8] kb. 850-ből, ugyanebből a századból való Szent Simplicianus szakramentáriuma,[9] a 10. században íródtak a

---

[5] F-E. Warren (ed.): *The Antiphonary of Bangor = HBS 10* (1895).

[6] J-H. Bernard - A. Atkinson: *The Irish Liber Hymnorum = HBS 13-14* (London, 1897-1898).

[7] L. Brou: *Le fragment liturgique Colmar 144 reste d'un pontifical irlandais du VIII-e siècle: BLE 54* (1955) 65-71.

[8] P. Cagin (ed.): *Codex Sacramentorum Bergomensis = Auctarium Solesmense (Solesmes, 1900)* 1-176; A. Paredi (ed.): *Sacramentarium Bergomense = Monumenta Bergomensia VI* (Bergamo, 1962).

[9] J. Frei (ed.): *Das ambrosianische Sakramentar D 3-3 aus dem mailändischen Metropolitankapital. Eine textkritische und redaktionsgeschtliche Untersuchung der mailändische Sakramentartradition = Corpus Ambrosiano Liturgicum 3: LQF 56* (Münster, 1974).

Biascai[10] és Aribertoi[11] szakramentáriumok, továbbá a 11. századból rendelkezünk a Triplex szakramentáriummal, ami egyfajta kevert szakramentárium, amelyben egyszerre vannak jelen gelazián, gregorián és ambrozián elemek.[12]

2. Lekcionárium

Három fajta lekcionáriumuk van: a capitulare lectionum; a capitulare epistolarum és a capitulare evangeliorum. Ezekhez hozzá kell fűzni a Passionariumot, minthogy a szentek ünnepein a lectio profetica helyett a lectio hagiographica-t olvasták. Az ambrozián lekcionáriumnak különböző teljes kiadásai léteznek;[13] ezen teljes kiadványok mellett vannak mások, amelyek megfelelnek a lekcionárium hármas felosztásának; így a capitulare lectionum-ból van egy, a 6-7. századra visszanyúló kéziratos kiadvány,[14] a szentleckék szakaszának létezik egy másik kiadása,[15] végül kiadták az evangéliumokat is.[16]

3. Antifonárium

Az elsősorban a szakramentáriumokban publikált antifónákon túl vannak olyan teljes antifonáriumok, amelyek tartalmazzák a mise és a zsolozsma énekeit. Más

---

[10] O. Heiming (ed.): *Das ambrosianische Sakramentar von Biasca = Corpus Ambrosiano Liturgicum 2: LQF 51* (Münster, 1969).

[11] A. Paredi (ed.): *Il sacramentario di Ariberto, in AA. VV: Miscellanea Adriano Bernareggi = Monumenta Bergomensia 1* (Bergamo, 1958) 327-488.

[12] O. Heiming (ed.): *Das Sacramentarium Triplex. Die Handschrift C 43 des Zentralbibliothek Zürich = Corpus Ambrosiano Liturgicum: LQF 49* (Münster, 1969).

[13] P. Cagin (ed.): *Lectionarium Bergomense = Auctarium Solesmense* (Solesmes, 1900) 187-192; ezt a lekcionáriumot publikálta szintén A. PAREDI, Sacramentarium Bergomense = Monumenta Bergomensia 6 (Bergamo, 1962) 28-34; továbbá híradásra került egy, részben a Cremonár mester szekcióban összegyûjtött corpus lectionum; ezeket az olvasmányokat publikálta P. CAGIN, Codex Sacramentorum Bergomensis. Accedunt tres indiculi sive Capitularia lectionum, Epistolarum et Evangeliorum antiqua = Auctarium Solesmense 1 (Solesmes, 1900) 193-207.

[14] K. Gamber (ed.): *Leimabdrücke eines mailändischen Lektionars aus dem 6/7 Jh.: Scriptorium 15* (1961) 117-121.

[15] H. Quentin (ed.): *Capitulare epistolarum Sancti Pauli: RBén 28* (1911) 259-266; ezt a kiadást reprodukálta G. GODU in DACL 5/1 (Paris 1922) 281-284; a következôkben visszatért ezen kézirat publikálására A. DOLD, Die im Cod. Vat. Reg. lat. 9 vorgeheftete Liste paulinischen Lesungen für die Messfeier = TuA 35 (Beuron, 1944).

[16] G. Morin (ed.): Un système inédit de lectures liturgiques en usage au VII/VIII siècle dans une église inconnue de la haute Italie: RBén 20 (1903) 375-388; ezt a kiadást reprodukálta G. GODU in DACL 5/1 (Paris, 1922) 883-894; továbbá birtokunkban van egy ôsi evangeliarium kiadása, N. Ghiglione (ed.): *L'evangeliario purpureo di Sarezzano (s. V/VI) = Fontes Ambrosiani 75* (Vicenza, 1984).

antifonáriumok csupán a miséhez és a vesperáshoz tartozó antifónákat tartalmazzák. A szövegek kiadása megtalálható Magistretti kiadványában.[17]

4. Ordines

Jóllehet megtartjuk az ordines kifejezést, az ambrozián liturgiában ez a kifejezés elsősorban a mise szertartására vonatkozik, anélkül, hogy kizárna más szertartásokat, különösen a zsolozsmát. A legkarakterisztikusabb kézirat a Beroldus,[18] amelyhez hozzá kell tenni az ambrozián Manuale kiadását.[19]

5. Zsolozsma

A Manuale és a Beroldus már idézett kiadványai tartalmazzák az ambrozián zsolozsma szekcióját.

6. Pontifikálé

A Pontifikálé az a könyv, amely tartalmazza a szentségek és a szentelmények szertartását.[20]

7. Nyomtatott misekönyvek

Az ambrozián rítusban a misekönyvnek hat ősnyomtatvány kiadványa van, 1475-től 1499-ig. A 16. századtól kezdve a kiadványok megsokszorozódnak, utalunk csak a Pozzobenellire 1751-ből, amelyet újranyomtatott néhány évvel később Visconti.[21] Századunkban utalnunk kell Ferrari bíboroséra[22] és Schuster bíboroséra, amely az utolsó volt a reform előtt.[23] Végül a rítust felülvizsgálták a II. Vatikáni Zsinat liturgikus re-

[17] M. Magistretti (ed.): *Manuale ambrosianum ex codice s. XI olim in usum Canonicæ Vallis Travaliæ*, (Milano, 1904) 1-462.

[18] M. Magistretti (ed.): *Beroldus sive ecclesiæ ambrosianæ mediolanensis kalendarium et ordines s. XII*, (Mediolani, 1894).

[19] M. Magistretti (ed.): *Manuale Ambrosianum II-III = Monumenta Veteris Liturgiæ Ambrosianæ 2-3* (Mediolani, 1904-1905).

[20] M. Magistretti (ed.): *Pontificale in usum ecclesiæ mediolanensis necnon Ordines Ambrosiani ex codicibus sæc. IX-XV = Monumenta Veteris Liturgiæ Ambrosianæ 1* (Milano, 1897).

[21] Missale Ambrosianum Joseph Cardinalis Puteobonelli Archiepiscopi auctoritate recognitum jussu Philippi Archiepiscopi novissime impressum. Typis Galeatiorum Impressorum Archiepiscopalium (Mediolani, 1795).

[22] Missale Ambrosianum ex Decreto Pii IX p. m. restitutum jussu SS. D. N. Leonis PP. XIII recognitum, Andreæ Caroli cardinalis Ferrari Archiepiscopi auctoritate editum, (Mediolani, 1902).

[23] Missale Ambrosianum juxta Ritum Sanctæ Ecclesiæ Mediolanensis. Editio quinta post

formja szellemében; ebből a revízióból került ki az új Ambrozián Misekönyv.[24]

8. Különböző könyvek

A bemutatott könyveken túl a rítusban nagy mennyiségű a misekönyv, a rituálé és a zsolozsma „excerpta"-jaként kiadott liturgikus könyv.

A GALL LITURGIA

Az egyedüli, hozzánk eljutott liturgikus könyvek a gall rítusból a szakramentáriumok és a lekcionáriumok. Nem maradt ránk viszont semmilyen tanúság azokról a liturgikus könyvekről, amelyek más szertartásokat tartalmaznak, mint a zsolozsmát, a szentségeket stb.

1. A szakramentárium

A gall rítusban nem beszélhetünk eredeti vagy tiszta szakramentáriumról. Mindegyik elszenvedte a római rítus befolyását, ezért azokban római elemek keverednek tisztán gall elemekkel. A főbb gall szakramentáriumok: a Missale Gothicum,[25] a Bobbio-i Misekönyv,[26] a Missale Gallicanum Vetus,[27] és a Missale Francorum.[28] Mindegyik megőrzi a gall mise ordo-ját; ennek ellenére nincs uniformitás közöttük. Így a Bobbio-i Misekönyvben a mise rendje a prefációval zárul, minthogy ez a misekönyv adaptálja a római kánont. A Gallicanum Vetus ritkán fogadja be a post sanctus-t és a collectio post secreta-t. Mégis, jóllehet a Gallicanum Vetus romanizálódásának foka jóval magasabb a bobbióinál, mindazonáltal az felmutat számunkra néhány hitelesen gall formulát nagycsütörtökre, nagypéntekre és a húsvéti virrasztásra. A Missale Francorum romanizálódásának foka olyan magas, hogy még a gall mise ordo-ját sem őrzi meg. Az e könyveknek adott „Misekönyv" név nem felel meg teljesen a tartalomnak; jobb lenne plenáris könyvről beszélni. Ugyanis a „Misekönyv" nevet azoknak a könyveknek adják, amelyek az euchológián túl tartalmazzák az olvasmányokat, míg ezek csupán az euchológiát tartalmazzák. Ezen misekönyveken túl rendelkezünk liturgikus szövegek

Typicam (Mediolani, 1954).

[24] Missale Ambrosianum. Juxta Ritum Sanctæ Ecclesiæ Mediolanensis. Ex decreto Sacrosancti Œcumenici Concilii Vaticani II instauratum, auctoritate Ioannis Colombo, Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Presbyteri Cardinalis, Archiepiscopi Mediolanensis promulgatum (Mediolani, 1981).

[25] L-C. Mohlberg (ed.): *Missale Gothicum = RED. Series Maior. Fontes 5* (Rome, 1961).

[26] E-A. Lowe (ed.): *The Bobbio Missal. A Gallican Mass-Book = HBS 58* (London, 1920).

[27] L-C. Mohlberg (ed.): *Missale Gallicanum Vetus RED. Series Maior. Fontes 3* (Rome, 1958).

[28] L-C. Mohlberg (ed.): *Missale Francorum = RED. Series Maior. Fontes 2* (Rome, 1957).

egy sorával, amelyek a gall euchológia töredékei.[29]

A kéziratok időíve a 6.-tól a 8. századig terjed, a legősibb Szent Gál palimpszesztusa, a legújabbak a Missale Gallicanum Vetus, a Bickell töredék és a Missale Francorum, amelyek a 8. század közepére nyúlnak vissza.

2. A lekcionárium

A gall lekcionáriumot elsősorban Wolfenbüttel palimpszesztusa[30] és Luxeuil kézirata[31] reprezentálja. Ezekhez hozzá kell fűzni kisebb töredékek egy bizonyos mennyiségét és a perikópák listáját; ez a két idézett lekcionárium a legteljesebb.[32] A gall liturgia és a nyugati latin liturgiák legősibb dokumentuma a Wolfenbüttel palimpszesztusa. Úgy Wolfenbüttel lekcionáriuma mint Luxeuil-é, amely egy másik hagyományt mutat be, megegyeznek abban, hogy a mise szertartásához három olvasmányt mutatnak be: az elsőt az Ószövetségből, a másodikat az Újszövetségből, a harmadikat az Evangéliumból.

A hispán liturgia

Amennyiben – amint épp az imént láttuk – a gall liturgikus könyvek nem voltak számosak, és leszűkültek csupán két fajtára: a szakramentáriumra és a lekcionáriumra, a hispán liturgiában a liturgikus források bővelkednek minden szertartási fajtából: mise, zsolozsma szentségek, áldások stb.

1. A lekcionárium

A lekcionáriumot a hispán liturgiában Liber Commicus-nak hívják. Toledói Szent Gyula szerint commatus-nak kellene nevezni, mivel ő a comma-ból származtatja,

---

[29] Ezen töredékek között található három palimpszesztus, amelyeket publikált A. DOLD, Palimpsest. Studien I = TuA 45 (Beuron, 1955); A. Dold - L. Eizenhofer: *Das irische Palimpsestsakramentar in Clm 14429 der Staatbibliothek München = TuA 53-54* (Beuron, 1964); A. DOLD, Das sakramentar in Schabcodex M 12 sup. der Bibliotheca Ambrosiana = TuA 43 (Beuron, 1952); továbbá két euchológia-töredék, amelyeket publikált L. Eizenhofer: *Die Mone-Messen*, in L-C. Mohlberg: *Missale Gallicanum Vetus...* o. c. 135-138; G. Bickell: *Ein neues Fragment einer gallikanischen Weihnachtsmesse*, in L-C. Mohlberg: *Missale Gallicanum Vetus...* o.c. 95-96.

[30] A. Dold: *Das älteste Liturgiebuch der lateinischen Kirche = TuA 26/28* (Beuron, 1926).

[31] P. Salmon (ed.): *Le lectionnaire de Luxeuil = CBL 7* (Roma, 1944).

[32] H-J. White (ed.): *The four Gospels = Old-Latin Biblical Texts. No III* (Oxford, 1888) LIII-LV; A. Dold (ed.): *Zwei Bibbionser Palimpseste mit frühesten Vulgatatext = TuA 19/20* (Beuron ,1931) 64-66; G. Morin (ed.): *Le lectionnaire mérovingien de Schlettstadt avec fragments du texte oriental des Actes: RBén 25* (1908) 161-166; A. Dold (ed.): *Die im Codex Vat. Reg. Lat. 9 Vorgeheftete liste Paulinischer Lesungen für die Messfeier = TuA 35* (Beuron, 1944); D. De Bruyne (ed.): *Les notes liturgiques du ms. 134 de la cathédrale de Trèves: RBén 33* (1921) 46-52.

ami annyit jelent: töredék. Tény, hogy ez az a könyv, amely összegyűjti a Biblia azon perikópáit (a „töredékeket"), amelyeket ünnepélyesen fel kell olvasni a mise alatt. A Liber Commicus-t alapvetően öt kézirat mutatja be, néhány töredéken túl.[33] Meg kell jegyezni, hogy a nagyböjti időszak számára a Liber Commicus a mise olvasmányain kívül tartalmazza a székesegyházi zsolozsma olvasmányait is, minthogy a liturgikus év ezen időszakában tartalmi megfelelés van a mise és a zsolozsma olvasmányai között. A Liber Commicus összetétele kevert, abban az értelemben, hogy a szentek miséi keverednek az időszakok sajátjaival. A lekcionárium az Advent első vasárnapjával kezdődik, és Keresztelő János feje vétele ünnepével zárul. Következnek a szentek közös miséire szóló olvasmányok; néhány fogadalmi és rituális misére szóló olvasmány; a könyv a De Quotidiano harmincegy vasárnapjának olvasmányaival fejeződik be. Azt kell mondani, hogy nem mind az öt kézirat tartalmazza az összes olvasmányt az egész liturgikus évre; néhány közülük nem teljes, viszont a források homogén összeköttetéséből eljuthatunk a teljes lekcionáriumhoz. A Liber Commicus kéziratai ábrázolják az A tradíciót. A B tradíció olvasmányos szisztémájával a Cisneros által kiadott plenáris misekönyvben találkozunk.

2. Szakramentárium (Liber Manuale)

Ez a római szakramentáriummal egyenértékű könyv kilenc euchológikus formulát tartalmaz az Eucharisztia szertartásához. Valószínűleg külön léteztek a post Gloriam és a completuriae gyűjteményei. Amikor összeállították a plenáris misekönyveket, ezeket a könyörgéseket a saját helyükre állították. Ezen kéziratnak csupán egy példánya őrződött meg: a toledói székesegyházi könyvtár 35.3 számú könyve.[34]

3. Antifonárium

Ez a könyv magába foglalja az ünnepi székesegyházi zsolozsma énekeit, valamint a mise szertartásának énekeit. Egyetlen egy példánnyal rendelkezünk ezen könyvek közül: a leóni katedrális 8. századi kéziratával.[35]

4. Misztikus könyvek

Az antifonárium bázisán, amely tartalmazta a zsolozsma és a mise számára írt énekeket, lassan kialakultak misticus-nak nevezett plenáris könyvek, ami olyan formu-

[33] G. Morin (ed.): *Liber Comicus sive lectionarius Missæ quo Toletana ante annos mille et ducentos utebatur = Anecdota Maredsolana I* (Maredsous, 1893); J. Perez De Urbel - A. Gonzales Y Ruiz-Zorrilla (eds.): *Liber Commicus = MHS. Series Liturgica 2-3* (Madrid, 1950-1955).

[34] M. Ferotin (ed): *Le Liber Mozarabicus Sacramentorum, et les manuscrits mozarabes = MEL 6* (Paris, 1912); J. Janini (ed.): *Liber Missarum de Toledo I = Instituto de Estudios Visigótico-Mozárabes de Toledo. Serie Liturgica. Fuentes III* (Toledo, 1982) 1-433.

[35] L. Brou - J. Vives (eds.): *Antifonario Visigótico Mozárabe de la catedral de León = MHS. Series liturgica 5* (Barcelona-Madrid, 1959).

la, ami a mistus-mixtus-ból származik. Ezek a könyvek egységbe öntik az ünnepi imádságos könyvet, a himnáriumot, az antifonáriumot, a Liber Commicus-t és a Manuale-t. Dom Ferotin olyan névvel illeti, ami azokat tökéletesen leírja: Officia et missae. Ezen könyvek anyaguk nagy bősége miatt négy részre oszthatók: a) az Advent első vasárnapjától az In carnes tollendas vasárnapig; b) a nagyböjt; c) Húsvéttól Pünkösdig; d) a szentek ünnepei júniustól novemberig. Mindenesetre nem lehet pontos határokról beszélni.

5. Liber orationum festivus

A székesegyházi zsolozsma euchológikus szövegeit tartalmazza. A liturgikus könyvek egyik, Sahagún kolostorának való adományozásának regisztrálása alkalmával (960. év) világos megkülönböztetést tesznek az ünnepi imádságos könyv és egy másik imádságos könyv között, amely a psalmogravus vagy psalmographus nevet viseli. A reggeli és az esti zsolozsma záró completuriae-in kívül, az ünnepi imádságos könyv tartalmazza azokat az imákat, amelyek a bűnbánati hétköznapok reggeli zsolozsmáinak és imaóráinak antifónáit és válaszos zsoltárait, valamint az áldásokat kísérik. Az imádságos könyv két kézirata létezik: az ősibb a veronai káptalani könyvtár LXXXIX kódexe, amit valószínűleg Tarragonában írtak át, és a másik a 9. századból, amit Silosban írtak át, jelenleg a British Museumban van (add. 30.852 jelzéssel).[36]

6. Psalterium - Liber Canticorum - Liber Hymnorum

Az antifonárium és az imádságos könyv nem volt elegendő a zsolozsma szertartásához, szükségesek voltak más készletek. Ezek: a pszaltérium az a könyv, amely tartalmazza a zsoltárokat; az Ószövetség kantikumainak a könyve a reggeli zsolozsmához, valamint a himnuszok könyve. Volt egy eléggé elterjedt irányzat, hogy ezt a három könyvet (zsoltároskönyv, kantikumok könyve és himnárium) egyetlen kötetbe csoportosítsák.[37]

7. Liber Orationum Psalmographus

P. Jordi Pinell professzor rekonstruálta a zsolozsma ezen könyvét, ami zsoltáros kollekták négy sorozatát tartalmazza. Ezeket a kollektákat a székesegyházi zsolozsmában használták, elsősorban a nem ünnepi zsolozsmában. Azon szövegek nagy része, amelyek ezt a könyvet képezik, szét voltak szórva a zsoltároskönyvekben, amelyek tartalmazták az antifónákat és a kollektákat.[38]

---

[36] J. VIVES (ed.): *Oracional Visigótico = MHS. Series liturgica 1* (Barcelona, 1946).

[37] C. Blume: *Hymnodia Gothica: Die Mozarabischen Hymnen des altspanischen Ritus = Analecta Hymnica Medii Aevi 27* (Leipzig, 1897), újrakiadás (Frankfurt, 1961); M- Gilson (ed.): *The Mozarabic Psalter = HBS 30* (London, 1905).

[38] J. Pinell (ed.): *Liber orationum psalmographus = MHS. Series Liturgica 9* (Barcelona-Madrid, 1972).

8. Passionarium

A passzionárium a zsolozsma és a mise liturgikus szertartásaira szóló könyv, minthogy a vértanúk ünnepeikor felolvasták a zsolozsmában szenvedéseik rövid összefoglalását, s aztán ezt hozzáfűzték a miséhez.[39]

9. Liber sermonum

Ez a könyv tartalmazta a patrisztikus homíliákat, amelyeket az evangélium után olvastak. Ebből egyetlen példány maradt fenn az add. 30.853 a British Museum-ban, a 11. század végéről. Homiliae Toletanae címmel G. Morin publikálta ezt a kéziratot Liber Commicus kiadványában.

10. Liber Horarum

Az a plenáris könyv, amely összegyűjtötte a szerzetesi zsolozsma szertartásához szükséges imaszövegeket, jóllehet ki kellett egészíteni a zsoltároskönyvvel, a Liber Canticorum-mal és a Liber Hymnorum-mal. Ebből a könyvből két kézirat létezik, a Silos-i ms. 7, és a toledói káptalani könyvtár 33.3 sz. kézirata.[40]

11. A Liber Ordinum

Két fajta Liber Ordinum van: a papi és a Pontifikálé. Ez a könyv tartalmazza:

a) a sajátosan mondott rituálét;

b) a húsvéti triduum szertartásainak gyűjteményét; c) a fogadalmi és az ájtatossági jellegű misék függelékét. Ez a könyv megtalálható a Silos-i 3. és 4. kéziratban és az Emilianense 56-ban. Az ms. 4 Silos és az Emilianense megfelelnek a Pontifikálénak, az ms. 3 Silos pedig az áldozópapinak.[41]

12. Liber precum

Az ősi katalógusokban felsorolt címek között találjuk a Liber precum-ot. Olyan

---

[39] A. Fabrega (ed.): *Pasionario Hispánico (siglos VII-XI) = MHS. Series Liturgica 1-2* (Barcelona, 1953).

[40] Ezt a kéziratot részben kiadta J. Pinell: *Las horas vigiliares del oficio monacal hispánico = Liturgica 3* (Montserrat, 1966) 197-340. Ezen kézirat fennmaradó részének, vagyis az éjszakai óráknak a kritikai kiadását doktorátusi tézisként mutatta be a római Pontifio Ateneo S. Anselmo Szt. Liturgia fakultásán J-J. Flores: *Las horas diurnas del „Liber Horarum" de Silos. Intrducción y edición crítica* (Roma, 1995).

[41] M. Ferotin (ed.): *Le Liber Ordinum en usage dans l'Eglise Wisigothique et Mozarabe d'Espagne du cinquième au onzième siècle = MEL 5* (Paris, 1904); J. Janini (ed.): *Liber Ordinum Episcopal = Studia Silensia 15* (Abadía de Silos, 1991); J. Janini (ed.): *Liber Ordinum Sacerdotal = Studia Silensia 7* (Abadía de Silos, 1981).

könyvről van szó, amit nem lehet teljes bizonyossággal azonosítani; valószínűleg a ritmikus imákat gyűjtötte össze.

13. Nyomtatott liturgikus könyvek

Az 1495-ben a toledói érseki székre emelt Cisneros bíboros, aki tudatában volt a hispán liturgia értékének, amely nagymérvű és hosszú ideje tartó hanyatlás jeleit mutatta a kiigazított liturgikus könyvek hiánya miatt, megbízta Ortíz kanonokot azzal a feladattal, hogy készítse el a Misekönyv[42] és a Breviárium kiadását,[43] amelyeket az ő hatásköre alatt nyomtatnak ki. A Misekönyv és a Breviárium ezen kiadásához Ortíz elsősorban a Místicos-ból merített. 1775-ben napvilágot látott Rómában a Misekönyv egy új kiadása, amelyet A. Lesley készített. Ezt a kiadást reprodukálták a PL-ben.[44] 1776-ban Lorenzana bíboros elkészíti a Breviárium új kiadását, amit Madridban adtak ki, és szintén reprodukálva van a PL-ben.[45] Ugyancsak Lorenzana bíboros néhány évvel később készítette el a Misekönyv egy új kiadását.[46]

A II. Vatikáni Zsinat után – összhangban a SC 4. pontjával és egyetértésben a zsinati reform normáival – a toledói bíboros, érsek és Spanyolország prímása, D. Marcelo González Martín újból felülvizsgálta a Misekönyvet, amelyet négy kötetben adtak ki, kettőt az euchológia, kettőt pedig a lekcionárium számára.[47]

Fordította: Papp Szabolcs

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző egyházmegyés pap, a római Sant'Anselmo Pápai Liturgikus Intézet emeritus professzora. Tanulmánya a Scientia Liturgica (Manuale di Liturgia, szerkesztette Anscar J. Chupungco) sorozat I. kötetében jelent meg (Ed. Piemme, 1998), 331-343. oldalakon. (gabriel.ramis@sd-a.com)

[42] Missale Mixtum secundum regulam beati Isidori dictum Mozarabes. Editado por el canónigo Alfonso Ortíz, por mandato del Cardenal D. Francisco Jiménez de Cisneros, Arzobispo de Toledo. Impreso en Toledo el mes de enero del año 1500.

[43] Breviarium secundum Regulam beati Isidori. Editado por el canónigo A. Ortíz, por mandato del Cardenal D. Francisco Jiménez de Cisneros, Arzobispo de Toledo. Impreso en Toledo en 1502.

[44] Missale Mixtum secundum regulam beati Isidori dictum Mozarabes: PL 85.

[45] Breviarium Gothicum secundum regulam beatissimi Isidori: PL 86.

[46] Missale Gothicum secundum regulam Beati Isidori Hispalensis episcopi, iussu Cardinalis Francisci Ximenii de Cisneros, in usum mozarabum prius editum, denuo opera et impensa Eminentissimi Domini Cardinalis Francisci Antonii Lorenzanæ recognitum et resussum. Ad Excellentiss. et Eminentiss. Principem et D. D. Ludovicum Borbonium archiepiscopum Toletanum, Hispaniarum Primatem. Romæ, Anno MDCCCIV. Apud Antonium Fulgonium.

[47] Missale Hispano-Mozarabicum I-II (Conferencia Episcopal Española - Arzobispado de Toledo, 1991-1994); Liber Commicus I-II (Conferencia Episcopal Española - Arzobispado de Toledo, 1991-1995).

Franz Kohlschein

Egy (még) feltáratlan kincs

A zsoltárok történetéről az istentiszteleteken

„A közösségem nem zsoltárokat, hanem templomi énekeket akar énekelni" – jelenti ki egy plébános. Ez felveti a kérdést, hogy vajon milyen szerepet játszanak a zsoltárok a keresztény istentiszteleteken. Az újabb kutatás abban véli felfedezni a keresztény zsoltárok gyökereit, hogy a bibliai zsoltárokat „Isten szavaként" olvassuk. Kimerítő tanúbizonyságot először Ágoston kínál. A donatisták propagandaízű himnuszaival szemben a zsoltárokat részesíti előnyben még akkor is, ha ellenzői „unalmasnak" kiáltják ki őket. A zsoltárok egyre inkább pótolják azoknak a himnuszoknak a szabad költészetét, amelyeket a heretikusok túlságosan könnyen manipulálhatnak. Így lesz bevett szokás a zsoltár a szentmise felajánlási szertartásában és a kommunióban. Szent Ágoston számára azonban elsősorban olvasott szövegek voltak a zsoltárok, amelyekről legterjedelmesebb prédikációsorozatát tartotta, Enarrationes in psalmos címmel. Egyébként Szent Ágoston maga is költő volt, a donatisták ellen egy 293 soros zsoltárt írt.

A 400 körüli időkről az aquitaniai Aetheria nővér számol be. Olyan zsoltárgyűjteményről beszél, amelyet vigília, reggeli és esti dicséret alkalmával használtak Jeruzsálemben. Az imádság a férfi és női szerzetesekből, valamint jámbor hívekből álló közösség dolga. Nem szó szerint értelmezték, ahogyan a mai exegézis próbálja, hanem prófétikus, Krisztusra vonatkoztatott értelemben. A zsoltárokat Krisztus imáiként fogták fel, aki maga is imádkozta ezeket, és az istentiszteletet hozzá intézett imádságként, mint a Kyriét: vox totius Christi, capitis et corporis – a teljes Krisztus, a fő és a test hangja. Ehhez járult még az allegorikus jelentés.

A kötelező rend

A fejlődést a középkortól kezdve egészen a 20. század közepéig – X. Pius zsoltárreformjától eltekintve – úgy írták le, ahogyan V. Pius 1568-ban a Breviarium Tridentinum-ot és 1570-ben a Missale-t megjelentette.

A miséken nem igen mutatkozott meg a zsoltárok 1500 éves története. A zsoltár már nem szerepelt olvasmányként, csak a válaszos zsoltár rövid formáját tartották meg. A válaszos formákból csak az antifóna maradt meg. Ilyen formában díszítették az egyes zsoltárversek – egyéb szentírási versek mellett – az introitust, a gradualét, az offertoriumot és a communiot. A „nagymise", a missa cantata énekelt zsoltárversei érthetetlenek maradtak a nép számára, a túlsúlyban lévő missa lecta-kon, a „csendes miséken" pedig nem voltak hallhatók. A szertartásban gyakrabban találunk zsoltárokat, de latin nyelvük miatt a közösség nem tudta befogadni őket.

A zsoltárok „menedéke" az a „breviárium" volt, amely a 150 zsoltárnak a szerzetesi imaórák szerinti egy hétre vonatkozó felosztását jelentette. Ez olyan „tananyagféle" volt, amely nem volt tekintettel a világegyház helyzetére, és csak az azt imádkozó szerzetesi közösségek értették. Így a zsoltárokat a tridenti liturgia sem „népszerűsítette".

Reformmozgalmak

Német nyelvterületen a zsoltárok a reformáció zsoltárénekein keresztül jutottak el a néphez. Lelkes fogadtatásra találtak, és korán átvették őket a katolikus énekeskönyvekbe. Még ha korlátozott számú zsoltárra vonatkoznak is, máig ezek jelentik a legtöbb közösségben az egyetlen valóságos átvételt, az ismert zsoltárokat.

Új áttörést kísérelt meg a katolikus felvilágosodás a 18-19. század fordulóján. Wessenberg konstanzi püspöki helynök 1812-től kezdődően számos olyan német vesperást vett fel az egyházmegyei énekeskönyvbe, amelyek a valóságban a bibliai zsoltárok kibővített parafrázisai voltak. A szó szerint fordított bibliai zsoltárokat nem találták megfelelőnek a közösségek számára. Ezek a „Wessenberg-féle zsoltárok" még ma is megtalálhatók néhány egyházmegye énekeskönyvének függelékében.

A harmadik kezdeményezés a „liturgikus mozgalom" nyomán történt, amely azáltal, hogy újra bevonta a teljes zsoltáros könyvet a liturgiába, és a napszakokhoz kötötten még a világi hívek számára is hozzáférhetővé tette. Nemzeti fordítások születtek, így pl. a német Romano Guardini gondozásában. Mindezek a kezdeményezések azonban a Zsinatig magántermészetűek voltak, a hivatalos istentiszteletek formája a latin, tridenti liturgia maradt.

A mai helyzet

A megújított liturgia úgy tűnik, Isten népe igazi dicsőítése, érvényes és megfelelő kifejeződése a zsoltárok hagyományának. A megújított liturgikus könyvekben számos zsoltár fordul elő. Ugyanakkor első alkalommal méltányolják a liturgia történetében az egyházi énekek népies költészetét is, mint liturgikus formát. Abban is egyetért ma már mindenki, hogy a zsoltárok az imakincs elidegeníthetetlen részei. Így a liturgiába 67 zsoltárt vettek fel, azért, hogy teljesítsék a II. Vatikáni Zsinat kívánalmát, amely a napi imaórákon való közösségi részvételre irányult. Ismét helyreállt a laudes, a vesperás, a napközi imaórák és a kompletórium imaóráinak rendje, és közösségi zsoltáréneklése. Így helyreállt a liturgiatörténet folytonossága és létrejöttek azok a feltételek, amelyek biztosítják, hogy a zsoltárok megtarthassák a közösségi istentiszteletben őket megillető helyüket.

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző 1934-ben Warburgban született, 1959-ben szentelték pappá. 1979-től harminc éven át tanított liturgikát a bambergi egyetemen, ahol a liturgiatudomány emeritus professzora. Mint lelkipásztor is több helyen ténykedett. II. János Pál pápa 1998-ban tüntette ki pápai kápláni címmel. Nyugállományba vonult a paderborni egyházmegyébe. Forrás: Gottesdienst extra, Gottes Wort in Gottes Dienst, Die Heilige Schrift in der Liturgie, Trier, 2012, 14-15.

Winfried Haunerland

Isten igéje – amit megünneplünk és életre keltünk

Milyen különleges célt követ az Egyház, ha a liturgia során Isten szavát hallatja? Erre utal a szentírási olvasmányok rendje, életre keltése.

Sajátos helyszínen

A templomtérben egyetlen helyszín található arra a célra, hogy bibliai szövegeket felolvassunk, és ez az ambó. A misekönyvhöz készült lelkipásztori bevezető így szól erről a helyről: „Isten igéjének méltósága megkívánja, hogy hirdetésére a templomban megfelelő hely szolgáljon, amelyre önként irányuljon a hívek figyelme az ige liturgiája alatt. Illő, hogy (…) ez a hely szilárd ambó legyen, ne pedig egyszerű, mozdítható olvasóállvány. (…) Méltósága megkívánja, hogy oda egyedül az ige szolgálatát végző személy lépjen fel" (RMÁR 309).

Mint gyakorta a liturgikus rendelkezésekben, itt is két szempont találkozik. Itt van egyfelől a nagyon gyakorlatias előírás, hogy az Isten szavát kinyilatkoztató hely feleljen meg céljának, tehát megkönnyítse a hallást a hívek számára. Másfelől pedig – és szövegösszefüggésünk szempontjából ez a fontos – kifejtjük ennek az igehirdetésnek a teológiai jelentőségét: a kinyilatkoztatás helyszíne azonos azzal az asztallal, amelynél Isten szava hangzik el, tehát kapcsolatban áll az oltárral, mint az Eucharisztia asztalával.

Ezért az ambó nem az az általános, beszédre kijelölt hely, amelynek a legtöbb templomban használják. A lelkipásztori bevezető nyomatékosan kifejti: „az ambóról csak az Olvasmányokat, a Válaszos zsoltárt és a Húsvéti Öröméneket olvassák fel vagy énekeljék..." (RMÁR 309). Belső összefüggésben a teljes igeliturgiával szentbeszédet és könyörgéseket is lehet mondani az ambóról. Bár kevésbé illendő, elfogadható azért, ha előénekesek, igemagyarázók és egyéb szónokok itt teljesítenek szolgálatot. Ezek az előírások hangsúlyozzák az ambó szimbolikus jelentőségét; a szentmise megfelelő lebonyolítása és a liturgikus helyek helyes használata érthetővé teszi: a Szentírás szava más, mint mindennapi fecsegésünk, mert ebben Isten szól hozzánk, őt hallhatjuk.

Sajátos könyvek révén

Az Egyház a Szentírásnak a szentmisén felolvasott részeihez saját könyveket állított össze: lekcionáriumot és elsősorban evangéliáriumot, amelyekben az evangéliumi szövegek szerepelnek, ezeket mind a mai napig díszített változatban jelentetik meg. Az a gondos alaposság, amellyel a középkorban a misekönyveket írták és összeállították, nem utolsósorban az akkoriban bennük foglaltatott szövegekre is érvényes. Az olvasmányokat és evangéliumokat tartalmazó könyvek ma egyszerűek, de mégis művésziek, úgyhogy már maga a könyv is jelzi, itt nem csak szövegek szerepelnek, amelyeknek csupán információértékéről van szó.

Ezért több mint stílustörés, ha evangéliumi szövegeket segédletekből, fénymásolt

vagy kézzel másolt lapokról olvasnak fel. Ezek a lapok a jelképek szintjén azt a benyomást kelthetik, hogy maga a beszélő vállalhatja, vagy neki magának kell vállalnia a felelősséget azért, amit éppen olvas. Ha ellenben könyvet használunk, amely még szép kiállítású is, már azt jelzi, hogy a szöveg a felolvasó számára is adott. Ez is kiemeli Isten szavát a szentírási szövegekben.

Sajátságos szolgálatok révén

Az Egyház Isten szavának kinyilatkoztatására különféle szolgálatokat ismer, a felolvasót, a zsoltározókat (szkóla), a legemelkedettebb Írás-részlethez, az Evangéliumhoz pedig a papot vagy a diakónust jelöli ki. A szentírási szövegeket a liturgiában énekelni is lehet, ami azt jelenti, hogy nem egyszerűen csak érthetően felolvassák, hanem az énekléssel elvonatkoztatnak a hétköznapi beszédtől és ünnepi szintre emelik azokat.

Sajátos jelképek révén

Sajátos tisztelet csak az Evangéliumot övezi. Aki meghirdeti, azt megőrzi az (előtte mondott) imádság, és az utána következő mondat („Az Evangélium tanítása…"). A gyertyatartók és a tömjén megelőzi az evangélium hirdetőjét. A Római birodalomban a császár és magas rangú hivatalnokok részesültek ilyen megtiszteltetésben. Ezzel érthetővé válik: nemcsak egy könyvről, nemcsak szövegekről van szó, hanem arról, amit a szövegek révén kimondunk.

Az Írás felolvasásának liturgikus megvalósításával kapcsolatosan a lelkipásztori bevezető így fogalmaz: „Az olvasmányokban, amelyeket a homília fejt ki, Isten szól népéhez, kinyilvánítja a megváltás és az üdvösség misztériumát és lelki táplálékot nyújt. Maga Krisztus pedig igéje által jelen van hívei között" (RMÁR 55).

Isten szava vagy Isten könyve?

Gyakran megfigyelhető, hogy a diakónus vagy a pap „Ezek az evangélium igéi" felkiáltással magasba emeli a nyitott evangéliumos könyvet vagy a lekcionáriumot. A liturgikus könyveket nem szokás magasba emelni, noha semmi sem szól ez ellen. Inkább arról van szó, hogy ekkor a felolvasó arca eltűnik a könyv mögött, vagy ha a könyvet a beszélő és a mikrofon között tartja, az felére csökkentheti a hangerőt. Isten szava a lényeg, nem annyira a könyv maga.

Amit a dokumentumokból megtudhatunk

Az evangéliumos könyvet adott esetben az evangélium előtt körmenetben az ambóhoz viszik. Hogy ez milyen módon történik, arról eddig semmi nem állt a misekönyvben vagy a lekcionáriumban, most az új bevezetés azt írja: „az Evangéliumos könyvet kissé felemelve" viszik (RMÁR 133). A Caeremoniale Episcoporum szerint az átvitelnek ünnepélyesen kell történnie (140. pont). A német kiadásban az átvitelt még egy látványos gesztus előzi meg: „miután a diakónus meghajolt az oltár felé, mély tisztelettel elveszi az evangéliumot tartalmazó könyvet az oltárról és felmutatja a közösség felé."

„Egy kissé felemelni" valószínűleg a megfelelő mértékű felemelést, láthatóvá tételét jelenti. Az ambón a felolvasó kinyitja a könyvet és bejelenti, hogy az ünneplők az Evangéliumot hallják. A közösség válaszként közvetlenül Krisztushoz szól. Minden – a keresztvetés, a könyv megcsókolása, a gyertyák és a tömjénezés – az ige liturgiája csúcspontját jelenti, a viva vox evangelii-vel való találkozás előkészítését.

Az írott szó nem több egy eszköznél

Az „Evangélium" a felolvasó zárószavában (az idézetben foglaltak a mai szent üzenet szavai a közösség számára) az a „szó, amely az igékben és történetekben, illetőleg azok mögött rejlik, és amelyet az evangélisták számunkra közvetítettek" (Joachim Wanke). Igazolja ezt az a tény, hogy a közösség válaszként még egyszer közvetlenül Krisztushoz fordul („Áldunk téged, Krisztus."). Ezzel egyidejűleg az evangéliumot tartalmazó könyv felemelése ismét a könyvre irányítja a tekintetet. Ez valójában nem fontos és új gesztus. A hit hallásból származik. Kívánatos, hogy a felolvasó a közösség rövid csendje után a válaszra vonatkozó hívását elmondja vagy elénekelje. Mert nem arról van szó, hogy megbizonyosodjunk arról, egy leírt szó gyökeret vert-e bennünk, hanem hogy ugyanúgy biztosak legyünk az „akkori időben" történtekben, mint a jelenkori eseményekben. A leírt szó csak eszköze a mai nap megvalósulásának, nem a mai nap maga. A könyv különben sajátosan fogalmaz, és paradox módon eltereli a figyelmünket arról a szóról, amely a hívő közösségben hangzik el és rajta keresztül jut el hozzám. A könyv természetesen eszközként értékes és tiszteletre méltó marad. Mielőtt becsukják és elviszik, a felolvasó, illetve adott esetben a püspök külön is, megcsókolja. A püspök az evangéliumos könyvvel meg is áldja a népet (RMÁR 175).

Kifogást lehetne ezzel kapcsolatban emelni, hogy a könyv felemelése éppen annyira a tisztelet kifejezése, mint a csók. De ez utóbbi mégis inkább olyasmi, mint tiszteletteljes búcsú a könyvtől. Arról, hogy az evengéliumos könyvet ezután ismét vissza kell helyezni az oltárra, sehol sem történik említés. Hogy valamely más, megfelelő helyre kell vinni, az a Caeremoniale episcoporum-ban található (141. pont). Az új bevezető azzal zárul: „végül az evangéliumos könyvet az asztalkára vagy más alkalmas és méltó helyre viheti" (175.). Nyilvánvalóan azzal is számol, hogy a könyv az ambón marad. A püspökök szertartáskönyvének német kiadása szerint „az evangéliumot tartalmazó könyvet az oltárra vagy más, megfelelő helyre, szükség esetén az oltár melletti asztalkára kell helyezni. Noha liturgikus szerepét már betöltötte, az evangélium felolvasása után is mindenképpen tisztelettel kell bánni vele. Ez most az igehirdető feladata, hogy az örömhír és a hallgatóság iránti tisztelettel adja hírül (saját szavaival a prédikációban) az üzenetet.

Az evangéliumot tartalmazó könyvet a templomból történő kivonuláskor nem visszük magukkal. Az igét most azok az emberek hordozzák, akiknek az üzenetet átadták, és akiket „békében", vagyis Istennel újonnan kialakult összhangban bocsátanak el.

Könyv-tisztelet?

Az a kérdés, vajon hogyan használjuk az evangéliumos könyvet, még fontosabbá válik, ha Isten szavának ünneplésében az evangélium felolvasása után ehhez a könyvhöz, mint szimbolikus elemhez közelítünk. Egy német szertartáskönyvben (Werkbuch) az Isten szavának ünnepét vezető személy hivatott arra, hogy a bibliai üzenet jelentése szerint adott esetben kifejezze a tiszteletet Isten szava iránt: „Jézus Krisztus jelen van azokban a szavaiban, amelyeket hallottunk. Ha tiszteljük a Szentírást, tiszteljük Jézus Krisztust magát is. Kérem, jöjjenek előre és hajoljanak meg a Szentírás előtt. Meg is érinthetik azt!" (200. oldal). Az egyik rovatban előzőleg helyeselték, hogy ez a tiszteletadás „továbbviszi az evangélium olvasásának folyamatát." Vajon így van-e? Ami egyre jobban háttérbe szorítja a könyv használatát, az a tény, hogy a hit hallásból származik és a könyv csak edénye vagy szállítóeszköze a szónak. Érvényes, hogy „a Szentírás tisztelete mindig Jézus Krisztus tisztelete is", de „mivel ő maga beszél, ha a templomban a Szentírást olvassuk" (SC 7), mivel úgy látszik, hogy ha ismételten a könyvhöz fordulunk, az nem a legmegfelelőbb forma ahhoz, hogy beszélgetésbe bocsátkozzunk vele. Kezdetben az eszközhöz fordultunk, most ez annyit jelent, hogy eltérünk a tartalomtól a forma felé. Krisztus szavaiban jelen van az ünneplő közösségben; ott jön létre a találkozás, ahol a hallott szó az emberek fülébe cseng, ahol utat talál a szívhez" (R. Kunze).

Fordította: Jávorné Szőts Magdolna

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző 1956-ban született Essenben. 1975-1980 között volt teológus a bochumi, később a tübingeni és müncheni teológiai karon. 1982-ben szentelték pappá. Wattenscheidben volt káplán és ugyanitt a Märkischen Schule tanára. 1985-től készítette elő Münchenben a Missale Romanumról szóló doktori munkáját. Essenben és Bochumban volt papnevelő. Habilitációját a müncheni egyetemen a Primicia témájából írta. 1996-tól a linzi Katolikus Teológiai Magánegyetem liturgiatudományi és szentségtani professzora. Ugyanígy tanít a Julius-Maximilians-Egyetemen Würzburgban is. A német püspöki konferencia liturgikus tanácsosa. 2005-től a Ludwig-Maximilians-Egyetem liturgiatudományi professzora Münchenben. Forrás: Gottesdienst extra, Gottes Wort in Gottes Dienst, Die Heilige Schrift in der Liturgie, Trier, 2012, 18-19.

Kovács Anita

A Missale Romanum változásai

- Editio Typica Altera, Tertia és Reimpressio emendata 2008 -

A Magyar Liturgikus és Egyházzenei Intézet a Püspöki Konferenciától 2014 decemberében felkérést kapott egy új, magyar nyelvű misekönyv előkészítésére. Az ezzel kapcsolatos munkálatok során lehetőség nyílt a változások, javítások figyelemmel kísérésére a latin misszálék II. Vatikáni Zsinatot követő történetében. (Az első kiadás 1970-ben látott napvilágot [MR70], amelyet 1971-ben egy javított változat követett. 1975-ben jelent meg a következő, zsinat utáni latin misekönyv [MR75]. Az MR70-es és 75-ös kiadás közötti, lényegesebb eltéréseket jól összefoglalja a Notitiae 1975. november-decemberi, 111-112. száma: pp. 297-337. Az editio typica tertia 2002-ben lépett hatályba [MR02], s ennek legújabb, javított változata, amely ma is hatályos, a 2008-ban megjelent reimpressio emendata [MR08].)

A következőkben az eltérésekből válogatva adunk közre néhányat. Minthogy az új misekönyv a Missale Romanum legutóbb, 2008-ban kiadott változatát fogja vonatkoztatási pontnak tekinteni, úgy a mostani összeállítás is ezt veszi alapul.

1. Javítások, pontosítások

E változások között arányait tekintve a legnagyobb részt a pontatlanságok javítása teszi ki. Így például az 1975-ös kiadás introitusainak és áldozásra javasolt antifónáinak biblikus hivatkozásaiban kellett ezt számos helyen megtenni. Az MR75-höz képest a MR08 összesen 238 esetben a Cf. (vö.) rövidítéssel bővítette a hivatkozást, jelezve, hogy nem teljes mértékben vett biblikus idézet szerepel az antifónában, továbbá 53 esetben javítani is kellett a hivatkozást: vagy versszám (dec. 17. Ant. ad communionem: Cf. Agg 2,8 szerepelt, a helyes: Cf Agg 2,7), néhol fejezetszám, de volt, hogy a szentírási könyv nevét is korrigálni kellett (Hamvazószerdán, a hamvazás alatt éneklésre javasolt responzórium hivatkozása mindhárom misekönyvben eltérő módon szerepel: MR75: Cf. Bar 3,2; MR02: Cf. Ps 78,9; végül az MR08 ötvözte: Cf. Bar 3,2; Ps 78,9.). A javítások nagy részét már a 2002-es kiadásban elvégezték, így az MR02-ben csupán 34 esetben maradt pontosításra váró helymegjelölés.

A következő csoportba azon javítások tehetők, amelyek a latin nyelvnek pontosabb használatára való törekvésből származnak.

Néhány példa a Szentek saját részből:

	MR75	MR02	MR08
December 19-én az áldozás utáni könyörgés	Gratias de collatis muneribus referentes, fac nos propitius…	Gratias de collatis muneribus referentes, fac nos propitius…	Gratias de collatis muneribus referentes, fac nobis propitius…
December 24-én a reggeli mise könyörgésében	plebis suae	plebis suae	plebi suae
Nagyböjt IV. hetének hétfőjén az Oratio super populum megfogalmazásában	Ø	impedire	impediri
Február 23. Szent Polikárp emléknapja, kollekta	in numero	in numero	in numerum
Augusztus 25. Kalazanci Szent József	Deus, qui beatum Ioseph presbyterum…	Deus, qui beatum Iosephum presbyterum…	Deus, qui beatum Iosephum presbyterum…

Elvétve találunk olyan könyörgéseket is, amelyek szövegét egy-egy szóval, kifejezéssel bővítették, vagy változtatták. Így február 23-án, Szent Polikárp püspök és vértanú emléknapján. A kollekta utolsó egysége így hangzott a 75-ös misszálében: *ut, cum illo partem calicis Christi capientes, in vitam resurgamus aeternam.* Az MR02-ben már bővebben olvassuk: *ut, cum illo partem calicis Christi capientes, per Spiritum Sanctum, in vitam resurgamus aeternam.* További alkalmak, amikor ilyen bővítéssel találkozunk: augusztus 5. kollekta; augusztus 15. prefáció, temetési misék (lásd később).

Egyes orációk záradéka is módosult az Általános rendelkezésekben leírt szabály szerint. Amennyiben kollektáról van szó, ott a szabály: „ha az Atyához intézzük: A mi Urunk, Jézus Krisztus, a te Fiad által, aki veled él és uralkodik a Szentlélekkel egységben, Isten mindörökkön-örökké (*Per Dominum…*); ha az Atyához intézzük, de a végén a Fiút említjük: Aki veled él és uralkodik a Szentlélekkel egységben. Isten mindörökkön-örökké *(Qui tecum…)*; ha a Fiúhoz intézzük: Aki élsz és uralkodol az Atyaistennel és a Szentlélekkel egységben. Isten mindörökkön-örökké *(Qui vivis et…).*"[1] Felajánló könyörgés esetében a könyörgés „így zárul: Krisztus, a mi Urunk

[1] *A Római Misekönyv Általános Rendelkezései.* Kivonat a harmadik hivatalos kiadásból, amely az Istentiszteleti és Szentségi Kongregáció gondozásával és közreműködésével készült. Budapest, Szent István Társulat, 2009. p. 30.

által *(Per Christum ...)*; ha a könyörgés végén magát a Fiút említjük: Aki él és uralkodik mindörökkön-örökké *(Qui vivit et regnat…)*."[2] Áldozás utáni könyörgésnél: „ha az Atyához intézzük: Krisztus, ami Urunk által *(Per Christum ...)*; ha az Atyához intézzük, de a végén magát a Fiút említjük: Aki él és uralkodik mindörökkön-örökké *(Qui vivit et regnat…)*; ha a Fiúhoz intézzük: Aki élsz és uralkodol mindörökkön-örökké *(Qui vivis et regnas…)*."[3]

Szintén a Szentek saját részében található, és a fenti szabály szerint elvégzett változtatásokat foglalja össze a következő táblázat.

	MR75	MR02	MR08
Február 2. Urunk bemutatása, felajánló könyörgés	Per Christum.	Qui vivit et regnat…	Qui vivit et regnat…
Április 5. Ferrer Szent Vince, kollekta	Per Dominum.	Qui tecum.	Qui tecum.
Április 24. Sigmaringeni Szent Fidél, kollekta	Per Dominum.	Qui tecum.	Qui tecum.
Április 29. Sziénai Szent Katalin, kollekta	Per Dominum.	Qui tecum.	Qui tecum.
Május 13. Fatimai Boldogságos Szűz Mária, kollekta	Ø	Per Dominum.	Qui tecum
Május 31. A Boldogságos Szűz Mária látogatása (Sarlós Boldogasszony Július 2.), áldozás utáni könyörgés	Per Christum.	Qui vivit et regnat…	Qui vivit et regnat…
Augusztus 5. Szűz Mária római főtemplomának felszentelése, kollekta	Per Dominum.	Per Dominum.	Qui tecum.
Augusztus 6. Urunk Színeváltozása, kollekta	Per Dominum.	Qui tecum.	Qui tecum.

[2] Uo. p. 37.

[3] Uo. p. 41.

	MR75	MR02	MR08
Augusztus 6. Urunk Színeváltozása, áldozás utáni könyörgés	Per Christum.	Qui vivit et regnat ...	Qui vivit et regnat ...
Szeptember 8. Szűz Mária születése, felajánló könyörgés	Qui vivit.	Qui vivit.	Per Christum.
Szeptember 15. Fájdalmas Szűzanya, kollekta	Per Dominum.	Qui tecum.	Qui tecum.
Szeptember 15. Fájdalmas Szűzanya, áldozás utáni könyörgés	Per Christum.	Qui vivit et…	Qui vivit et…
Október. 7. Rózsafüzér Királynője, felajánló könyörgés	Per Christum.	Qui vivit et…	Qui vivit et…
Október 24. Klaret Szent Antal Mária, kollekta	Per Dominum.	Qui tecum.	Qui tecum.
November 2. Halottak napja, 1., felajánló könyörgés	Per Christum.	Qui vivit et…	Qui vivit et…
November 4. Borromeo Szent Károly, kollekta	Per Dominum.	Qui tecum.	Qui tecum.
November 30. Szent András apostol, áldozás utáni könyörgés	Per Christum.	Qui vivit et…	Qui vivit et…
December 27. Szent János apostol, áldozás utáni könyörgés	Per Christum.	Qui vivit et…	Qui vivit et…
December 28. Aprószentek, áldozás utáni könyörgés	Per Christum.	Qui vivit et…	Qui vivit et…

2. Tartalmi változások

Az előző csoportba gyűjtött korrekciós változásoknál jelentősebb, amikor tartalmi eltérésekre látunk példákat. Ezek mögött nem feltétlenül kell nyomós indokokat feltételezni, de többnyire mégis találhatunk ilyeneket.

2.1. Az áldások, könyörgések gyarapodása

Egy jelentős változás a 75-ös Missale Romanum-hoz képest, hogy az MR02-ben megjelenik Advent és Húsvét vasárnapjainál, Urunk mennybemenetelének főünnepén, illetve Pünkösdkor az utasítás, miszerint ünnepélyes áldásban részesíthetők a szentmise végén a jelenlévők *(Adhiberi potest formula benedictionis sollemnis)*. Ezen utasítás máshol is megjelenik, az MR08-ban összesen 45-ször szerepel, míg az MR75-ben egyszer sem találjuk meg.[4]

Nagyböjt vasár- és köznapjain a krizmaszentelési mise kivételével minden formulárium végén[5] találunk a nép fölött mondandó könyörgést *(Oratio super populum)*, összesen 43 alkalommal, továbbá a Rituális misék szövegében kétszer. Az MR75 nem tartalmazta ezt a 45 orációt, de az MR02-ben, illetve a 2008-as kiadásban már helyet kaptak.

2.2. unigeniti/ Unigeniti – egy állandósult jelző

Az Unigeniti kifejezéssel a Missale Romanum 2008-as kiadásában összesen 67-szer találkozunk. A 75-ös misszálében még elvétve, összesen négy alkalommal, kis kezdőbetűvel szerepelt. Ezt már a 2002-es misekönyvben javították. A következő táblázatban csak e megváltoztatott pontokat látjuk, mellettük pedig a magyar fordítást. A számok itt és a továbbiakban az oldalszámokat jelölik.

	MR 75	MR 02	MR 08	RM
Post comm.	unigeniti tui 154.	Unigeniti 154.	Unigeniti 154.	egyszülött Fiad 133.
Coll. ante Ep.	unigeniti Filii tui 176.	Unigeniti Filii tui 188.	Unigeniti Filii tui 188.	Fiad 153.
Coll.	unigeniti Filii tui 285.	Unigeniti Filii tui 285.	Unigeniti Filii tui 285.	egyszülött Fiad 209.
Post comm.	unigeniti Filii tui 683.	Unigeniti Filii tui 915.	Unigeniti Filii tui 915.	Egyszülött Fiad (mondatkezdő) 725.

[4] Ünnepélyes áldás korábban is adható volt, a változást az erre vonatkozó utasítás megjelenése adja.

[5] A Szent Háromnap során a húsvéti vigília végén találjuk az ünnepélyes áldást. A nagycsütörtöki és nagypénteki formulárium végén azonban nem is kereshetnénk, hiszen a Háromnap egyetlen szertartás szakaszos ünneplése: az Utolsó vacsora emlékmiséjének nincs befejezése, a nagypén-teki szertartás üdvözlés és elbocsátás nélkül kezdődik, illetve fejeződik be, s a Húsvéti vigília alkalmával is a köszöntés a templomon kívül történik csak.

A 1991-es magyar nyelvű Római Misekönyvben a kifejezést kisbetűvel használják, sőt, egyes esetekben nem is került lefordításra és szövegben elhelyezésre a szó. A karácsonyi idő köznapjai között, szombaton, a vízkereszt előtti kollektában: Mindenható, örök Isten, te új fényességet árasztottál ránk, amikor Fiad eljött közénk, és világra születve a Szent Szűztől, emberi testében a mi sorsunkat vállalta. Kérünk, tégy méltóvá minket, hogy részesei legyünk az ő mennyei dicsőségének. A latin azonban nagy kezdőbetűvel hozza: *Omnipotens sempiterne Deus, qui per adventum Unigeniti Filii tui nova luce radiare dignatus es, concede nobis, ut, sicut eum per Virginis partum in forma nostri corporis meruimus habere participem, ita et in eius regno gratiae mereamur esse consortes.*

A latin helyesírás általában a magyarnak megfelelően használja a kis- és nagybetűket: a nem tulajdonnévből képzett mellékneveket kisbetűvel írjuk.

2.3. Eucharisztikus imákban említésre kerülő püspökök

Egy további eltérés a Missale Romanum kiadásai között, hogy mely püspökök neve kerül említésre, vagy marad el az Eucharisztikus imádságokban. A pápáért és püspökért ez a könyörgés hangzik el a Római Kánonban: *una cum famulo tuo Papa nostro N. et Antistite nostro N. et omnibus orthodoxis atque catholicae et apostolicae fidei cultoribus. Az Antistite nostro N.*-nél egy lábjegyzetes utasítást találunk, amely az MR 75-ben így szól: *Hic fieri potest mentio de Episcopis Coadiutoribus vel Auxiliariis, ut in Institutione generali Missalis Romani, n. 109, notatur.* Az MR02-ben változik az Általános rendelkezések adott pontjára való hivatkozás, igazodva a hatályos rendelkezések számozásához, valamint a tartalom is: *Hic fieri potest mentio de Episcopis Coadiutore vel Auxiliaribus, vel de alio Episcopo, ut in Institutione generali Missalis Romani, n. 149, notatur.* Megjelent tehát annak lehetősége, hogy ne csak a megyés főpásztor és koadjutor neve kerüljön említésre, hanem más püspöknek a neve is. A lehetőség azonban az MR08-ban már nem szerepel: *Hic fieri potest mentio de Episcopis Coadiutore vel Auxiliaribus, ut in Institutione generali Missalis Romani, n. 149, notatur.*

Az MR08 felépítését követve elsőként az Utolsó Vacsora emlékére bemutatott, nagycsütörtöki szentmise utasításai között találjuk meg e változást, majd a fent bemutatott I., továbbá a II., III., IV. Eucharisztikus imában. Az MR02 és MR08 közötti változás a Különleges alkalmakra szóló kánonoknál szintúgy megtalálható.

2.4. beatus/ sanctus/ beatus – visszatérés a gyökerekhez?

A Misekönyv jelentős részét teszi ki a szentek saját része és a közös misék. Ezen szövegek között érdekes megfigyelést tehetünk a „szent" illetve a „boldog" kifejezés használatára vonatkozóan. Az alábbi összefoglalás mutatja, hogyan változott a három kiadás szövegében a *sanctus* illetve a *beatus* alkalmazása.

	MR 75	MR 02	MR 08
Június 22. Fisher Szent János és Morus Szent Tamás, kollekta	…ut, sanctorum Ioannis et Thomae intercessione roborati…	…ut, beatorum Ioannis et Thomae intercessione roborati…	…ut, beatorum Ioannis et Thomae intercessione roborati…
Július 31. Loyolai Szent Ignác, áldozás utáni könyörgés	…quam pro sancto Ignatio gratias agentes obtulimus,…	…quam pro beato Ignatio gratias agentes obtulimus,…	…quam pro beato Ignatio gratias agentes obtulimus,…
Augusztus 21. Szent X. Piusz, felajánló könyörgés	…sancti Pii papae…	…beati Pii papae…	…beati Pii papae…
Augusztus 21. Szent X. Piusz, áldozás utáni könyörgés	…sancti Pii papae…	…beati Pii papae…	…beati Pii papae…
Augusztus 29. Keresztelő Szent János vértanúsága, áldozás utáni könyörgés	…sancti Ioannis Baptistae natale recensentibus,…	…beati Ioannis Baptistae natale recensentibus,…	…beati Ioannis Baptistae natale recensentibus,…
Szeptember 16. Szent Kornél és Ciprián, áldozás utáni könyörgés	…ut, sanctorum martyrum Cornelii et Cipriani exemplo…	…ut, beatorum martyrum Cornelii et Cipriani exemplo…	…ut, beatorum martyrum Cornelii et Cipriani exemplo…
Szept. 21. Szent Máté, áldozás utáni könyörgés	…sanctus Matthaeus…	…beatus Matthaeus…	…beatus Matthaeus…
Október 18. Szent Lukács, áldozás utáni könyörgés	…quod sanctus Lucas praedicavit,…	…quod beatus Lucas praedicavit,…	…quod beatus Lucas praedicavit,…
Október 19. Keresztes Szent Pál, kollekta	…sanctus presbyter Paulus,…	…beatus presbyter Paulus,…	…beatus presbyter Paulus,…
December 14. Keresztes Szent János, kollekta	Deus, qui sanctum Ioannem presbyterum…	Deus, qui beatum Ioannem presbyterum…	Deus, qui beatum Ioannem presbyterum…

A Missale Romanum 1975 még 22 szent emléknapján a *sanctus* kifejezéssel élt a könyörgésekben. Mint a fenti táblázatból kiderül, kilenc alkalommal ezt megváltoztatták *beatus*-ra. A következő felsorolásban látjuk azon helyeket, amelyekben nem történt meg ez a változtatás, az aláhúzással jelölt esetekben pedig az MR75-ben még nem, csak az MR02 idején bekerülő ünnepről van szó.

Január 22. Szent Vince, kollekta
Április 28. Montforti Grignion Szent Lajos, választható kollekta
Június 2. Szent Marcellinusz és Szent Péter, kollekta
Június 3. Lwanga Szent Károly és társai, áldozás utáni könyörgés
Június 5. Szent Bonifác, kollekta
Július 9. Zhao Rong Szent Ágoston és társai, kollekta
Július 14. Lellisi Szent Kamill, kollekta
Július 24. (27.) Szent Charbel Makhlouf, kollekta
Augusztus 14. Szent Maximilian Kolbe, kollekta, felajánló könyörgés, áldozás utáni könyörgés
Augusztus 20. (19.) Szent Bernát, felajánló könyörgés
Szeptember 26. Szent Kozma és Szent Damján, kollekta
Október 6. Szent Brúnó, kollekta
Október 19. Brébeuf Szent János és Jogues Szent Izsák, kollekta
Október 28. Szent Simon és Júdás, kollekta, felajánló könyörgés
November 1. Mindenszentek, kollekta, felajánló könyörgés, áldozás utáni könyörgés
November 11. Szent Márton, felajánló könyörgés
November 12. Szent Jozafát, felajánló könyörgés
November 24. Dũng-Lạc Szent András és társai, felajánló könyörgés, áldozás utáni könyörgés
December 13. Szent Lúcia, kollekta

A misekönyv szóhasználatában nem a szentté avatási eljárás egyes fokozatai kapnak helyet, hanem helyette az evangéliumi boldogságokhoz találunk utat. Máté[6] (és Lukács[7]) evangéliuma megőrizte Jézus beszédét arról, hogy kik a boldogok: a lélekben szegények, szelídek, az igazságra éhezők, az irgalmasok, a tiszta szívűek, a békességben élők, akiket Jézusért üldöznek. Így tekint a misekönyv is a szentekre: az üdvözült lelkek boldogok.

2.5. „anima" beszúrás a halotti misékben

További érdekesség, amit megfigyelhetünk az MR75 és MR08 (MR02) között, az a halotti misék szövegében látható. A misekönyvben az egyes mise-formuláriumok elhelyezése és sorrendje sokat változott, arra most nem térek ki.

A halotti misék az MR75-ben 5 csoportra vannak osztva, az MR08-ban négy ilyen egység került megkülönböztetésre. Az első csoportba a temetési misék kerültek mindkét esetben. (Az MR08 a gyermekek temetési miséit is itt hozza, míg az MR75 az V. alfejezetben tette ezt.) Ezek között is találunk korrigálást (hivatkozások javítása kétszer, oráció-záradékok módosítása háromszor), kétszer pedig választható kollektával bővültek a formuláriumok, viszont más eltérés nincs a szövegek között.

A második alfejezetben évfordulókra szánt összeállítások kaptak helyet. Ezen egységben már több a különbség, amelyek összefoglalását mutatja a következő táblázat.

[6] Mt 5,3-12.

[7] Lk 6,20-23.

		MR75	MR02	MR08
nyelvhelyességi változtatás	A. Húsvéti időn kívül, felajánló könyörgés	… in tua glória semper vivus sit et beatus.	… in tua glória semper viva sit et beatus.	… in tua glória semper viva sit et beatus.
	A. Húsvéti időn kívül, áldozási antifóna	… et in iudicium non venit, sed transiet de morte ad vitam.	… et in iudicium non venit, sed transiet de morte ad vitam.	… et in iudicium non venit, sed transiit de morte ad vitam.
záradék változása	C. Húsvéti időben, kollekta	Per Dominum.	Qui tecum.	Qui tecum.
szórendbeli változás	C. Húsvéti időben, felajánló könyörgés	… ut, quem mundasti aqua baptismatis,…	… ut, quem aqua baptismatis mundasti,…	… ut, quem aqua baptismatis mundasti,…
szavak beillesztése	A. Húsvéti időn kívül, áldozás utáni könyörgés	… ut famulus N., a delictis omnibus emundatus,…	… ut famulus N., a delictis omnibus emundatus,…	… ut famulus tuus N., a delictis omnibus emundatus,…
	B. Húsvéti időn kívül, felajánló könyörgés	… cuius hodie annua dies agitur,…	… cuius mortis hodie annua dies agitur,…	… cuius mortis hodie annua dies agitur,…
	E. Más könyörgések évfordulókra, kollekta	… cuius anniversarium depositionis diem…	… cuius corporis anniversarium depositionis diem…	… cuius corporis anniversarium depositionis diem…
	A. Húsvéti időn kívül, felajánló könyörgés	…quae tibi pro famulo tuo N. offerimus,…	…quae tibi pro anima famuli tui N.offerimus,…	…quae tibi pro anima famuli tui N. offerimus,…
	B. Húsvéti időn kívül, áldozás utáni könyörgés	…pro famulo tuo N. benigne susceptis,…	…pro anima famuli tui N. benigne susceptis,…	…pro anima famuli tui N. benigne susceptis,…
	C. Húsvéti időben, felajánló könyörgés	…his sacrificiis ablue, quesumus, famulum tuum N. …	…his sacrificiis ablue, quesumus, animam famuli tui N. …	…his sacrificiis ablue, quesumus, animam famuli tui N. …
	E. Más könyörgések évfordulókra, áldozás utáni könyörgés	Deus, indulgentiarum, da famulo tuo N.,…	Deus, indulgentiarum, da animae famuli tui N.,…	Deus, indulgentiarum, da animae famuli tui N.,…

A felsorolásból észrevehető egy szó, ami viszonylag gyakran beillesztésre került: anima.

Ha a többi orációt is megnéznénk, összesen 29 helyet számolhatnánk meg, ahol ez a szó bekerült a könyörgésbe. A 75-ös kiadású misekönyvben még nem, de az MR02-ben már szereplő könyörgések esetében megtörni látszik a törekvés. A II. alfejezet esetében a kilenc új könyörgésből hat tartalmazza, három pedig nem a kiemelt kifejezést. A III. alfejezetben egészen más arányokkal találkozunk: ott a 2002-ben bekerült 18 könyörgés között csupán egy az, ami a lélekért könyörög. Kérdés lehet, hogy mi állhat e kettősség mögött.

Ilyen „töréspontra" figyelhettünk fel a szentek esetében is. Ott is, és az anima beillesztésénél is a 2002-es misszálé lehet a kulcs. Amint láttuk, mindkétszer az MR75 szövegében történt túlnyomó részt a változtatás, s ez a 2002-es misekönyvben már látható volt. Amely szövegek pedig az MR02-ben szerepeltek először, gyakran nem változtak az MR08-ban sem.

2.6. „Papa noster N./ Papa N."

A temetési misék IV. alfejezetét alkotja a különböző elhunytakért mondható misekönyörgések gyűjteménye. Ezek között az első két egységben elhunyt pápáért és püspökért mondandó orációk szerepelnek, összesen 5 sorozattal, és ezekben 15 könyörgéssel. Az MR75-ben a 15 oráció közül 12 (az első 12, amelyek meghalt pápáért vagy megyéspüspökért szólnak, az utolsó három, mint az ötödik formulárium „más püspökért" lett megfogalmazva) a noster-t, vagy annak ragozott alakját tartalmazta. A 12 könyörgés mindegyikéből kivette a birtokos névmást az MR02 kiadása.

3. Újabb szövegek megjelenése

A Missale Romanum 2008 legkézenfekvőbb és természetes változásáról, bővüléséről még nem esett szó. Újabb szándékok, újabb szentek, az idők jeleinek újabb iránymutatásai újabb szövegeket szültek. A szertartáskönyv szövegeinek történetéből ennek vonulatára is rátekinthetünk. Néhány példa: A Missale Romanum 2002-ben megjelenik Jézus Szent Nevének ünnepe; Epifánia főünnep vigíliája; Urunk mennybemenetelének vigíliája; Jézus, Örök Főpap miseszövege; a Lateráni-bazilika felszentelési ünnepének (nov.9.) saját szövegei; miseformulárium az Isten irgalmasságáról; Krisztus, Örök Főpapról; a Boldogságos Szűz Máriáról mint az Apostolok Királynőjéről. Ez jól mutatja, hogy a jelenben is alakuló, fejlődő valósággal van dolgunk, amikor a római liturgiát vizsgáljuk.

4. Fejlődés a gyökerekhez való visszatéréssel

Végezetül, összefoglalva a fent néhol csak vázlatosan bemutatott eltéréseket a Missale Romanum 1975-ös, 2002-es és 2008-as kiadásának szövegében, két irányba tekintő törekvést láthatunk. Egyrészt a gyökerekhez, a Szentíráshoz, az Egyház korábbi hagyományaihoz és nyelvhasználatához való hűséges ragaszkodás figyelhető meg. Más-

részt viszont az időben előretekintés is történik. Az újabb szentek felvételével és a kor kihívásaira válaszolva új szövegek születtek és születnek, amelyek egy sok száz éves forrásokból táplálkozó liturgiába szervesen be tudnak épülni, és gazdagítva azt, szolgálják Isten dicsőítését és az ember megszentelését (SC10).

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző Pécsett született 1986-ban. Teológiai tanulmányait Kaposváron, a Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola kihelyezett tagozatán, majd a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskolán végezte. A Magyar Liturgikus és Egyházzenei Intézet munkatársa, fő munkaterületét a misekönyv megújítása jelenti.
(kovacs.anita@katolikus.hu)

Lectionarium – Olvasmányos könyv – felolvasás

Felolvashatnánk a szentmisében a bibliai részeket közvetlenül a Szentírásból is – menyire kifejező lenne a legilén, az ambón egyetlen, jól látható, vastag Biblia… A protestánsok így teszik. Mégis a katolikus Egyház szinte kezdettől alkalmaz erre a célra készített külön szertartáskönyvet, a Lectionariumot, amelyben a liturgikus ünneplés perikópái, kivágott, felolvasásra elkészített szakaszai találhatóak. A lekcionárium a latin „lectio" = olvasmány szóból való; benne van [1]mindaz, amit a szent liturgiában felolvasunk. A rendszeres vagy alkalmi lektor (felolvasó) könyve, amely tartalmazza azokat az olvasmányokat, amelyek megelőzik az Evangélium hirdetését: az Ószövetségből való szövegek, a válaszos zsoltár (olvasmányközi ének, graduale), a Szentlecke, valamelyik apostoli levélből, vagy a Jelenések könyvéből és az Alleluja (verssel együtt). Általában benne vannak még az evangéliumi szakaszok is, bár ezek összegyűjtött könyve az evangeliarium, vagy evangelisztárium, a díszes kivitelű evangéliumos könyv, amelyben csak az ünnepek evangéliumi szakaszai vannak (megint csak a felolvasásra előkészítve, tehát bevezető félmondattal és záradékkal együtt).[2]

„Az igeliturgiának kiemelkedő részét a Szentírásból vett olvasmányok képezik… Isten szól népéhez… lelki táplálékot nyújt. Maga Krisztus pedig igéje által van hívei között" – ahogy a misekönyv általános bevezetője írja a II. Vatikánum szellemében. Merthogy a Zsinat határozottan előírta: „a Biblia kincseit hozzáférhetőbbekké kell tenni, hogy Isten igéjének asztala a hívők számára minél gazdagabban legyen megterítve. Olvassák fel tehát a nép előtt a Szentírás fontos részeit, a meghatározott számú év leforgása alatt."[3] Ez történik a vasárnapok sorában három év alatt (A-B-C), az évközi hétköznapok sorában pedig két esztendő alatt.[4] Az új olvasmányrend 1969-től van érvényben.

A zsinat után hazánkban szükséghelyzetben, nem éppen a legillendőbb módon évtizedeken át papírkötésű, stencilezett formában kiadott (hivatalos kötés nélküli) olvasmányos könyveket használtunk (igen hevenyészett, sok kínrímet is tartalmazó fordításban).[5] Erdélyben – ahol pedig nagyobb volt az elnyomás, mint az anyaországban – kiadták a latin eredetivel szinte teljesen azonos megjelenésű, piros köté-

---

[1] RMÁR 55; SC 33.

[2] Olvasmányos könyv, in Rupert Berger: *Lelkipásztori liturgikus lexikon*, Vigilia Kiadó, Budapest, 2008, 368-369.

[3] SC 51.

[4] Ld. bőven Várnagy Antal: *Liturgika*, Lámpás Kiadó, Abaliget, 1993, 250-254. Röviden: Pákozdi István: *A Bárány menyegzője*, Bencés Apátság, Tihany, 2010, 66.

[5] Egy kedves anekdota szerint egy papi összejövetelen rákérdeztek Kerekes Károly ciszter apátra: miért fordította a szigorú prófétai szövegeket gyermekversekként? Ezt válaszolta: „már megggyóntam".

sű, három kötetből álló olvasmányoskönyvet.[6] Igaz, e fordítás nem volt egységes, az ószövetségi szakaszokat a régi ötkötetes magyar fordításból, az újszövetségieket az ún. Békés-Dallos fordításból emelték át. A könyv külseje mégis méltó volt a liturgiához, „oltárra való" volt.

Végül megjelent a különböző színű, impozáns (kemény) borítású „A Szentmise olvasmányai" sorozat a Szent István Társulat gondozásában az (Ordo Lectionum Missae, A Szentmise olvasmányai editio typica altera második hivatalos egyházi kiadását figyelembe véve). Kilenc kötetből áll:

A Szentmise olvasmányai vasárnapokra és főbb ünnepekre (három kötet: A B C, 1989-1991, bordó kötéssel).
A Szentmise olvasmányai hétköznapokra I-II. (1997-1998, zöld kötéssel).
A Szentmise olvasmányai a szentek miseolvasmányai (2001, kék kötéssel)
A Szentmise olvasmányai a különféle szükségletekben és a votív (megemlékező) misékben (2004, barna kötéssel).
A Szentmise olvasmányai gyászmisékhez (2008, fekete kötéssel).
A Szentmise olvasmányai a Mária-misék gyűjteményéhez (2007, kék kötéssel).

Sajnálatos dolog, hogy a magyar olvasmányos könyvek sem egységesek (némelyikbe dőlt betűs rövid magyarázatok kerültek, amelyek bármennyire is okosak, praktikusak – Gál Ferenc dogmatika professzor alkotásai – mégsem odavalóak, hanem más kísérő irodalomba, homiletikus segédkönyvbe). Valamint a szentírási szövegekbe tetszőleges beszúrások kerültek – az akkori püspökkari felelős saját döntése alapján – amelyek nem felelnek meg a Liturgia autenticam előírásainak, pl. a „Jézus keresztje mellett ott állt…" evangéliumi szakasz elejére odakerült: „Nagypénteken…", ami igaz, csak nem a Szentírás szava. Vagy ott, ahol úgy gondolta, kiegészítette az eredeti szöveget egy-két magyarázó szóval (ez lehet, hogy a Zsinat után kívánatos volt, ma már tilos gyakorlat). A szószerinti szentírási textusok elé maximum azt lehet odatenni: In illo tempore… (abban az időben), elhagyva a kötőszavakat, utaló szavakat stb.

Az olvasmányok mennyisége és kiválasztása, amelyeket vasárnap és egyéb napokon hallgatunk, nem más, mint a Biblia újra felfedezése, a liturgikus reform szándéka szerint. Éppen ezért nem megengedett, hogy vasár- és ünnepnapokon ne mind a három részletet olvassák fel, csak kettőt (a szükséghelyzetet leszámítva). Sajnos, Ausztriában és Bajorországban szinte sehol nem olvassák fel mind a három szentírási olvasmányt. Szükséghelyzet adódhat extrém időjárási viszonyok között, gyerekmisében stb., ám ezek valóban ritka helyzetek.

Két fő elvet követtek a Lectionarium felosztásában: a tematikus összhang elvét és a megközelítően folyamatos felolvasás elvét komplexebb és gazdagabb anyagválogatással. Hogy követhessük ezt a két irányelvet, hol az egyikhez, hol a másikhoz fordulunk, az év időszakai és a liturgiai időszakok sajátságai szerint.[7]

A liturgikus esztendő ciklusait evangéliumi ciklusok kísérik. A ciklus – Máté evangéliuma, B ciklus – Márk evangéliuma, C ciklus – Lukács evangéliuma. A János-

[6] Lectionarium I-II-III, Gyulafehérvár, 1973.

[7] Vö. Olvasmányok rendje, in: *Lelkipásztori liturgikus lexikon*, 366-368.

evangéliumot főként a nagyböjti és húsvét időszakban olvassuk. Ezen kívül a B évben mindig felolvasásra kerül az Évközi idő vasárnapjain 17-től 21-ig (a 6. fejezet, az Élet Kenyeréről).

A köznapokra írt Lectionarium páros és páratlan évekre van felosztva, a hétköznapi misékre vonatkozik (de csak az évközi időben). Páros vagy páratlan, az aktuális évet jelöli, 2015 = páros, 2016 = páratlan, és így tovább. Ezzel a felosztással majdnem az egész Szentírás felolvasásra kerül három év alatt.

A Lectionariumban található olvasmányok felolvasása a lektor (felolvasó) szolgálata. A keresztény beavatás, különösképpen a bérmálás, alkalmassá teszi a keresztény embert Isten Igéjének hirdetésére. Alkalmassága a kapott szolgálat (megbízatás, felkérés) által is erősödik. Nehezen érthető azoknak a híveknek a vonakodása, akik általában arra hivatkoznak: „nem szeretek szerepelni", hiszen a liturgikus felolvasás nem szereplés, hanem szolgálat (megtisztelő szolgálat). A felavatott lektornak ismernie kell Isten Igéjét, szeretettel forgatnia a Szentírást, tudatosan és felkészülten tárni Isten népe elé az ő igéjét. Ugyanez áll az alkalmi felolvasókra is.

A templomi közösségekben legtöbbször alkalmi felolvasók olvasnak fel (férfiak és nők),[8] akik nem hivatalos szolgálattevők, ám néha heti beosztás alapján számíthatunk rájuk. Akár alkalmi, akár hivatalos lektorról is van szó, mindkettőjüknek azonosulniuk kell a szent szöveggel, ezt főként a lectio divina (lelki olvasás) gyakorlatával érhetik el. Ez azt jelenti, hogy pl. az Adoremusból, vagy a kis misekönyvből kikeresve előre elolvassák, átelmélkedik a szöveget. Fontos, hogy ők maguk értsék, amit felolvasnak. Nem ugyanaz felolvasni egy költői vagy történelmi szöveget, vagy egy próféciát vagy páli levelet, vagy más bibliai történetet. A felolvasás módjának tükröznie kell az olvasmány jellegét. A felolvasónak tehát technikailag is felkészültnek kell lennie, hogy Isten Igéjét érthetően, befogadható módon közvetítse a hívőknek. Ezért nem jó gyakorlat dadogó, beszédhibás kis gyermekekkel felolvastatni komoly szentírási részeket.

A felolvasó nem magának olvas, hanem testvéreinek, a hívek nagy közösségének, Isten népének. Legalább 15 perccel hamarabb érkezzék meg a templomba a szertartás előtt, hogy ellenőrizze a Lectionariumot az ambón, és a mikrofont is. Elfoglalja a számára kijelölt helyet, vagy ahonnan legkönnyebben eléri a felolvasás helyét együtt a többi felolvasóval, és esetleg a válaszos zsoltár éneklőjével. Liturgikus könyvből olvas fel és nem egy darab papírról, nem tabletről, nem mobiltelefonról, hanem a hivatalos szertartáskönyvből, az olvasmányos könyvből. Ezáltal válik az igeliturgia igazi liturgikus ünneppé és a közösség gazdagodásának alkalmává. „Ruházata fejezze ki a szolgálat iránti tiszteletet, és ne legyen benne semmi feltűnő. Kövesse Jézus példáját, aki külsejében nem akart különbözni a többiektől..."[9]

„Isten igéjének liturgikus hirdetése, főleg a szentmise keretében, nem csupán az elmélkedés és a katekézis alkalma, hanem Isten dialógusa népével" – tanítja Ferenc pápa.[10] A nagy magyar bibliatudós, Belon Gellért püspök pedig ezt írta: Jézus „az emmauszi úton azzal lep meg, hogy bánatokkal, lelki zavarokkal terhelt lelkekhez

---

[8] Akár tolókocsis betegek is lehetnek felolvasók (vö. Templomi felolvasók katekizmusa, 3. P. Kozma György SJ összeállítása, OMC Verlag, Bécs, Nr. 508.

[9] Templomi felolvasók katekizmusa…, 20. pont.

[10] Ferenc pápa: *Evangelii gaudium, apostoli buzdítás 137. pont*. Szent István Társulat, Budapest, 2014, 82.

nem közelít dicsőségének fényével, hanem egy egyszerű vándor emberségével… Úgy szól hozzájuk, mint egy közülük. És nem új dolgokat, új szempontokat magyaráz, hanem – amiket azok nyilván már sokszor hallottak – »az Írásokat« (Lk 24,27)…" (A Lectionarium) „azt biztosítja, hogy eljussunk – előbb vagy utóbb – megfordulásunkat előidéző szent kegyelmekhez és látásokhoz".[11]

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye papja, a Praeconia főszerkesztője, liturgia tanár a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskolán, tanszékvezető. 1992-től a budapesti R. K. Egyetemi és Főiskolai Lelkészség vezetője, szentszéki bíró. (ipakozdi55@gmail.com)

„Egyházi környezetben gyakran említjük a II. Vatikáni Zsinat híres kifejezését a szentmisével kapcsolatban, hogy az Eucharisztia az Egyház életének „csúcsa és forrása". De a saját életünk szívverésében is lüktet ez a ritmus, az összegyűjtésé és a továbbadásé; a fellendülésé, a teljesség pillanataié, amelyeket aztán gyakran bágyadt egykedvűség, szinte kétségbeesés követ, amíg nem jön az újabb megindulás. Csúcsokra tartunk, de közben forrást keresünk. Asztalt, ahol valaki vendégül lát, s ahonnan ismét jó szívvel kelhetünk útra. A „csúcs és forrás" a szentmisével kapcsolatban persze azt is jelenti, hogy mindent, az egész Istentől teremtett világot, sőt az ember művét, az idő mulandó gyümölcseit is kivétel nélkül az oltárra tehetjük, illetve innen, Krisztus testének asztalától kaphat erőt minden, ami igazán emberi. (…) A szentmise csúcs és forrás, ha benne mi is átváltozunk. Ha megengedjük, hogy az Ige újjáteremtsen. Hogy újrakezdje bennünk az ő művét, az ő szentmiséjét. Mert az Ige Istennél volt, és minden őáltala lett, és benne élet volt. Mi pedig odaadjuk, amik vagyunk és lehetünk – őáltala, övele és őbenne."

Martos Balázs Levente

[11] Belon Gellért: *Bibliai elmélődések*, Szent István Társulat, Budapest, 1987, 468.

A III. misekánon szerzője, Cipriano Vagaggini OSB

A bencés teológus kétségtelenül a múlt század teológiai gondolkodásának és liturgiájának egyik legjelentősebb alakja volt. A zsinatot előkészítő munkálatokban a megújulást szolgálta, túllépve a „kézi vezérlésű", egyszerűen racionalista visszatérést ad fontes, azaz az egyházatyákhoz és Aquinói Szent Tamás hiteles értelmezéséhez. Össze tudta kötni a hagyományt a megújulással, az antiquum et novum egységét képviselte. Neve összefonódott az Il senso teologico della Liturgia 1957-ben kiadott munkájával, amelyet azonnal lefordítottak a nagy nyugati nyelvekre.[1] A zsinat liturgikus konstitúciójának több eleme megtalálható ebben a könyvben, ami számára nagy elégtételt jelentett.[2] Az SC szövegének kidolgozása és a liturgikus reform elfogadtatása szorosan kötődik hozzá. A dokumentum bevezetője és első fejezete, valamint az eucharisztikus imák meghatározása, a III. kánon megalkotása – az ő műve.

Az SC szerkesztői munkálata

Részt vett a II. Vatikáni Zsinat előkészítő bizottságának munkájában, amely 1960-ban kezdődött el Szent XXIII. János pápa Superno Dei nutu kezdetű motu propriójával.[3] Kezdettől a liturgia témájának konzultora volt. Hozzászólásai, javaslatai, redakciós munkája a zsinat alatt – jól dokumentált anyagként lehet a kezünkben.[4] Az 1961-ből való dokumentáció mutatja, hogy az SC 1 fejezete többé-kevésbé az ő műve.[5] Az egész dokumentum terve öt pontból állt össze, míg a végső szöveg hét fejezetet alkot. A harmadik fejezet címe a szerző tollából ez lett volna: De reformatione liturgica eiusque generalibus normis, míg a végső szöveg ezt a címet kapta: De sacrae Liturgiae instauratione.[6]

A VI. Pál-féle misekönyv új misekánonjai

Bár a zsinati okmány elkészült, Vagaggini szerepe továbbra is meghatározó volt a

[1] Az első kiadása két év alatt megjelent angolul, franciául és spanyolul.

[2] A hatodik kiadás: C. Vagaggini: *Il Senso Teologico della Liturgia*, Alba (Cuneo), 1999, 12.

[3] Ld. 1960. június 5: AAS 52 (1960), 433-437.

4 Ld. E. Massimi: La redazione di Sacrosanctum Concilium e il dibattito sulla liturgia, in Massimi Elena – Ferrari Matteo (szerk.): *„Per far crescere la vita cristiana" (SC 1). Comprendere la liturgia secondo il Concilio Vaticano II*., Camaldoli, Ed. Camaldoli, 2014, 7-91, stb.

[5] Pontificia Commissio de Sacra Liturgia Praeparatoria Concilii Vaticani II, AMC, Fondo Vagaggini, Cartella 34,1-4.

[6] Ld. M. Paiano: „Il rinnovamento della liturgia: dai movimenti alla Chiesa universale" in Verso il Concilio Vaticano II (1960-1962). Passaggi e problemi della preparazione conciliare, a cura di G. Alberigo – A. Melloni, Marietti, Genova, 1993, 119.

liturgikus könyvek reformja tekintetében. Konzultorként benne volt a Coetus X-ben, amely az Ordo Missae megújításával foglalkozott, ugyanígy a három eucharisztikus ima meghatározásában, együtt G. Gelineau-val a negyedik kánon véglegesítésekor. Relátor volt a Coetus XI-ben, amely a miseolvasmányokkal foglalkozott, valamint a Coetus XII-ben, amely az Egyetemes Könyörgések ügyét tárgyalta. A Coetus XVI megbízta azzal, hogy készítse elő a miserend és a két szín alatti áldozás engedélyezése tervezetét.[7] P. Vagaggini az első volt azok között, akiket 1964. január 15-én tanácsoltak VI. Pál pápának, hogy nevezze ki az újonnan megalakult Liturgikus Tanácsba.[8] A kánonok relátorai Pietro Jounel, Cipriano Vagaggini, P. Giuseppe Gelineau, valamint P. Ludovico Bouyer voltak.[9] Az új kánonok megalkotásának ötlete abból eredt, hogy a római kánonhoz nem kívántak hozzányúlni. Azt olvassuk az 1967. március 19-i 218. számú Schemata leírásában (De Missali, 34.): „A római kánon és más kánonokra tett javaslatok alapján a Szentatya 1966. június 20-án kikérte a bíborosok tanácsát, maradjon-e változatlanul a római kánon és állítsanak-e össze két vagy három új anaforát? A válasz megerősítő volt."[10] Vagaggini maga is a zsinat szellemében ezt tartotta helyesnek. B. Botte liturgikus szakértő történeti alapon szorgalmazta a patrisztikus liturgikus hagyományból vett szövegek felhasználását.[11] Vagaggini pedig a pápai iránymutatás fényénél 1966 nyarán a Mont Cèsar Apátságban (Lovanio) vizsgálat alá vette a római kánont és elkészített két új eucharisztikus imát, amelyet azután később publikáltak is.[12] Ezek szolgáltatták az alapját a mostani misekönyvben található kánonoknak.[13] A Notitiae is megírta: a harmadik anafora végső formájának kialakítását három hónap munkával (1965 nyarán) a Mont Cèsar Apátság könyvtárában a zsinatnak az az egyik

---

[7] Részt vett abban a rendkívüli bizottságban, amely a kisebb rendek kérdését tárgyalta (ő maga azon a véleményem volt, hogy a lektorátust és az akolitátust Isten népe bármely tagja felvehesse). Szerepet játszott az Inter Oecumenici instrukció és az Eucharisticum mysterium véglegesítésében, ez utóbbit 1967-ben adta ki a Rítuskongregáció. Részt vett az In ecclesiasticam futurorum sacerdotum, a papnövendékek liturgikus képzéséről megjelent irányelvek megszövegezésében, ez 1979-ben jelent meg. Ugyanakkor értékelte és szakértőként javasolta a De musica in Sacra Liturgia 1967-ben megjelentetett instrukciót is.

[8] A. Bugnini: „Lettera all'editore", in *Lex Orandi, lex credendi. Miscellanea in onore di Cipriano Vagaggini*, ed. Bekes - Farendi, Roma, 1980, 11.

[9] Vö. M. Barba: *La Riforma conciliare dell'„Ordo Missae"*, CLV-Edizioni Liturgiche, Roma, 2002, 520.

[10] Ld. M. Barba: *La riforma*…, 419.

[11] Vö. E. Mazza: *„Il ruolo di Cipriano Vagaggini nella composizione delle Preghiere eucharistiche del Messale di Paolo VI", in Teologia „in un regime di simboli". Scritti in onore di Cipriano Vagaggini (1909-1999)*, ed. M. Ferrari – G. Remondi, Edizioni Camaldoli, Ravenna, 2011, 149-150.

[12] C. Vagaggini: Il canone della messa e la riforma liturgica (Quaderni di Rivista Liturgica 4), Elle Di Ci, Torino, 1966; „Le canon romain et la réforme liturgique", in Le Maison Dieu 87 (1966), 134-140; The canon of the Mass and liturgical reform, trad. P. Coughlan, Paris, 1967; „Der römische Kanon und die Liturgie-reform" in Theologie der Gegenwart 1 (1967), 22-26.

[13] Vö. E. Mazza: *„Il ruolo di Cipriano Vagaggini…"*, 138.

kimagasló konzultora végezte, aki jelenleg a Nemzetközi Teológiai Bizottság tagja, és akinek teológiai hozzáértését és ritka liturgikus képzettségét mindenki elismeri.[14] Alapvetően az új misekánonok megformálására a legnagyobb hatást az Orselinában (Svájc, 1967. január 24-30. között) és Nemiben (Róma, 1967. március 8-12. között) tartott Coetus X és a közben Innsbruckban és Párizsban rendezett informális találkozók gyakorolták. Ezeken ki is alakult a végleges forma, amelyet A. Franquesa, a Coetus X titkára nyelvi szempontból nézett át, ám kétségkívül a legmeghatározóbb Cipriano Vagaggini tevékenysége volt. 1967. január 8-án Innsbruckban azt a tervet fogalmazták meg, hogy az új kánonok közül az első a Hüppolit-féle legyen, a második Szent Bazil alexandriai anaforája, a harmadik pedig a Vaggagini-féle, amelyekhez a római prefációk tárházából bármelyik vehető.[15] A Cipriano Vagaggini által készített szöveget elfogadták, bár néhány megjegyzést fűzött hozzá Josef A. Jungmann. Az osztrák liturgia-szakértő megállapította, hogy a Vagaggini-anafora korunk teológiai gondolkodásának a visszatükrözése, ám kérdés, hogy az idők múlásával megmarad-e ennek az érvényessége?[16]

1967 januárjában, a párizsi találkozón még abban állapodtak meg, hogy három új kánon lesz: egy rövid (Hüppolitosz-féle), egy keleti (a Bazil-féle vagy a Tizenkét apostol-féle anafora) és egy olyan új kompozíció, amely megőrzi a római liturgia hagyományos karakterét. A Vagaggini-féle szöveg elnyerte a tetszésüket oly formán, hogy bármely „mozgó" prefációval használható legyen. Az ezt követő ülésen (1967. január 24-30-án Orselinában) tárgyalták a Vagaggini-féle szöveget, különösképpen is a konszekrációt megelőző epiklézist, valamint egy keleti anafora elfogadhatóságát. A X-ik ülésen azonban a keleti forma elhagyásáról döntöttek, a Vagaggini-félét viszont megtartották. Voltak azonban olyanok, akiknek jobban tetszett volna egy keleti eucharisztikus ima átvétele egy teljesen új alkotásnál.[17] Vagaggini ezzel szemben óvott az archeologizmustól, fenntartva nézetét az új kánon-szövegek mai teológiai, lelkiségi és pasztorális értékei mellett. A keleti kánonokban észlelt fő probléma az volt, hogy az epiklézis az alapítási szavak után következett, ekkor hívva a Szentlelket, hogy a kenyér és a bor Krisztus testévé és vérévé váljék.[18] A végső szavazáskor végül is Vagaggini kánon-szövege kapta meg a zöld utat azzal, hogy az epiklézis megelőzi az átváltoztatást, mozgó prefációval legyen használatos és bármikor lehessen alkalmazni (a Bazil-féle anaforát viszont teljesen elvetették). Így került Cipriano Vagaggini kánon-szövege a VI. Pál pápa által kiadott misekönyvbe.

---

[14] Notitiae 10 (1974), 252. (Az év nem 1965, hanem 1966 volt.)

[15] Contactus praeparatorii ad sessionem in „Orselina" (Innsbruck 8. I. 1967), A. Franquesa levéltárából. Monastero di Montserrat, 2, in E. Mazza: „Il ruolo di C. Vagaggini…", 138-139.

[16] J. A. Jungmann: „Um die Reform des römischen Kanons. Eine kritische Stellungnahme zu C. Vagaggini Entwürfen", in *Liturgisches Jahrbuch 17* (1967), 1-17.

[17] Pl. P. Botte, aki kifejezetten szorgalmazta a keleti anafora átvételét és ellenszenvvel volt az új szöveg iránt, vö. M. Barba: *La Riforma conciliare…*, 451.

[18] A Bazil-féle anaforában és a keleti szír hagyományban mindenütt a konszekrációt követően imádkozzák az epiklézist, ám a Római misekánonban is: Quam oblationem… vö. M. Barba: id. m. 469-470.

Az 1967. március 8-12 között Nemiben tartott ülésen, (amiről Vagaggini elkésett és egy nap múlva érkezett csak oda), a bencés liturgikus kifejezte véleményét arról, hogy az új, Hüppolitusz-féle anaforából készült eucharisztikus ima elé egy fix prefációt illesszenek, amely az egész üdvtörténet összefoglalása lenne oly formában, amint ezt egyetlen római prefációnál sem találjuk. Végül is ez a szándék a IV. misekánon elválaszthatatlan prefációjában valósult meg.[19] Ezután szinte napról napra történt valami: március 10-én áttekintették a III. kánon szövegét, majd rábízták egy „albizottságra", (aminek megint csak Vagaggini volt a relátora). Március 12-én összegezték a szöveghez érkezett kritikákat. Ezek apróbb megjegyzések voltak.[20] A Nemiben tartott teljes ülésen megszületett az új misekánonok jóváhagyása, amelyet azután nyilvánossá is tettek, ezen P. Vagagginit kérték fel a bemutatásukra.[21]

Összegzés

Nem győzzük hangoztatni és hálásan megköszönni P. Vagaggini munkáját, hozzájárulását, tevékenységét a II. Vatikáni Zsinat üléseihez és a liturgikus reformhoz. Talán manapság már sokan nem is tudják, milyen nagy adomány volt ez a „bencés kincs", amely „új dolgokat" tudott megjeleníteni hagyományos horizonton, ami a múlt századi teológiai és liturgiai megújulás lényege. Ennek volt mozgatórugója Cipriano Vagaggini, s ez visszhangra talált a zsinat munkájában.

Fordította: P. I.

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző a Segítő Szűz Leányai Kongregáció tagja. A római Szent Cecília Zenei Konzervatóriumban szerzett laureát zongoraművészként, majd licenciát a Sant'Anselmón, később lelkipásztori liturgikából doktorátust a páduai Santa Giustina Liturgikus Intézetben. Tagja több liturgikus komissziónak, folyóiratnak, tanít a római „Auxilium" Szalézi Egyetemen. Elmélyedt kutatója és szakértője a II. Vatikánumnak és személy szerint Vagaggininek. (elena.massimi.75@gmail.com)

[19] Ld. E. Mazza: *Il ruolo di Cipriano*…, 145.

[20] C. Vagaggini: *Relatio peculiaris de Prece Eucharistica III*, Schemata n. 218, De Missali n. 34 (19 martii 1967), in M. Barba: *La Riforma conciliare*…, 461-462.

[21] 1967. április 10-19: a VIII. ülésen; ld. M. Barba: *La Riforma*…, 511. Sacra Congregatio Rituum: Preces eucharisticae et Praefationes, Typis Polyglottis Vaticani, Romae, 1968.

Tömegmise és alternatívái

Vajon ki nem került a hatása alá azoknak a képeknek, amelyek a legutóbbi pápai szentmisén Manilában készültek? Hivatalos adatok szerint több mint 6 millióan vettek részt ezen a szentmisén. Annak a hatalmas közösségnek az örömét jelentette ez, amelyet a Fülöp-szigeteken számtalan katolikus élt át Ferenc pápa látogatása során. Ilyen találkozások alkalmával mutatkozik meg látható formában a (nagy) Egyház. Természetesen a liturgiáról sem mondhatunk le. Korábban aligha képzelhettünk el ilyen méretű pápai szentmiséket, de legkésőbb II. János Pál pápa lelkipásztori célt szolgáló miséi óta az egyházi élet lényeges mozzanatait jelentik. Ezenkívül pasztorációs feladatot is jelentenek a liturgiában: milyen megfelelő formái lehetnek az ünnepi szentmiséknek?

A kérdés szempontjából jelentősek az eucharisztikus kongresszusok. A második világháború előtt ezek a legnagyobb, szentmisével egybekötött találkozók. Az 1926-ban rendezett, chicagói Eucharisztikus Világtalálkozón 1,7 millió ember árasztotta el az utcákat, hogy üdvözölje a pápai küldöttet. Az 1932-es dublini Eucharisztikus Világtalálkozón 1 millióra becsülték azok számát, akik az ír fővárosban egybegyűltek. Az – egy parkban rendezett – nagy záró mise után kerek 500.000 hívő vonult körmenetben a városközpontba, a Szentatya áldásával. Az utak szélén még egyszer ennyi ember állt.

Ezeknek a kongresszusoknak a során az eucharisztikus körmenet jelentette a csúcspontot. Arról volt szó, hogy Úrnapját ünnepelték az egész világon. Az elkövetkezendő évtizedekben a teológiai súlypontnak is meg kellett változnia a liturgiában. A liturgikus mozgalom segítette elő ezt a változást. Ezeknek a formái az ún. könyörgő énekes misék (Betsingmesse) az 1960-ban rendezett müncheni Eucharisztikus Kongresszuson, a város templomaiban celebrált számos, mindennapi szentmisén túl. Keresték a formát, és ez vezette el Josef Andreas Jungmann jezsuita liturgikust a statio-orbis fogalom kialakításához. Több mint 500.000 résztvevő ünnepelt a záró misén a müncheni Theresienwiese területén. A tulajdonképpeni csúcspontot bizonyára a tömeges ünneplés és az áldozás jelentette, jóllehet az eucharisztikus körmenetről sem mondtak le. Erre záróakkordként a dísztéren került sor. Az eucharisztikus találkozón a világegyháznak az oltár körül kellett tehát megtalálnia a „tartózkodási helyét", a statio-t a statio orbis-t.

Határok és alternatívák

Felmerül a kérdés, vajon hol vannak a határai a szentmise ünneplésének? Meghatározott számot természetesen nem állapíthatunk meg. Hogyan élhető át az, ahogyan egy konkrét közösség az Eucharisztiát ünnepli? A müncheni statio orbis-t megpróbálták úgy megszervezni, és építészeti szempontból úgy kialakítani, hogy legalább az oltár és a sátorformájú baldachin szabad szemmel mindenki számára látható legyen. Ha hat millió résztvevőről van szó, akkor ez természetszerűleg nem lehetséges. Az ösz-

szegyűltek többsége kivetítőkön követi az eseményeket. Így a részvétel ahhoz hasonlítható, mint amikor az ember a televízió képernyőjén nézi a misét. Inkább olyasmiről van szó, amit public viewing-nak nevezhetnénk. Mindenki tudja, aki már volt ilyen ünnepen, hogy a résztvevők az istentisztelet alatt csevegnek, esznek és sétálgatnak.

Végül is a szentmise a legmegfelelőbb forma a vallásos tömegek találkozása számára? Egyáltalán nem mindig. Sokszor ésszerűbbnek látszanak az imaórák, az áhítatok és az igeliturgia. Persze ilyenkor is van feladata a papnak: meg kell szilárdítania az összegyűltek egységét, erősítenie kell Isten népét az apostoli hitben, és ki kell fejeznie elkötelezettségét bizonyos csoportokkal és népekkel szemben. A Fülöp-szigeteken, Tacloban például ilyen imaórát is tarthatott volna a pápa a mostoha időjárás által meglehetősen próbára tett szentmise helyett.

A körmeneti formák is kedveltek. A 20. század első felében az Oltáriszentséget hordozó körmeneteket tartottak, ezek jelentették az Eucharisztikus világkongresszusok csúcspontját. Kétségtelen, hogy az Eucharisztia ünneplése nemcsak időben, hanem tartalmi szempontból is az imádságból táplálkozik, hiszen az ima az ünnepből fakad, és ahhoz tér vissza. Nem érdemes azonban szembeállítani őket. A körmenet azonkívül sajátságos lehetőséget nyújt arra, hogy a csoportok és a közösségeken kívüli hívek egyaránt részt vehessenek benne. A körmenetnek vannak résztvevői, és mindig akadnak megfigyelők is. A nagyobb rendezvényeken állandóan megjelennek kíváncsiak is, akik inkább „vendégek", semmint tényleges résztvevők. A körmenet más, mint a mise, egyházi értelemben kevésbé belülről irányított, és szemmel látható bizonyosságot nyújt Krisztus jelenlétéről. Misszionárius értelemben véve tehát sokkal inkább „kívülről" irányul a formára, amelyet a hívőknek mutat, „demonstrál" vagy nyújt. Sajnos a pápai rendezvényeken sem a liturgikus elem a legkiemelkedőbb pont manapság, hanem az, amikor a Szentatya végigvonul a dísztéren. Ezt a pápai vonulást sok hívő érzelmi csúcspontként éli át. Körülbelül így szoktak érezni a római ministránstalálkozó résztvevői is.

Az Eucharisztia kiszolgáltatása

Az a tény, hogy lehetőség van alternatív formákra is, még nem ad választ azokra a kívánalmakra, amelyeket egy vasárnapi, vagy például egy pápai szentmise támaszt. Mindezek ellenére, itt az Eucharisztia ünneplése a megfelelő forma. Ebből alapvetően az a mise sem zárható ki, amelyen százezrek vesznek részt. Sőt, azokra az alkalmakra kellene korlátozni, amelyek során ez a forma, tehát az Eucharisztia az egyetlen, amely megfelelő. Felmerül azonban néhány kérdés arra vonatkozóan, mikor ünnepeljük. Különbséget tehetünk-e azok között a résztvevők között, akik még szabad szemmel tudják követni az eseményeket, és azok között, akik számára csak a képernyő közvetít. Ha abból az alapállásból indulunk ki, hogy a közös ünneplés számos résztvevő számára inkább televízióban közvetített misére hasonlít, tehát virtuális természetű, kérdéses hogy szükség van-e az Eucharisztia kiszolgáltatására. Olykor az áldoztatóknak több, mint harminc perces gyalogutat kell megtenniük, akkor már nem őrizhető meg az egységes ünneplés, az áhítat. Az együttünneplők száma, és a szükséges út menti kordonok miatt sem könnyű olykor méltóképpen kiszolgáltatni az Eucharisztiát.

Tömeges koncelebrálás?

És akkor még nem érintettük a koncelebráció kérdését ezeken az ünnepeken. Éppen a koncelebráló papok azok, akik nem mindig viselkednek úgy, mint celebránsok, különösen, ha több száz ember előtt miséznek. Hiszen a koncelebrációnak nem az ünnepélyességet kell szolgálnia. Ennek megvan az alapja a Római Misekönyv előírásai (RMÁR) szerint, amelyben az áll, hogy „a papságnak, az áldozatnak, és Isten egész népének egységét megfelelő módon kell kifejezésre juttatnia" (199. pont). Mivel az együttmisézés a római katolikus pápai miséből eredeztethető, és onnan került át a püspöki és papi mise ünneplési formájába, kiemelt formája a püspöki, illetve pápával való koncelebráció. Mindenesetre itt is fennáll a kérdés, amely az oltár szükséges megközelítését és a tömeg vonulását érinti (valamint a papok fegyelmezett áhítata, pl. a koncelebrálás közben történő fényképezés).

XVI. Benedek a tömegmiséről

„Nagy problémát jelentenek azok a liturgiák, amelyeken embertömegek vesznek részt. Emlékszem, hogy 1960-ban a nagy müncheni eucharisztikus kongresszuson megkíséreltek, hogy új formát adjanak ennek a rendezvénynek. Addig csak közös imádkozás volt. Az eucharisztia ünneplését úgy akarták középpontba állítani, mint az ünnepelt misztérium jelen idejű cselekményét. Rögtön felmerült azonban a kérdés, hogyan lehetne ezt megvalósítani. Úgy tartják, imádkozni távolból is lehet, de az Eucharisztia ünnepléséhez a misztériummal kölcsönhatásban lévő kis közösségre van szükség, olyan közösségre, amely éppen a misztérium megünneplésére gyűlt össze (…). Kiemelkedő és tekintélyes személyiségek is ellenezték ezt a megoldást. Akkor alkotta meg egy kiemelkedő liturgikus szakértő a liturgiareform egyik alapító atyja, Jungmann professzor a statio orbis fogalmát: visszatért a statio Romae – hoz, ahol nagyböjt idején a hívek egy helyen, a statio-n gyűltek össze. Tehát Krisztus katonáiként vannak jelen a statio-n, és közösen vonulnak az Eucharisztia ünneplés színhelyére. Ha ez a hely, ahol Róma városa összegyűlik – mondta Jungmann – Róma városának stációja, akkor az a statio orbis. És attól a pillanattól fogva mi, akik az Eucharisztiát ünnepeljük, ebben az embertömegben tesszük. Meg kell mondanom, hogy számomra azért maradt még egy kérdés megválaszolatlanul, hiszen az ünneplés során alapvető a konkrét közösség, következésképpen úgy vélem, még nem találtuk meg a végérvényes választ" (XVI. Benedek: Ansprache bei der Begegnung mit dem Klerus der Diözese, Róma, 2008. február 7.).

Fordította: Jávorné Szőts Magdolna

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző Stadtlauringenben plébániai adminisztrátor. Nagy hatást gyakorolt rá az 1997-es párizsi Ifjúsági Világtalálkozó. Ez hivatásának az eredete. 2005-ben szentelték pappá a würzburgi egyházmegyében. Már 2009-ben megkapta a Parsch Pius-díjat liturgikus munkálkodásáért. 2011-ben doktorált teológiából. Tézise a „Jugendliturgie" volt. Előző írását a Praeconia 2015/2. számában közöltük. E cikke a Gottesdienst 48/6 (2015. márc. 16.) számban jelent meg (48-49. lap).
(pfarrei.stadtlauringen@bistum-wuerzburg.de)

Sz. Jónás Ilona

A baldachin eredete és szerepe a középkori Európában

A szó eredetileg díszes aranyfonállal átszőtt keleti selyemszövetet jelölt. Az itáliai kereskedők – akik Nyugat-Európába hozták a levantei árut – nevezték baldacchinónak, utalva származási helyére, Bagdad – olaszul Balduccho – neve után. A drága, nehéz selyemszövetből oltárterítőket, miseruhát, vagy királyi öltözéket, díszes sátrat készítettek. A 13. századtól találkozunk említésükkel oklevelekben, krónikákban baldakino, baldekino stb. változatban. Vincent de Beauvai Speculum historiale-ja optimis Baldakinis, tectum superiusként említi. Párizsi Máté Krónikájában szó van arannyal átszőtt Baldekinóból készült királyi palástról. A munka egy másik helyén a szó értelmét adja: „értékes szövet, amit Baldekinónak neveznek”[1]

A rögzített, illetve a hordozható díszes mennyezet a 14. századtól terjedt el Nyugat-Európában, amit anyaga után neveztek baldachinusnak, de illették pannus, mappula, cortina, tegumentum és umbraculum megjelöléssel is. Később általánossá vált a baldachin szó használata még abban az esetben is, ha a mennyezet nem szövetből, hanem fából, fémből vagy éppen márványból készült.

Honnét ered, és milyen funkciót töltött be a középkori Európában a baldachin? Közismert, hogy a legrégibb keleti kultúrák alkalmaztak a nap heve ellen a sátor alakú, vagy lapos árnyéktartót. Asszír és perzsa domborművek ábrázolásai szerint ezek a baldachinok az isteni és emberi hatalom, méltóság jelképei is voltak, hiszen elsősorban uralkodók – akiknek személyéhez mindig járult bizonyos szakrális jelleg – és bálványok fölött vitték, illetve tartották. Hatalmi és vallási szimbólumként került Egyiptomba és Görögországba. III. Ramszeszt anyja társaságában, a palotájában lévő hármas baldachin alatt ábrázolja egy falkép. Athén egyik külvárosa Athéna Szkürosz nevét viselte az istennő szentélyéről. Mitológiai eredetét tekintve, az istennő a természeti jelenségek, vihar, felhő, villám stb. megtestesítője volt. Athéna Szkürosz ünnepén, a szentély papnője fölött ernyőt kellett vinni.

A keresztény Bizáncban Nikétasz Andronikosz, a császári méltóság jelvényeként említi az aranyból készült, csúcsán drágakővel díszített császári szkiadeiont. Kantakuzenosz a Ceremóniák Könyvében részletesen leírja, hogy a különböző rangú hivatalnokok fölött a hüperszebasztosztól a kuropalatinuszon át a logotheszig, milyen színű, díszítésű és anyagú ernyőt kell vinni.[2]

Nyugat-Európában a kora-középkorban ismeretlen volt az ernyő, illetve a baldachin. Sem szövegekben, sem ábrázolásokon nem találkozunk vele. Sem a frank királyok felkenésénél, sem Nagy Károly császárrá koronázásakor nem említik. Az Ottók császári hatalmát reprezentáló képek is főleg a koronára, a kormánypálcára, a glóbuszra helyezik a hangsúlyt.[3] Itáliában azonban a bizánci hagyomány tovább élt,

[1] Du Cange: *Glossarium: Baldachinus.*

[2] Sciadia.

[3] Az ezredforduló császárkoronázásait ábrázoló miniatúrák épületet jelző keretbe helyezik az uralkodót (oszlopok, timpanonszerű tetőzetábrázolás).

a bizánci mintát vették át, mégpedig elsősorban ott, ahol ez a befolyás a legnagyobb mértékű volt: Rómában és Velencében. Az antikvitásból eredő, bizánci közvetítéssel Európába került baldachin mindkét típusa, az egyetlen rúdra rögzített ernyőforma és a lapos tetőzet, szimbolikus tartalmával együtt jelentős szerepet kapott a középkor századaiban.

A pápa, aki az úgynevezett Konstantinuszi Adományra hivatkozva magát a császárság örökösének tekintette, és úgy is mint Róma püspöke, a város patriarchája, viselte a világi és a papi méltóság és hatalom jelvényeit. A római Quattro Coronati templom Szent Szilveszter-kápolnájában egy 13. századi freskón a pápa fölött egy rúdra épített ernyő formájú baldachint (umbella) tart egy klerikus. Az umbella legkorábbi említése 1143-ban Benedictus Canonicus Ordójában található. A mintegy ötven évvel később (1192-1198 körüli) Censius kardinális Ordója előírja, hogy az újonnan megválasztott pápa első bevonulása umbella alatt történik.[4] III. Ince pápa De sacro altaris mysterio című kiegészítő szövege szerint a pápa a stációs ünnepek körmenetén baldachin alatt vonul a római stációs templomokba egészen az oltárig.[5] A korábbi szövegeket is egyesítő Rituálé Romanum előírja, hogy a pápa trónszéke baldachin alatt áll, ugyancsak baldachinos a bíborosok széke, amikor pápaválasztásra ülnek össze.[6] A Caeremoniale episcoporum, amelyet 1276-ban X. Gergely pápa készíttetett, az umbella, illetve a baldachin használatát szabályozza a főbb egyházi méltóságviselők számára. A pápai legátusok küldetésük során mindenütt, az érsekek, püspökök, apátok pedig beiktatása után székesegyházaikba, illetve apátsági templomukba való első bevonulásuk umbella alatt történik, a későbbiekben a templomokban székeik fölött is baldachin jelezte rangjukat. A baldachin tehát, bár kifejezetten méltóságot, illetve hatalmat jelképező tárgy, mégis egyházi vonatkozása miatt, hamarosan a szertartások egyik eszközeként jelenik meg.[7]

A sátort jelképező baldachin rítushoz kötődő szerepének forrását a héber hagyományokban kereshetjük. A bibliai sátor, a szentély kerete, gazdag szimbolikus tartalmat hordoz. A sátort jelképező baldachin alatt vitték be és helyezték el a Tórát az újonnan épített zsinagógába.[8] A budapesti Zsidó Múzeum egyik festményén a zsidó prefektus, kezében a Tórával, baldachin alatt köszönti Mátyás királyt koronázása alkalmából. Bizonyára a hajlék szimbólumaként alakult ki az esküvői sátor, a chuppá építésének szokása.[9]

---

[4] Migne: *Patrologia Latina* 178,1032,1040,1043; Cabrol, E: Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie, IX. Liber Censuum.

[5] Migne: *Patrologia Latina* 217,803.; Cabrol: i.m., XV/2: Stations liturgiques.

[6] I. m., XII: Ordines Romani.

[7] VIII. Kelemen pápa 1600-ban tette általánosan kötelezővé. A Caeremonile episcoporum tartalmazza a főpapi ruházatokat, jelvényeket, szertartásokat, körmeneteket stb. Ld. Mihályfy Ákos: *A nyilvános istentisztelet,* Budapest, 1933.

[8] Kiv 25,1; 1Kir 8,4; Zsolt 27,5; Bölcs 9,8.

[9] Egy Talmud-korabeli hagyomány szerint az apák fiaik születésekor cédrusfát, leányaiknak pedig citrusfát ültettek, hogy abból készítsék az esküvői sátorhoz szolgáló oszlopot. Vö. Lexikon des Judentums, Red. Oppenheimer, John F. Hn., 1967.

A katolikus egyházban a 13. században alakult ki az Eucharisztia megünneplése (festum sanctissimi Corpus Christi), Szent Julianna ciszter apáca kezdeményezésére. 1246-ban a lüttichi püspök vezette be, majd 1264-ben IV. Orbán pápa általánossá tette Transiturus de hoc mundo kezdetű bullájával.[10] Az ünnep fokozatosan gazdagodó liturgiája új jelentőséget adott a baldachin alkalmazásának.[11] Magyarországon az 1292-1298-as évekből találunk utalásokat az Úrnap megünnepléséről. A korabeli szövegek nem szólnak körmenetről, így azok kezdetét nem tudjuk pontosan datálni. Mindenesetre 1429-ben V. Márton pápa száznapi búcsút engedélyez mindazoknak, akik részt vesznek az úrnapi körmeneten. Valószínű, hogy ekkor már kialakult szokás volt. Magyarországon egy 1424. évi szöveg említi először Krisztus testének körmenetben való vitelét.[12] Noha a szöveg nem beszél baldachinról, a korabeli ábrázolásokon megfigyelhetjük használatát. A Mátyás Graduale egyik miniatúrája ilyen körmenetet mutat be. Négy fehér ruhás ifjú viszi a baldachint a monstranciát tartó pap fölött.[13] Szintén egy 15. századi ábrázolás Juvenal des Ursins Missaléjának miniatúrája: az Oltáriszentséget körmeneten viszik baldachin alatt Párizs egyik terén. Ezeken a képeken a baldachin nem egyszerű ernyő, hanem négy vagy hat rúdon vitt lapos sátortető. Az esseni kolostortemplom 15. századi Liber ordinariusa négy rúdra erősített tegumentumot említ, amit négy diák tart a szentségtartót vivő pap fölött.[14] A würzburgi dóm 1448-as kincstári jegyzékén pedig hat rúdra rögzített baldachin szerepel.[15] A baldachin látványosabb és ünnepélyesebb formája lehetővé tette, hogy a szentségtartót vivő pap kényelmesen haladhasson alatta. Gentile Bellini híres festményén (1496) a velencei Szent Márk téren vonuló körmeneten négy szerzetes tartja a díszes baldachint, amely alatt másik négy a vállán viszi a művészi kidolgozású, arany emelvényre helyezett ostensoriumot.

V. Pál pápa 1614-ben kiadott Rituále Romanum-a részletesen szabályozza az Oltáriszentség ünneplését és a körmenetek tartását. Magyarországon Pázmány Péter 1625-ben készített szertartáskönyve, a Rituálé Strigoniense ehhez alkalmazkodott, bár megőrzött több régi szokást is. A díszes baldachinra utaló első magyar nyelvű szöveg 1626-ból maradt fenn: „12 aranyfonál rojtot a baldagányhoz, az alja zöld selyem lévén".[16]

Míg Róma az egyházi, Velence a világi reprezentációban közvetítette a keleti hagyományokat. Velence Bizánchoz tartozott, majd mikor önálló lett, vezetője, a dózse, nemcsak a csúcsos föveget – amely a császári kamelaukion utóda –, hanem a méltóság

[10] Perroy, Edmund; *La vie religieuse au XIII siécle*, Paris, 1959.

[11] *A magyar nyelvtörténeti etimológiai szótára*, Budapest, 1967, I. köt.: baldachin.

[12] „Ad processionem portatur Corpus Christi in calice pulchriori", ld. Mihályfy: i. m., 160.

[13] *Mátyás Graduale*. Bev. Soltész Zoltánné, Budapest, 1980.

[14] „Et ubicumque presbiter cum sacramento steterit vei iverit, ibi quatuor scholares tenebunt et portabunt super eo unum tegumentum cum quatuor baculis, super quibus ipsum tegumentum erit firmiter ligatum", in: Schmitt, Oltó: *Reallexikon zur deutschen Kunstgeschichte,* München, 1983, Bd. 1, 1931.

[15] „Ein hymmel der ist bloe mit sechs übergerlten Stábén", uo., 1932.

[16] Mihályfy: i. m., 209.

többi jelvényeit, az aranypalástot, a bíborcipőt, az ezüsttrombitát és az aranyernyőt, az ombrellát is átvette. A Correro Múzeumban őrzött 14. századi kézirat rajza az 1177-es velencei békekötést ábrázolja; III. Sándor pápát és I. Barbarossa Frigyes császárt fogadja Ziani dózse. Mindhárom személy fölött egy-egy, csúcsán kereszttel, illetve gemmákkal díszített ceremoniális ombrellát tartanak.[17] Méltóságát jelképező arany ombrella alatt halad a dózse; az „il serenissimo principe" a velencei magisztrátus tagjainak élén a Szent Márk téren egy virágvasárnapi körmenetet ábrázoló fametszeten. A dózse méltósága szakrális jellegű is volt. Idejének jelentős részét töltötte vallási dolgokkal, minthogy nemcsak a világi hierarchia fejének, de Szent Márk prokurátorának tekintették. Attól kezdve, hogy a 9. század végén két velencei kereskedő a muzulmán Alexandriából elhozta Szent Márk maradványait, a városnak az evangélista „jelenléte" bizonyos szent hely jelleget adott. Damiani Péter kijelentette, hogy Velence is apostoli város: amíg Róma minden városok anyja, Velence engedelmes leánya. A Szent Márk ereklyéje fölé épült bazilika nem püspöki székesegyház volt, hanem a dózse palotatemploma. A városi magisztrátus feje egyúttal Szent Márk, Velence védőszentje misztikus zászlótartója.[18] Egy 1502-ből való, propagandacéllal készült nyomat a város dicsőségét és győzelmét szimbolizáló „Velence mítosza", tengeri és szárazföldi hatalmát jelképező allegorikus nőalakok között baldachinos trónján a dózse Szent Márk zászlaját tartja kezében.[19]

Európa középkori uralkodói reprezentatív és népszerűsítő eszköztáruk kialakításában az egyházi mintát követték. A 14-15. századtól a szépség kedvelése, a pompa és a luxus éppúgy, mint méltóságuk és hatalmuk kifejezésének igénye, behozta a reneszánsz udvarokba az uralkodók trónja fölötti baldachint. Míg IX. (Szent) Lajos francia királyról Joinville azt írta, hogy tölgyfa alatt ülve szolgáltatott igazságot, 15. századi utódait már kerek vagy négyszögű díszes baldachinok alatt ábrázolják uralkodói gesztusaik alkalmából. Így mutatja a dinasztia jelvényével, az arany liliomvirágokkal díszített baldachin alatt egy kézirat miniatúrája II. (Jó) Jánost, amint a Csillagrend ceremóniáján elnököl 1352-ben, V. (Bölcs) Károlyt, amint a német császár, IV. Károly követeit fogadja, vagy Jó Fülöp burgundi herceget, amint átveszi a számára fordított Hainaut-i Krónikát 1446-ban. Baldachin alatt fogadja Anjou René provence-i király a hűségesküt. Baldachinos trónusra helyezik a Mátyás Graduale iniciáléi Dávid királyt, Szűz Máriát, vagy Krisztust, a világmindenség urát mennyei palotájában.

A gazdag díszítésű, kárpitszövettel borított baldachin, amely gyakorta egybeépült a trónussal, a királyi hatalom megváltozott jellegét reprezentálta. A 14-15. század uralkodója nem csupán a legfőbb hűbérúr, akihez vazallusi kötelezettségek fűzik alattvalóit. A „rex in regno suo est imperator"-elve általánosan elismert volt a korabeli európai államokban. A király az ország, a korona képviselője, aki minden alattvalója

[17] Andrea Dandolo Krónikája erről az évről írja: „Anconitani vero duas umbrellas praesentant, unam Papae Imperatori aliam." Du Cangr. i. m.: Umbrella. A képet közli Chambers, D. S.: *The Imperial Age of Venice*, London, 1970, 108.

[18] Fasoli, Gina: *Nascita di un mito. Studi storici in onore di Gioacchino Volpe. I*. Firenze, 1958.

[19] *A Concise Encyclopaedia of the Italian Renaissance*: „Mythe of Venise" Ed. Halc, J. R. Oxford, 1981, 220.

fölött regnál, legyen az világi, vagy egyházi személy. Példaként említhető az 1376 körül V. (Bölcs) Károly francia király udvarában íródott allegorikus politikai irat, a Songe du Vergier. A szerző azt álmodja, hogy egy nagyon kellemes és szép, rózsákkal és egyéb virágokkal teli kert közepén trónol a király, oldalán két királynő az egyházi és a világi hatalom képviselői. Mindkettő hódolattal fordul a királyhoz, s kérik, legyen leendő vitájukban a döntőbíró: „Téged Károlynak neveznek – mondják –, ami latinul Carolus, s azt jelenti clara lux, az igazság, a jog, a béke igaz fénye és világossága." Ez az önkényes és hízelgő etimológia magában foglalja a királyi szuverenitás elvének olyan kinyilvánítását, amely az uralkodónak adja az egyházi és a világi hatalom kérdésében a döntés jogát.[20]

Európa reneszánszkori városaiban az egyházi ünnepekhez fűződő misztériumjátékok, körmenetek mellett, egyre nagyobb teret kaptak a világi ünnepek is, látványos, színes felvonulásokkal, élőképek bemutatásával. Számtalan leírást olvashatunk korabeli bűnbánó, vagy hálaadó processziókról, éppúgy, mint a zajos, vidám mulatságokról. Mindez szorosan kapcsolódott a foglalkozásbeli közösségek, a céhek, vagy a vallásos konfraternitások szerepének növekedéséhez a város életében, éppúgy, mint az összetartozást, a nemzeti érzést ébreszteni kívánó hatalmi szándékhoz.[21] A kor uralkodói szívesen mutatkoztak ünnepélyes keretek között pompájuk fényében a nép előtt. Megjelenésük mindenkor alkalom az ünnepségre, a látványosságra, amely elsősorban a fejedelem népszerűsítésének propagandáját szolgálta. Ezzel összefüggésben, már nemcsak a trón fölött, de az egyházi szertartásokhoz hasonlóan, a világi reprezentációban is, megjelent a hordozható baldachin: először a királyi temetéseken. Egy névtelen párizsi krónikás igen nagy részletességgel írja le VI. Károly francia király temetését 1422-ben. A Notre Dame székesegyháztól vonult a gyászmenet Saint-Denisbe. A legnagyobb látványosság az uralkodói díszeibe öltöztetett királyi holttest volt, amelyet aranyozott baldachin alatt vittek, „mint ahogyan a mi Urunk testét viszik a Megváltó ünnepén."[22] A 15. századtól a francia királyok temetési menetének legfontosabb szimbolikus eleme lett a baldachin alatt vitt, uralkodói jelvényekkel felékesített királyi képmás, amely az élő királyt reprezentálta, s a királyság folytonosságát jelképezte.[23]

Nemcsak a temetések, de a koronázások, a győztes bevonulások, az ünnepi körmenetek alkalmával is baldachin alatt mutatkoztak az uralkodók. Miként a pápai legátusok, a székhelyüket elfoglaló prelátusok, a fejedelmek is baldachin alatt vonultak dicsőségük bemutatására városaik utcáin, terein. A névtelen párizsi krónikás leírja VII. Károly francia király 1437-es párizsi bevonulását: „A király Szent Mihály másnapján vonult be Párizsba, és úgy ünnepelték, miként az Úr ünnepét. Fényes páncélban érkezett a király a szent Denis-bástyához, a körülbelül 10 éves Dauphinnel együtt, aki apjához hasonló vértet viselt. Miként a mi Urunk a Megváltó ünnepén, a polgárok a

---

[20] Lemarignier, Jcan-Franqois: *La Francé médiévale. Institutions et société.* Paris, 1970, 274.

[21] Heers, Jacques: *Fétes, jeux et jouets dans les sociétés d'Occident á la fin du Moyen Age.* Montréal-Paris, 1971.

[22] Journal d'un Bourgeois de Paris á la fin de la guerre de CentAns. Paris, 1963, 80-81.

[23] Giesey, Ralph K: *The Royal Funeral Ceremony in Renaissance Francé.* Geneva, 1960.

király feje fölé baldachint tartottak és így kísérték a Porté aux Peintres-ig. A kapu és a bástya között több szép misztériumot mutattak be: a Porte-des-Champs-nál az angyalok énekeltek, a Fontaine du Ponceau Saint-Denis-nél sok más szép dolgot állítottak fel, amit hosszú lenne itt leírni, a Trinité előtt a Kínszenvedést mutatták be, ugyanazt, amit a kis Henrik király felszentelésekor. Minden utcán a Porte-aux-Peintres-től a Notre Dame-ig baldachinokat állítottak fel, kivéve a Grand Pont-ot. Amikor a király a Hôtel-Dieu-höz érkezett, Párizs püspöke egy könyvet hozott a király elé, amire megesküdött, hogy híven tölti be feladatait. Ezután kinyitották a Notre-Dame kapuját és a király belépett a katedrálisba. Az éjszakát a palotában töltötte és Párizs örömét fejezte ki, polgárai nagy örvendezéssel mulattak, tüzeket gyújtottak az utcán, ettek, ittak, táncoltak, és sokféle zeneszerszámon játszottak."[24] Nápolyi palotájának falán dombormű örökítette meg Aragóniai Alfonz 1443-as triumfusát. Az Anjouk legyőzője, mint egy keleti uralkodó, aranytrónuson ült kocsiján, amit négy fehér ló húzott és húsz nemes tartotta fölötte a baldachint.[25] Az antik triumfusok mintájára rendezték római ünnepségeiket a reneszánsz pápák, amelyek alkalmával világi hatalmukat baldachinos díszkocsijuk jelképezte.[26] Bonfini írja, hogy „baldachin alatt vonult be a városba."[27] VII. Henrik angol király feleségének, Yorki Erzsébetnek koronázási menetét így írja le Polidoro: „Szombaton a koronázás előtti napon a királyné ünnepélyes menetben a Towerből a Westminsterbe indult, amely alkalommal fehér, arannyal átszőtt damasztruhát viselt, egy hermelinnel bélelt, ugyanolyan anyagból készült köpenyt, szép szőke haja szabadon omlott alá vállain, fején aranyból való drágakövekkel gazdagon kirakott abroncsot viselt. Ilyen öltözetben gyaloghintón vitetett a királyné a Westminsterbe. Az utcán ünnepies hangulatban nagy tömeg hullámzott. A gyaloghintó felett, amelyben a királyné ült, négy kamarás egy arannyal átszőtt mennyezetet tartott."[28] Rómában a Farnese palota egyik freskóján Taddeo Zuccari V. Károly császárt és I. Ferenc francia királyt ábrázolja, amint III. Pál pápához Rómába érkeznek. A fehér, illetve fekete lovon érkező uralkodók fölött gyalogosok viszik a baldachinokat. I. Erzsébet angol királynő blackfriarsi látogatását is gazdagon díszített baldachinos hordszéken örökíti meg Marcus Gheeraerts. A parlamentben is baldachinos trónuson foglalt helyet az uralkodó. V. Károly császár Brüsszelben a németalföldi rendek jelenlétében baldachin alatt adta át fiának, II. Fülöpnek Németalföld kormányzását egy korabeli fametszet tanúsága szerint.

A templomban, miként a főpap széke fölött, az uralkodó kitüntetett helyén is baldachin épül. Baldachin alatt történik a koronázás rítusa, a lovagi avatás templomi szertartása. A világi reprezentáció eszközévé válva a barokk korban egyre nagyobb

[24] Journal d'un Bourgeois de Paris... 160-162; Guenée, Bernard-Lehoux, Jean: *Les entrées royales iranqsis de 1328 á 1515*, Paris, 1968.

[25] Molnár Cecília: *Les fétes et la vie sociale en Italie á la fin du Moyen Age*. Paris, 1969; Heers: i. m.

[26] Burckhard, /.: Liber notarum ab anno 1483 usque anno 1506 Rerum ltalicum scriptores, XXXU. vol. 2, (1906—1911) a bizánci császárok ceremoniás könyvére emlékeztet.

[27] Bonfini Antonio: *Mátyás király* (ford. Geréb László), Budapest, 1959, 321.

[28] Polidoro, Vergilio: *Anglicae história libri XXVI*. Idézi Lázár Gyula: Angolország története, Kolozsvár, é.n.

szerephez jut a baldachin a királyi és hercegi udvarokban. Többek között erről tanúskodnak a pozsonyi Szent Márton-templomban végbement magyar királyi koronázásokat megörökítő rajzok, festmények.[29]

A barokk korban jelenik meg a baldachinos oltár is. A templom főoltára felett, ahol a szentségház van, a gazdag díszítésű és szimbolikájú oltárok a templom architektikus részeivé válnak. A legnevezetesebb a római Szent Péter-bazilika Bernini-oltára.[30] A baldachin középkori szimbolikája megőrződött népi nyelvű elnevezésében: a canopy, ciel, Himmel, miként a mennyezetet, az égboltot, Isten lakóhelyét is jelöli.

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző az ELTE Bölcsészeti Kara emerita professzorasszonya. Forrás: Emlékkönyv Unger Mátyás negyedszázados egyetemi történésztanári működése emlékére, és születésének hetvenedik évfordulója alkalmából. Szerk. E. Kovács Péter et al., Budapest, ELTE BTK, 1991, 39-45. A szerző engedélyével.

„Amerika felfedezésének gondolatát valójában ő adta nekem, Urunk, aki mellettem volt, hogy az ő művét hajthassam jól végre. Különben is szilárdan meg vagyon győződve, hogy ő, a Fölséges visz végbe mindent, ami igazán jó – ebbe a meggyőződésembe a leghalványabb kétely sem vegyül. Mi bűnt kivéve semmit sem tehetünk, bármiről is töprengünk.

Az ő legfelsőbb hozzájárulása szükséges. Amikor Péter a tó közepébe vetette magát, csak addig járt a vízen, amíg szilárdan hitt. Mert még a hegyek is engedelmeskednek annak, aki hisz, még ha akkora is a hit, mint a kis mustármag. Aki hisz, kérjen, és megadatik neki, zörgessen, és megnyittatik neki. Ma sem kell félnie senkinek, aki tiszta kézzel és a Megváltó nevében kezd bármilyen vállalkozásba, ami helyes, amit nemes szándékkal visz végbe az ő szolgálatában.

Ő szabott célt és értelmet mindennek tetszése szerint és ő a patrónusa mindennek, minden emberi képességnek is. Ő mindennél jobb és azt akarja, hogy az emberek is jót cselekedjenek. Kitárja kezét és a szükséges eszközöket kezünkbe adja. Éjjel és nappal és minden pillanatban adjunk hálát neki. Ámen."

Kolumbusz Kristóf imája

[29] Hollik, Stefan: *Pozsonyi koronázási ünnepségek*, Budapest-Bratislava, 1986.

[30] A hazai barokk oltárokra Levárdy Ferenc: *Magyar templomok művészete*. Budapest, 1982.

A szentolvasó eredete

A nyelvújítás óta általában rózsafüzérnek nevezik azt az imádságos sorozatot, amelyet a magyar középkor végén rózsakoszorúnak, vagy koronának, avagy Szűz Mária zsoltárának (psalterium) nevén ismertek, s amelynek számlálására, „olvasására" a szentolvasónak nevezett füzért használják. A szentolvasó lényege jelenleg százötven Ave Maria elmondása háromszor öt tizedben, amelynek mindegyikéhez Jézus Máriáéval egybefonódó életének egy-egy titkát csatoljuk elmélkedés tárgyául.

A népies imádságok közül a rózsafüzér talán a legkedveltebb. Egyaránt ismerik és használják a régi kultúrterületeken és a Jangcekiang mentén, Afrikában és a csendes-óceáni szigeteken: mondják laikusok és papok, tanult és tanulatlan emberek. Az Egyház a maga részéről számos búcsút fűzött hozzá. Hogy ezeket el lehessen nyerni, az arra felhatalmazással bíró paptól megáldott rózsafüzért kell használnunk. Ha eladják, vagy darabokra szakad, a búcsú nem nyerhető el (can. 924.). A búcsú elnyerésére azonban nem szükséges a bevezető Hiszekegy, Miatyánk és három Ave Maria. Ha a szentolvasót közösen mondják, elég, ha egy személy tartja kezében e rózsafüzért. Ha dolgozunk, vagy valamely más okból nem tarthatjuk kezünkben, elegendő a búcsúk elnyeréséhez, ha a rózsafüzér nálunk van.

Utoljára 1947-ben hangsúlyozta az Egyház a Mediator Dei kezdetű enciklikában, hogy a szentolvasó imádsága a keresztény lelki élethez hozzátartozik és a liturgikus áhítat nevében nem parancsolható ki annak perifériájára. A 17-18. században különösen a janzenizmus viszolygott a rózsafüzértől s azt ajánlotta, hogy a „lélektelen" ismétlés helyett imádkozzák Szűz Mária kis officiumát, vagy a bűnbánati zsoltárokat. Korunkban is voltak, akik az individuális áhítatot lenézve, nem jó szemmel nézték a szentolvasót; ezért volt szükség rá, hogy az Egyház újra hangsúlyozza jelentőségét a szükséges magánájtatosságok sorában.

Voltak, akik a magánájtatosságokat eredetük szerint is kifogás tárgyává tették, mondván, hogy egy bizonyos lelkiség szülöttei és épp ezért nem szükségképpen valók mindenkinek. A rózsafüzér – vélték – Szent Domonkos szellemi gyermeke, nem való tehát minden időnek. Pedig ha ennek a legkedveltebb népies ájtatosságnak történetén végigtekintünk, azt kell látnunk, hogy a közfelfogásban gyökerező vélemény ellenére a rózsafüzér éppen nem egyetlen rendnek vagy szentnek az alkotása, hanem az Egyház szükséglete szerint, a Szentlélek vezetése mellett lassan alakult, fejlődött és érett meg azzá, ami jelenleg. Három dolog teszi a szentolvasó lényegét: az Ave Maria bizonyos sokszorozása, az imádság alatti elmélkedés Jézus és Mária életének titkairól, s az imák számának ellenőrzése a füzér segítségével. E három lényeges elem egymástól függetlenül keletkezett, sokféle formában dívott és sokan járultak hozzá, míg a mai értelemben vett szentolvasó kialakult.

Az Ave Maria sokszorozása a gótika korában – a 12. században – válik divattá. Elődje ennek a szokásnak a clunyi bencéseknél keresendő. A clunyieket az különböztette meg más bencés monostoroktól, hogy először vontak éles határvonalat a pap és laikus, tanult és nem tanult szerzetes között. Egy clunyi Consuetudinariumot rögtön meg lehet ismerni arról, hogy kétféle noviciátust rendel el: a leendő papok és

a laikusok részére. Ezek a laikus testvérek – conversusok – nem tudták a zsoltárokat, s így a mind hosszabbra nyúló karimádság helyett bizonyos számú Miatyánkot kellett mondaniuk. Ha például meghalt a közösség valamely tagja, ötven Miatyánkot kellett elmondaniuk a régi clunyi szokások szerint a laikusoknak. „Ha valaki pap, énekeljen egy misét, ha nem pap, mondjon el ötven zsoltárt illetve, ugyanennyi Miatyánkot." Ugyanez az előírás állott a templomos lovagrendnél is; ha nem vehetett részt valaki a karimán, naponta ötvenhét Miatyánkot kellett mondania. A gondolat, hogy a százötven zsoltárt ugyanannyi Miatyánkkal pótolják, közkeletű lett a 11. század folyamán. Százötven Miatyánk az írni-olvasni nem tudó laikus ember zsoltározása; a legszebb ima, az Úr imádsága pótolja a zsoltárokat. A 12. században azután a Szűzanya tiszteletére az Üdvözlégyet kezdik sokszorozni, miután az előző században az „angyali és evangéliumi versnek", az Ave Mariának gyakori imádkozása divattá vált. Damiani Szent Péter (+1072) mondja el, hogy egy haszontalan és semmirekellő klerikus mást nem imádkozott, mint naponta ezt az angyali evangéliumi verset a Mária-oltár előtt és emiatt Mária megmentette őt az elcsapatástól. Az imádság ekkor, és egészen az újkorig, csak a bibliai szövegből állott, azaz a jelenlegi szövegben csak a „Jézus" szóig terjedt. Nagy jövő várt erre az imádságra, amelynek leglelkesebb propagálója Szent Bernát lett, mert ezt az imát fonták megsokszorozva a Szűzanya köré.

A régi laikus Pater noster ima mellett, vagy helyette ugyanis a 12. században elkezdték az Ave Maria százötven vagy ötven ízben való elmondását. Így például Albertus, a flandriai Hainautban befalazott remete – reclusus – „naponta ötvenszer mondotta el égre emelt kezekkel az Ave Mariát, minden egyes alkalommal a földre borulva". Már a tízes felosztást, tehát tíz-tíz Ave összefüggő imádkozását is megtaláljuk ebben az időben. Egy 1150-1200 között angol remeték számára írt utasításban (The Ancrene Riwle) olvassuk minden tíz Ave előtt ezt az imát, amely elválasztja az egyik tizedet a másiktól: „A Szentlélek szálljon tereád és a Magasságbelinek ereje árnyékozzon be Téged, ezért a Szentet is, ki Tőled fog születni, Isten fiának hívják majd. Íme, az Úrnak szolgáló leánya, legyen nekem a te igéd szerint." Hogy Miatyánkkal válasszák el a tíz-tíz Avét egymástól, egy karthauzi szerzetes, Henricus Calcariensis (+1408) kezdeményezése, aki harminchét éves koráig párizsi magister volt és csak utána lépett a rendbe.

Az új imádság számlálása a számoló füzérrel sokkal régibb és nem is korlátozódik a keresztény vallásra. A sokszorosan elmondott imádság számlálása valamely mechanikus eszközzel ősrégi. Palladios beszéli el a 4. századból, hogy egy Pál nevű remete napi háromszáz imáját háromszáz kaviccsal számlálta meg. Ezt sokan gyakorolták: a „lapides calcularii"-t, a számláló kavicsokat füzérre fűzték és ujjaik között pergették. A bizánci keresztények praxisában magvakat, kövecskéket, csigákat, gyöngyöket fűztek fel. Ez a „kombologion" már a kereszteshábórúk előtt Nyugatra került, de leginkább nyilván azért terjedtek ott, mert a keresztesek emléktárgyként hoztak magukkal ilyen füzéreket. A 12. században már gyakori dolog volt így számolni az imádságot. Godiva, egy angol asszony „gyöngyszemeket fonálra fűzött és mindegyiket megérintve kezdte az egyes imákat, hogy a számot el ne vétse, a gyöngyfüzért azután Szűz Mária szobrának nyakába akasztotta", írja Malmesbury Vilmos (+1143). Az imádság-számlálás nem az Ave Mariáknál kezdődött, hanem még a Miatyánk-sorozatok mondásánál, amit a számláló-füzér régi neve bizonyít. Franciául népiesen ma

is „páte-notre", Miatyánk a neve, német neve „Pater" vagy „Päter", délnémetül pedig egyenesen „nuster" (= noster), s a horvátoknál a mai napig „ocsenás" (miatyánk) a rózsafüzér népi neve az irodalmi „krunica" helyett. Megjegyzendő, hogy a „pater-noster"-lift neve is a rózsafüzér francia nevéből származik.

Az újszerű Mária-devóció neve már a 13. században megvan. Egy jámboréletű cisztercitáról mondja egy 13. századi legendás könyv, hogy sokszor imádkozta el az ötven Ave imádságát, amely, mint ötven rózsa virult ajakán és koszorúvá fonódott, amelyet az Istenanya fejére tehetett. A rózsa ugyanis a lovagkor hódolatának legszokásosabb jelképe volt. Így aztán készen kínálkozott az elnevezés: rosarium, azaz rózsakoszorú, vagy rövidebben „sertum", „corona", azaz füzér, koszorú. Végig megmaradt azonban a Zsoltároskönyv pótlásának gondolataképpen a „Psalterium Beatae Mariae Virginis", Mária zsoltároskönyve elnevezés is.

A rózsafüzér harmadik mozzanatának, az imádsággal egybefonódó elmélkedésnek célja az volt, hogy az egyhangúság ritmustalanságát, a gépiességet elkerüljék. Mint Thomas Esser dominikánus kimutatta, egy német karthauzi, Dominicus Pruthenus (=porosz) kezdte ezt a módszert ajánlani a 15. század elején. A „titkok" azonban nagyon változóak voltak. Akadt, aki a százötven Ave Mariához százötven titkot ajánlott. Az újkori rózsafüzér-mozgalom megalapítója és az újkori rózsafüzér megszervezője egy szentéletű, domonkos lett: Alanus Ru- pensis, Alain de la Roche. Párisban, Douaiban és Rostockban volt professzor és 1475-ben halt meg negyvenhét éves korában. A rózsafüzér-imádság nagy propagálója volt, ő sürgette az Avék mondásával kapcsolatban az elmélkedéseket, nagyjában a maiakat. Művei mind erről a témáról szólnak, de csak jóval halála után jelentek meg Stockholmban (De immense et ineffabili dignitate et utilitate psalterii precelse ac intemerate semper virginis Marie, 1498).

A rózsafüzér éppen a középkor végének lett legnépszerűbb és legaktuálisabb imádsága. Elterjesztésére Alanus megalapította a Fraternitas psalterii-t, a Mária Zsoltároskönyvének Testvérületét. Az első állítólag Douaiben 1470-ben már működött. A másodikat 1475-ben Kölnben alapította meg Sprenger Jakab domonkos perjel, Alain tanítványa, akkora sikerrel, hogy hat év múlva már százezer tagja volt. Sorra alakultak mindenütt a IV. Sixtus pápa által 1479-ben jóváhagyott Társulat filiái: 1478-ban Lissabonban, 148l-ben Schleswigben, 1483-ban Ulmban, l486-ban Frankfurtban; mindenütt Alain tanítványai vagy rendtársai szerepelnek alapítóként. Hazánkban 1496-ban kezdik a domonkosok a Rózsakoszorú-Társulatot hirdetni; Almási Benedek fia, János nyert erre engedélyt. De már előtte is kellett lennie ilyen társulatnak, mert 1491-ben Somkereki János és felesége Kolozsvárott a domonkosok templomában rózsakoszorú-kápolnát emeltetett. III. Gyula és V. Pius pápa azután egybefoglalt és a domonkosok generálisának vezetése alá rendelt minden Rózsafüzér-társulatot. Így lett a rózsafüzérből – bizonyos mértékig – dominikánus-jellegű, vagy annak vélt ájtatosság, annál is inkább, mert a Rózsafüzér királynőjének ünnepe a domonkos származású V. Pius pápa nevéhez fűződik, aki tudvalévően a lepantói nagy győzelem emlékére rendelte azt el 1572-ben.

Abba a zsolozsmába, amelyet a mai napig mondunk, ekkor került az az újkor küszöbén keletkezett legenda, amely szerint ezt a lassan kialakult rózsafüzért Szent Domonkos szerezte, mégpedig az albiak elleni szellemi harcában részesült látomás után,

mikor Mária a rózsafüzért ajánlotta neki. Először X. Leó pápa szól erről 1520-ban, majd V. Szent Pius, sőt a múlt században IX. Pius és XIII. Leó pápa is, rendszerint az „ut pie creditur" – ahogyan jámborul hiszik – hozzátétellel. Ám az újabb kutatás kétségtelenül megállapítja, hogy a rózsafüzér nem egy szerzetnek és nem egy szentnek az alkotása. Szent Domonkos művének Prouille volt a bölcsője, a legenda szerint itt részesült a rózsafüzér-látomásban. Ám az alapítás idejétől, 1206-tól 1348-ig Prouilleről összeszedett 544 okmány egyike sem mutatja, hogy Prouille a rózsafüzérnek is bölcsője lett volna. Nem szólnak a rózsafüzérről Szent Domonkos legrégibb életrajzai sem, szám szerint hét; hallgat róla az 1233-ban Toulouse-ban lefolytatott szenttéavatási per; nem ismerik az 1228-ban kiadott rendi Konstitúciók, pedig részletesen felsorolják az ájtatossági gyakorlatokat. A 13-14. század egyetlen aszkétikus írója sem említi a rózsafüzér-látomást, mint ahogyan a művészet is mellőzi ezt a témát. Láthatunk ugyan olvasóval övezett domonkosokat, de ugyanígy jelennek meg ebben az időben már a ferencesek és a karmeliták is. Szent Domonkos látomásáról először Alain de la Roche beszélt, aki szent alapítója életét látomásokban élve újra, többek között értesült az állítólagos Szent Domonkos-vizióról is. Bármily szépek is Alain látomásai, történetileg nem felelnek meg a valódi Szent Domonkos-életrajzoknak, mint ezt Échard s a dominikánus rend más tudós tagjai megállapították. „Vérité et justice quoi qu'en coute" – csak igazat, akármi áron is: ez a katolikus tudomány jelszava. Ez a népszerű, gyönyörű imádság annál értékesebb, hogy sok gyökérrel – és nem eggyel – kapaszkodik bele a kereszténység ősi lelkiségébe.

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző pannonhalmi bencés szerzetes volt, 1899-1974-ig élt. Tanár és neves liturgiatörténész, 1950-1971 között volt a R. K. Hittudományi Akadémia professzora. Sokrétű és hatalmas irodalmi hagyatéka van (ld. MKL XI, 417). Írását a Vigilia 1951, 542-545-ből vettük át a lap főszerkesztőjének engedélyével.

Juhász Márton

A római naptár fejlődése

Bevezetés

Korunk társadalmában az idő nélkülözhetetlen tényező. Az ember szinte magától értődőnek tartja a különböző idő-mértékegységek (évek – hónapok – hetek –napok – órák – percek – másodpercek) körforgását, így a naptár használata mindennapjaink vázát alkotja. Minden évben tapasztaljuk, hogy új naptár kell a következő évre, amely mindig egy kicsit más, mint az előző évi. De hogyan jutottunk el a „mai" napig? A naptár fejlődése az antik korban kezdődött. Dolgozatomban ennek a fejlődésnek Római Birodalmon belüli lépéseit részletezem. A római naptárból alakult ki a ma használt naptárunk is.

Az idő három fő mértékegysége: a nap, a hónap és az év

A nap

Ez a legközvetlenebb módon mérhető, életünket leginkább meghatározó időegység. A Föld egyszeri tengelyforgásának időtartama. Bolygónk tengelyforgása kétféleképpen mérhető: a Föld felszínének minden egyes pontja körpályát ír le nemcsak a Naphoz viszonyítva, hanem minden csillaghoz képest is. Előbbit szoláris napnak, utóbbit sziderikus napnak nevezzük (sidus, -eris = csillag). Vizsgálódásunk azonban csak a Naphoz vonatkoztatott, vagyis a szoláris napra terjed ki. Ez a Nap két delelése (kulmináció) között eltelt idő, amit 24 órára osztunk.

Az ókori népek különbözőképpen osztották fel a napot: a rómaiak – a görögökhöz hasonlóan – a napkezdés időpontjául a reggel 6 órát jelölték ki, ami a gyakorlati tevékeny élet kezdetét is jelezte.[1] Az éjjelt három négyórás részre osztották, a katonai őrváltásoknak megfelelően. Az óraidőt legegyszerűbben (kb. 15 perc pontossággal) napórával mérték, a perceket általában vízórával. Utóbbi mérőeszköz egy nagy edény volt, amelynek aljába kis rést vájtak, belső falára pedig rovátkák voltak vésve. A lassan kifolyó víz, a vízszint csökkenése mutatta az idő múlását.

A vallási ünnepek általában a Hold járásához igazodtak. Az újholdat nem csillagászati módon számolták ki, mint ahogy az a mai kalendáriumokban megtekinthető, hanem megfigyelés útján: amikor az esti égbolton (alig láthatóan) megjelenik a Hold keskeny sarlója, azt az estét jelölték ki a hónap kezdetéül. Ennek megfelelően igazodtak a zsidó napok is a napnyugtához (ld. Teremtés könyve: „Este lett és reggel, első nap").

[1] Horatius azt írja, hogy a nap ötödik órájában kezdte el a versírást, tehát kb. 10-ig heverészett.

Létezett tehát a „gyakorlati" reggeli napkezdés és a szakrális eredetű esti napkezdet. Ezeknek ötvözetéből kialakult egy harmadik forma, amely ma is használatos: az éjféli napkezdet. Ez csillagászatilag is megfogalmazható (egyszerű formában): a Nap pályájának „legmélyebb" pontja.[2]

A hónap

A természetes holdhónap (mensis lunaris) a két újhold között eltelt időt jelenti, kb. 29,5 napot. A magyar „hónap" szó is a holdhónapból származik. A tizenkét római hónap neve természeti jelenségekkel függ össze (2-4. hónap) vagy sorszámot jelent (5-10. hónap):

Ianuarius = a kétarcú Janus isten hónapja (ianua = bemenet, kezdet). Februarius = ebben a hónapban volt a Februa (-orum) tisztulási ünnepe (februo = rituálisan tisztítok). Martius = Mars hadisten hava (kedd pedig a napja volt). Aprilis = tavasz-„nyitó" (aperio = felfödök, nyitok). Maius = a természet „magasztos" (=maius) képet ölt. Iunius = a „tenyészet" hava (iuvenis; iunior = ifjú, növendék). Iulius = Kr. e. 45-ben Caius Iulius Caesarról nevezték el, azelőtt Quinctilis volt a neve (= 5. hónap, mert az évet március 1-jével kezdték). Augustus = Kr. e. 8-ban Augustus (= fenséges) császárról elnevezett hónap, azelőtt Sextilis volt (= 6. hónap). September, October, November és December számnevekből alakult, és azt jelzi, hogy a március 1-jétől számított évben melyik hányadik hónap (septem = 7, octo = 8, novem = 9, decem = 10).

Később néhány császár a maga nevével jelölt egy-egy hónapot, de utódaik alatt feledésbe is merült, és így visszatért a régi név. Pl. Nero császár áprilist Neroniusnak, Domitianus pedig októbert Domitianusnak nevezte.

A modern nyelvek átvették a latin hónapneveket, így a magyar is. Itt-ott szokásban van még a régi népies elnevezés, amely az állatövvel vagy a természettel van kapcsolatban. Gyakorlatban volt a népies, liturgikus évre utaló elnevezés is. Ezeket még ma is közlik népi kalendáriumaink:

január	Boldogasszony hava	Vízöntő
február	Böjtelő hava	Halak
március	Böjtmás hava	Kos
április	Szent György hava	Bika
május	Pünkösd hava	Ikrek
június	Szent Iván hava	Rák
július	Szent Jakab hava	Oroszlán
augusztus	Kisasszony hava	Szűz
szeptember	Szent Mihály hava	Mérleg
október	Mindszent hava	Skorpió
november	Szent András hava	Nyilas
december	Karácsony hava	Bak

[2] In: Hahn István: *Naptári rendszerek és az időszámítás*, Gondolat Könyvkiadó, Bp., 1983, 20 sk.

Az év

A napév az az időköz, amely alatt a Föld egy teljes kört tesz meg a Nap körül. Többféle napév létezik (tropikus, sziderikus), ezek közül a sziderikus év a mai naptárkészítés számára is fontos.

A csillagászati, vagyis sziderikus napév az az időköz, amely alatt a Föld napkörüli pályáján az állócsillagokhoz viszonyítva ugyanarra a helyre tér vissza. Hossza pontosan 365 nap 6 óra 9 perc 10 másodperc.[3] Ez napokban kifejezve tört szám, amiből a szökőévek „pótnapjai", a szökőnapok keletkeztek. Ezeknek kezdeti alakulását a római naptár fejlődésén keresztül fogjuk megfigyelni.

A másik napév a tropikus év, (tropé = fordulat), amely két tavaszkezdet között eltelt idő (a Nap állatövben megtett körének ideje, tavaszponttól tavaszpontig), amely valamivel rövidebb a csillagászati évnél: 365 nap 5 óra 48 perc 46 másodperc.[4] Ez 20 perc 24 másodperccel kevesebb a fentebbi értéknél, oka a Föld összetett, ún. „pörgetytyű-mozgása". Ennek nagy szerepe volt a római időszámításban, amikor is az évszázadok során az évszakok lassan eltolódtak.

A holdév alapja a Hold földkörüli és ugyanakkor napkörüli forgása. A Hold egy holdhónap alatt tér vissza kiindulási pontjához (két újhold között egy holdhónap telik el, vagyis kb. 29 és fél nap, ld. fentebb). A holdév tizenkét holdhónap = 354 nap 8 óra 48 perc 30 másodperc.

Aszerint, hogy a naptár alapja a napév vagy a holdév, napnaptárról (szoláris) vagy holdnaptárról (lunáris) beszélünk. A mi naptárunk tulajdonképpen a kettő kiegyenlítése (luniszoláris naptár).

Minden naptár problémája tehát az, hogy összhangba hozza a holdévet a tropikus napévvel.

A római naptár alakulása. A naptár szerkezete[5]

Mai naptárunk a Hold járásához igazodó, 10 hónapos régi római naptárból fejlődött ki. A hónapok kezdőnapját a holdsarló megjelenésekor „hirdették ki" (kalare = kihirdetni, kikiáltani), ezért a hónap első napja: Kalendae[6].

A hónap második nevezetes napja a holdtölte, az Idus. Később az újhold és a holdtölte közé további határnapként az első holdnegyed jelzésével bevezették a Nonaet. Számunkra szokatlan a római naptárban, hogy a napokat visszafelé számolták a hónap nevezetes napjaitól, és ezeket a nevezetes napokat is beleszámolták. (Pl. III ante Idus: Idus előtt 2 nappal volt.)

A Kalendae minden hónapban az első nap volt, a Nonae és az Idus helye a hónapban változó volt, mégpedig az adott hónap hosszának mértékében. (Ezen határnapo-

---

[3] In: *Naptártörténeti kislexikon* (összeállította: Schalk Gyula), a Fiesta és Saxum Kft. közös kiadása, 1999, 30.

[4] U. a.

[5] In: *Naptártörténeti kislexikon*, 150 sk.

[6] Innen származik „kalendárium" szavunk is.

kat, és az ezekhez viszonyított „hétköznapokat” olvashatjuk le a mellékletben található táblázatból.) Ez a rendszer minden évben alkalmazható volt, mert a hét napjait nem használták. A mai naptáraink a hét napjai miatt szinte minden évben egyediek.

A legősibb római naptár

A legősibb római év 304 napos volt: - négy 31 napos hónap (menses pleni = „teli” hónapok): Martius, Maius, Quinctilis és October. - Hat 30 napos hónap (menses cavi = „üres” hónapok): Aprilis, Iunius, Sextilis, September, November és December. Az év március 1-jén kezdődött, és így március volt az első hónap. Ezért jelölik hónapneveink ma is szeptembertől decemberig a régi latin sorszámot (ld. fentebb).

Numa éve

Mivel a legősibb római év nem felelt meg sem a holdévnek, sem a napévnek, ezért Numa Pompilius, Róma második királya (Kr. e. 715-672) javított a naptáron: két új hónapot csatolt az év végéhez – januárt és februárt,- és így 355 napos évet nyert. Az évkezdet továbbra is március 1. maradt. Az ősi naptárhoz toldott 51 napot úgy osztotta el, hogy az eddig négy „teli” hónap továbbra is 31 napos maradt, február 28 napos lett, a többi hét hónap viszont csak 29 napossá lett.

Mivel Numa éve így is tíz nappal elmaradt a napév mögött (365 – 355), minden második évben felváltva 23 vagy 22 napos szökőhónapot iktatott be. Neve „mensis intercalaris” (vagy Mercidinus vagy Mercedonius) = közbevetett (bérfizető) hónap. Numa rendszere tehát négyéves ciklus: a négy év napjainak összege: 355 + 378 + 355 + 377 = 1465 nap. A páros évek voltak a szökőévek.

A szökőhónapot február végére iktatta be: a 23 naposat február 24. és 25. közé, míg a 22-napos szökőhónapot február 23. és 24. közé. Február hátralévő 4 illetve 5 napját a szökőhónap végéhez csatolták, s így a szökőhónap tulajdonképpen 27 illetve 28 napos lett. Ez a naptár volt érvényben Rómában Numa Pompiliustól Iulius Caesarig, Kr. e. 46-ig.

A julián naptár (Calendarium Iulianum)

Mivel Numa naptára sehogy sem egyezett az évszakokkal vagyis a napévvel, Kr. e. 46-ban Iulius Caesar egyiptomi mintára az alexandriai Szoszigenész számításai és a római M. Flavius Scriba tanácsa alapján ismét naptárreformot hajtott végre.

Caesar megszüntette a szökőhónapot, s bevezette a napévet 365 nappal. A tíznapos többletet így osztotta el: januárhoz, sextilishez és decemberhez két napot adott, s azok 31 naposak lettek. Április, június, szeptember és november egy nappal növekedett, s így 30 napos lett. Február változatlan maradt. Ezeket a napokat a hónap végéhez csatolta, s így az ünnepek dátumai nem változtak. Caesar éve tehát összesen hét 31 napos, négy 30 napos és egy 28 napos hónapból állott (365 nap), s azóta is így maradt napjainkig.

Mivel a természetes napév valamivel több, mint 365 nap, a fennmaradó órákból négyévenként egy nap jön ki. Ennek a késésnek behozatalára Caesar minden ne-

gyedik évben szökőnapot iktatott be február 23. és 24. közé, és a neve „ante diem bis VI Kalendae Martis" volt (= második ante diem sextum). Innen származik a „bissextum" (= kétszer a márciusi Kalenda előtti hatodik nap), s ezért a szökőév latin neve „annus bissextilis". Az újlatin nyelvek is megtartották ezt az elnevezést.

Caesar ugyanakkor március 1-ről január 1-re tette át az év kezdetét, mert a konzulok hivatali idejét eddig is január 1-től számították. A gyakorlatban a következőképpen vezette be a reformot:

A Kr. e. 47 = a. U. c.[7] 707-es év volt Numa utolsó éve, a második a négyéves körből: 378 napos volt (március 1-jén kezdődött, február 24 napos volt, a szökőhónap pedig 27 napos).

A Kr. e. 46 = a. U. c. 708-ban a napok száma már a julián naptár 365 napja volt, de a hónapok napszáma még a régi. Ez az év átmenetként szolgált.

A Kr. e. 45 = a. U. c. 709 már január 1-jével kezdődött, s ettől fogva mindegy másfélezer évig szolgált a Julius Caesarról elnevezett naptárszámítás.

Ez már szinte teljesen megegyezik az általunk ma használt naptárrendszerrel, egyetlen lényeges különbséggel: a hét napjait nem vették még figyelembe a naptárkészítéskor, így minden évre érvényes volt ugyanaz a „táblázat". Az 1582-ben megtörtént Gregorian-naptárreform a szökőéveket tovább alakította: minden százzal osztható évet hagyományos évvé alakít, azonban a 400-zal osztható évek megmaradnak szökőévként (ilyen volt pl. 2000. is).[8]

[7] Ab Urbe condita = a Város (Róma) alapításától (Kr. e. 753) számolták a rómaiak az éveket. Ld. Nagy Ferenc – Kováts Gyula – Péter Gyula: *Latin nyelvtan a gimnáziumok számára*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1968, 182-182.

[8] Jakubinyi György: *Éveid nem érnek véget. Rövid időszámítástan*, Gyulafehérvár, 1998.

Melléklet

Gregorián napok	Martius, Maius, Iulius, October (31 nap)	Ianuarius, Augustus, December (31 nap)	Aprilis, Iunius, September, November (30 nap)	Februarius (28 nap, szökőévben 29 nap)
1	Kalendis	Kalendis	Kalendis	Kalendis
2	VI (ante) Nonas	IV (ante) Nonas	IV (ante) Nonas	IV (ante) Nonas
3	V (ante) Nonas	III (ante) Nonas	III (ante) Nonas	III (ante) Nonas
4	IV (ante) Nonas	Pridie Nonas	Pridie Nonas	Pridie Nonas
5	III (ante) Nonas	Nonis	Nonis	Nonis
6	Pridie Nonas	VIII (ante) Idus	VIII (ante) Idus	VIII (ante) Idus
7	Nonis	VII (ante) Idus	VII (ante) Idus	VII (ante) Idus
8	VIII (ante) Idus	VI (ante) Idus	VI (ante) Idus	VI (ante) Idus
9	VII (ante) Idus	V (ante) Idus	V (ante) Idus	V (ante) Idus
10	VI (ante) Idus	IV (ante) Idus	IV (ante) Idus	IV (ante) Idus
11	V (ante) Idus	III (ante) Idus	III (ante) Idus	III (ante) Idus
12	IV (ante) Idus	Pridie Idus	Pridie Idus	Pridie Idus
13	III (ante) Idus	Idibus	Idibus	Idibus
14	Pridie Idus	XIX (ante) Kalendas	XVIII (ante) Kalendas	XVI (ante) Kalendas
15	Idibus	XVIII (ante) Kalendas	XVII (ante) Kalendas	XV (ante) Kalendas
16	XVII (ante) Kalendas	XVII (ante) Kalendas	XVI (ante) Kalendas	XIV (ante) Kalendas
17	XVI (ante) Kalendas	XVI (ante) Kalendas	XV (ante) Kalendas	XIII (ante) Kalendas
18	XV (ante) Kalendas	XV (ante) Kalendas	XIV (ante) Kalendas	XII (ante) Kalendas

Gregorián napok	Martius, Maius, Iulius, October (31 nap)	Ianuarius, Augustus, December (31 nap)	Aprilis, Iunius, September, November (30 nap)	Februarius (28 nap, szökőévben 29 nap)
19	XIV (ante) Kalendas	XIV (ante) Kalendas	XIII (ante) Kalendas	XI (ante) Kalendas
20	XIII (ante) Kalendas	XIII (ante) Kalendas	XII (ante) Kalendas	X (ante) Kalendas
21	XII (ante) Kalendas	XII (ante) Kalendas	XI (ante) Kalendas	IX (ante) Kalendas
22	XI (ante) Kalendas	XI (ante) Kalendas	X (ante) Kalendas	VIII (ante) Kalendas
23	X (ante) Kalendas	X (ante) Kalendas	IX (ante) Kalendas	VII (ante) Kalendas
24	IX (ante) Kalendas	IX (ante) Kalendas	VIII (ante) Kalendas	VI (ante) Kalendas
25	VIII (ante) Kalendas	VIII (ante) Kalendas	VII (ante) Kalendas	V (ante) Kalendas
26	VII (ante) Kalendas	VII (ante) Kalendas	VI (ante) Kalendas	IV (ante) Kalendas
27	VI (ante) Kalendas	VI (ante) Kalendas	V (ante) Kalendas	III (ante) Kalendas
28	V (ante) Kalendas	V (ante) Kalendas	IV (ante) Kalendas	Pridie Kalendas
29	IV (ante) Kalendas	IV (ante) Kalendas	III (ante) Kalendas	
30	III (ante) Kalendas	III (ante) Kalendas	Pridie Kalendas	
31	Pridie Kalendas	Pridie Kalendas		

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző 1983-ban született Budapesten, a váci Piarista Gimnáziumban érettségizett, majd a budapesti Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskolán végzett teológus-hittanári diplomával. A PPKE-en 2010-ben teológiai licenciátust szerzett. Jelenleg a Dabas-sári Szent János Katolikus Általános Iskola dolgozója. Akolitusként szolgál az Alsódabasi egyházközségben, temetéseken kántorizál. Írását szemináriumi dolgozatként adta be a 2003/2004-es tanév II. félévében a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Liturgika tantárgya keretében. (jumarton@gmail.com)

„Az antik világban a szombat intézménye mindenképpen forradalmi újításnak számított, hiszen egy napra mindenki, úr és szolga egyformán ünnepelte ezt a napot, addig, amíg a pogány társadalomban a pihenés az úri osztály része volt, addig a munka a rabszolgáké.

A szombat megtartását a Messiás eljövetelével is kapcsolatba hozták. Az egyik irányzat a zsidóságon belül azt mondja, ha egész Izrael megtartaná a szombatot – legalább két egymás után következő szombatra gondolnak –, azonnal eljönne a Messiás. A másik ellenben úgy nyilatkozik, hogy a Messiás akkor jön el, amikor már mindenki megszentségteleníti a szombatot.

Nem könnyű a szombat megtartásával kapcsolatban normális álláspontot kialakítani. Izraelben például az ortodox körök megkívánják a tömegközlekedés szüneteltetését mind a távolsági járatok, mind a helyi járatok esetében, míg a magán személygépkocsik használatát engedélyezik.

A zsidóságban a szombat megmaradt családi ünnepnek. Már péntek este a háziasszony meggyújtja a szombat két gyertyáját. Azért kettőt, mert a Tízparancsolat két helyen fordul elő a Bibliában (Kiv 20; Mtörv 5). A ház ura pedig megáld egy kehely bort, és hasonlóan az asztalon kell lenni két szombat-kenyérnek, mivel szombatra a választott nép fiai a pusztai vándorlás során kétszer annyi mannát gyűjtöttek, mint más napokon. A sónak is továbbá ott kell lenni az asztalon, mert ez emlékeztette a zsidókat az ún. só-szövetségre, továbbá az áldozatot is meg kellett sózni, és csak úgy volt szabad bemutatni.

A ház ura elmegy a zsinagógába, és miután hazajön, megáldja a bort, a kenyeret és a szombatot. A bor és a kenyér Isten jó adományainak a szimbóluma; e jó adományok megkoronázása a szombat. Az áldás szövege természetesen hivatkozik a Tízparancsolat két változatára. Az áldást megelőzik más liturgikus cselekmények is. A bevezető köszöntő énekben az angyalokat hívják Ábrahám példájára, aki három angyalt vendégelt meg (Ter 18). Minden strófát éppen ezért háromszor is megismételnek. Majd a ház ura folytatja a liturgiát a háziasszony dicséretével (Péld 31,10). Végül pedig a szülők megáldják gyermekeiket az áron áldással. Az áldás előtt a házigazda kezet mos. A házi ájtatossághoz hozzátartozik az étkezés után a 126. zsoltár elmondása. Gyakran hozzátartoznak az étkezéshez az ún. szombat-énekek is. A keleti hasszid zsidóknál gyakran végigrecitálják az Énekek énekét.”

Kocsi György
veszprémi teológiai tanár

Kisberk Imre: a nehéz időkben liturgikus nyugalommal

Kisberk Imre (1906-1982) egykori Székesfehérvári megyés püspök a Magyar Katolikus Püspöki Kar megbízásából sok éven át, mint az Országos Liturgikus Tanács püspök elnöke a II. Vatikáni Zsinat útmutatása szerint megújuló liturgia felelőseként is tevékenykedett. Rohanó korunk velejárója, hogy egy-két évtized elteltével már nem is igen emlékezünk azokra, akik előttünk jártak, értünk és velünk dolgoztak. Ilyen „elfelejtett" személy Kisberk Imre püspök úr is.

1906. szeptember 8-án, Kisboldogasszony ünnepén született Peresztegen. Éppen ebben az évben emlékezhetünk születésének 110. évfordulójára. 2006. szeptember 10-én, szülőfalujában Kóbor Lajos plébános imádsága után Mózessy Gergely, a székesfehérvári püspöki levéltáros előadásában ismertette Kisberk püspök küzdelmes életútját. Majd a templomban emléktáblát is helyeztek el az akkori évforduló alkalmával.

Soproni tanulmányai után a székesfehérvári egyházmegye papnövendékei közé nyert felvételt. Ennek az lehetett az oka, hogy abban az időben a Győri Egyházmegyében igen bőséges volt a papi hivatás, több mint amennyit fel tudtak venni. Így alakult ki a Székesfehérvári Egyházmegyében a „soproniak" később is összetartó közössége.

Bár a kispapok sorába még Prohászka Ottokár, a „lánglelkű püspök" vette fel, 1930. június 22-én már Shvoy Lajos püspök szentelte pappá. Papi életútját Ráckevén kezdte káplánként, ahová később vissza is került 1941 és 1950 között plébánosnak. A kápláni évek után Székesfehérváron volt hitoktató, ahol még segédpüspök-plébános idejében is sokan keresték fel volt tanítványai közül. 1936-tól Perkátán előbb adminisztrátor, majd plébános. Innen került azután Ráckevére plébánosnak. 1949-ben székesegyházi kanonok lett és kerületi esperes. Az idősödő Kisteleki István székesegyházi kanonok, plébános mellé került vicarius aeconomusként.

Amikor pedig Shvoy Lajos megyéspüspök segítőtársat kért maga mellé, a Szentszék őt választotta és XII. Pius pápa 1951. március 11-én nevezte ki Christianapolis-i címzetes és székesfehérvári segédpüspökké. Felszentelése 1951. május 3-án volt a székesfehérvári bazilikában.

A száműzetést ő sem kerülte el. Ennek következtében került Dunabogdányba Berényi Sándor egykori káplánja mellé. Akkor ő, a püspök kisegítő káplán lett. 1956-58 között még szolgálaton kívül is helyezték. Csak ezt követően térhetett vissza Székesfehérvárra, ahol a székesegyház plébánosaként, mint segédpüspök végezte lelkipásztori szolgálatát.

Magam ebben az időben ismertem meg közelebbről, amikor mint plébános elsőáldozásra készített fel bennünket, akiknek nagy része még nem is járt iskolába. Most is emlékszem, milyen nagy türelemmel és szeretettel tanított kis óvodásokat rajzos formában, amikor a liturgia szimbólumait magyarázta. Akkor ugyan még nem éreztem és láttam gyermekfejjel, hogy mekkora az elkötelezettsége a liturgia iránt, amit nagyon szeretett és szolgált.

A hatvanas években II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformja kezdődött el. A korábbi, zsinat előtti liturgia gyakorlata szerint végzett szentmisék alkalmával már felolvas-

tatta a szentmise szentleckéit, illetve ő maga az evangéliumi szakaszokat. Az akkori diákmiséken egyik káplánja mondta a szentmisét, a másik pedig kommentálta, vezette az énekeket és felolvasta a szentírási részeket. Így tette „élményszerűvé" és érthetővé a vasár- és ünnepnapi szentmiséket.

A zsinati reform során szembemisézős oltárokat állítottak. Emlékezetes marad az a szombat este, amikor a szentélybe került a dobogó, rá az egyszerű, ténylegesen asztalra emlékeztető oltár. Kereste a papi szék, illetve az ambó megfelelő helyét. Nem volt az sem mindegy, hogy milyen gyertyatartó, feszület kerül az oltárra, hogy azok méltók, művésziek legyenek, de ne takarják majd el a szentáldozat légyeges elemeit.

Fontos volt az is számára, hogy az anyanyelven bemutatott liturgia érthető legyen. Akkor még nem voltak olyan technikai eszközök, erősítő rendszerek, mint manapság. Megkövetelte és elvárta, hogy aki lektorként felolvas a szentmisében, az érthetően, megfelelő hangerővel, tagoltan beszéljen. Úgy készítette fel őket, hogy maga beült a székesegyház utolsó padsorába és csak az olvashatott fel „élesben", akinek kellő hangereje volt ahhoz, hogy az utolsó padban is minden szót – mikrofon nélkül – lehetett hallani. Ha újra kellett gyakoroltatni, türelemmel szólt, megmutatta és segítette a helyes kiejtést. Most is eszembe jut az Ószövetségi Szentírásnak az a részlete, amikor a babiloni fogságból hazatértek Ezdrás pap vezetésével olvasták fel a Szövetség Könyvét hangosan, tagoltan és érthetően, és azt az egész választott nép felállva és figyelemmel hallgatta.

Shvoy Lajos püspök 1968. január 21-én bekövetkezett halála után Kisberk Imre nem vehette át azonnal az Egyházmegye vezetését. Csak 1969. január 23-án lehetett apostoli kormányzó. Megyéspüspök pedig csak 1974. február 2-án. Különös, hogy Mindszenty bíboros akadályoztatása idején, 1971-74 között az Esztergomi Főegyházmegye apostoli kormányzójává is kinevezték.

A liturgia iránt mindenkor mély tisztelet és alázat jellemezte. Megmutatkozott ez abban is, hogy napi szentmiséi előtt lehetőség szerint már egy órával ott volt a templomban. A napi misét a misekönyvből maga kereste ki, készítette elő. Imádságos előkészületben pedig mindig a gyóntatószékben volt, hogy a hívek rendelkezésére álljon. Amíg a szentmiséhez készülődve öltözködött, a lektornak fel kellett olvasnia az olvasmányt vagy a szentleckét, hogy az majd a szentmisében érthetően, illő módon, jól és megfelelően hangsúlyozva hangozzék el. Mindig tartott pár perces homíliát a szentmisében.

Amikor a megújult szertartásrend szerint ünnepeltük már a nagyhetet, káplánjaival, a sekrestyéssel, a kántorral, és a „nagy" ministránsokkal Virágvasárnaptól a Húsvéti vigília szertartásig részletesen áttekintették a szertartás menetét, sorrendjét, az előkészítést, a mozgást a legapróbb részletekig. És ezt nem csak az első alkalomkor tette meg így, hanem még évek múlva is. Nem katonai fegyelmet, de összeszedettséget kívánt és tartott maga is.

Ő állította össze Szent István király ünnepének (augusztus 20-i szentmiséjének) szövegét, válogatta a szentírási szakaszokat, amelyeket a Püspöki Kar javaslatára és kérelmére a római istentiszteleti kongregáció jóvá hagyott. Fontos volt számára Szent István király tisztelete, akinek koponyacsont-ereklyéjét akkor még a székesegyház Szent István kápolnájában nyilvánosan őrizték. Szent István király ünnepének nyolcadában naponként, a magyar szentek emléknapjain pedig a reggeli és esti szentmi-

sékhez kötődően felhangzott a Szent István litánia, amit egykor Székesfehérvár első püspöke, Séllyei Nagy Ignác állított össze.

Kisberk Imre püspök és segítő paptestvéreinek gondos előkészítő munkája nyomán ekkor jelent meg latin és magyar nyelven a Rituálé szertartáskönyve, amelyben jól kezelhető formában benne voltak a keresztség szentségének kiszolgáltatása, a házasságkötés, a betegellátás, a temetés és a körmenetek menete, szövegei.[1]

Kovács Sándor szombathelyi megyéspüspök halála után Kisberk Imre lett 1973-tól az Országos Liturgikus Tanács elnöke. Nagy megtiszteltetésnek tekintette és örömmel fogadta, amikor Boldog VI. Pál pápa az Istentiszteleti Kongregáció tagjává nevezte ki 1970-ben, amely Kongregációnak 1975-ig volt a tagja.

Országos szinten is, de elsősorban a saját egyházmegyéjében szorgalmazta és szolgálta a II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformjainak következetes végrehajtását. A liturgikus szertartásokhoz szorosan hozzátartozó és az azt szolgáló egyházzene is szívügye volt. Ezt szolgálta, mint az Országos Magyar Cecília Egyesület elnöke.

Szívós, kitartó, fegyelmezett, az élet keresztjeit is elfogadó pap, püspök volt. A diktatúra korszaka sokszor próbára tette. Hitben, becsületességben mindig kitartó és hűséges volt.

Szembenézve életkorával, betegségével már 1976-ban segédpüspököt kért, aki előbb, de mindössze pusztán három hónapig, váratlan haláláig Rosta Ferenc volt. Őt követte 1979-től Szakos Gyula, akivel mint szombathelyi egyházmegyés pappal együtt dolgoztak az Országos Liturgikus Tanácsban. Az Egyházi Törvénykönyv előírása szerint a 75. életév betöltésekor benyújtotta lemondását. Ezt Szent II. János Pál pápa 1982-ben fogadta el, amikor ez év Húsvétjára utódjául segédpüspökét, Szakos Gyulát nevezte ki. Az 1982-es nagyheti szertartásokat még ő vezette. Húsvétot követően, április 21-én még részt vett mint társszentelő azon a felemelő püspökszentelésen, ahol többek között Szendi József veszprémi püspököt is felszentelték, aki mint a székesfehérvári egyházmegyének papja, az esztergomi szeminárium spirituálisa volt. A szentelést követő napon, csütörtökön még bemutatta napi szentmiséjét este a bazilikában. Pénteken már nem tudott felkelni és szombaton, 1982. április 24-én hazahívta hűséges pásztorát az Úr.[2]

Püspöki jelmondatát Tóbiás könyvéből vette: Filii sanctorum sumus – szentek fiai vagyunk (2,18).[3] E lelkületet élte, tükrözte földi életében mindennapi életpéldájával. E szellemben őrzik emlékét mindazok, akiket tanított, vezetett, szolgált.

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző Székesfehérváron született 1953-ban, Esztergomban volt kispap, 1977-ben szentelték pappá. Káplán volt Solymáron, Székesfehérvár Belvárosban, majd püspöki szertartó, titkár, irodaigazgató, gondnok. Székesegyházi kanonok, majd Solymáron plébános. Jelenleg a Csepel-Belvárosi Plébániát mint esperes, plébános vezeti. (csepel1plebania@gmail.com)

[1] *Collectio Rituum*, Szent István Társulat, Budapest, 1961.

[2] Temetési beszédét utóda, Szakos Gyula püspök mondta, vö. Szolgálat 55 (1982. Kisboldogasszony), 97-98.

[3] Vö. *Jubilaeum Dioecesis Alba-Regalensis – Jubileumi emlékkönyv* – Mikes Kiadó Budapest 2002.

Bűnvalló imádság

az 50. zsoltár alapján

Istenünk, Urunk! Dávid király mélységében megtapasztalta a bűnt, a neked hátat fordító dac, az önzés és az élet kioltása kegyetlen szakadékait. Valósággal elszakadt tőled, aki kiválasztottad, aki meghívtad, aki felkented, aki elhalmoztad, aki messiási ígéretekkel ajándékoztad meg. Elveszettségében azonban mégsem a gyász, a pusztulás, az ítélet, a kérlelhetetlen megtorlás fakadt ajkáról, hanem - Nátán próféta ihletésére - a bűnbánat, a megtérés, a megújulás, az újjászületés evangéliumot megelőző reményszava, a tékozló fiú örömkiáltása, a bűnös asszony felszabadult sóhajtása: Miserere! Könyörülj rajtam, Istenem! Mi is vele, általa vezetve akarunk vallomást, beismerést és ígéretet tenni, hogy megváltozunk, hogy visszatérünk, hogy hazatalálunk... Uram, irgalmazz!

1. Nagy irgalmasságod szerint könyörülj rajtam; ne azért, mert szánakozva kiáltok, ne azért, hogy ne zaklassalak, ne azért, hogy letudjam, csakis a te végtelenül hatalmas irgalmasságod mértéke, istenséged felmérhetetlen ereje, a teremtéskor megmutatkozó gazdagsága, páratlan leleményessége, a kilencvenkilencet otthagyó elkószált után induló, szamaritánusként segítő irgalmad szerint. Uram, irgalmazz!

2. Mosd le bűnömet teljesen, mert egyedül teellened vétettem! Keresztvized egy életen át működő ereje mossa tisztára a bűnök tengerében hempergő, sárhoz és piszokhoz szokott, egy helyben topogó vagy éppen a lejtőn süllyedő életemet! Attól moss meg, ami nem apámat, anyámat, barátomat, kedvesemet bántja csupán, hanem a te végtelen előzékenységedet, minden elvárást meghaladó szeretetedet; téged sért ugyanis minden vétkem. A kőtábla bírja, a betű nem tiltakozik, csak a te atyai szíved hasad meg miattam: Uram, irgalmazz!

3. Te, aki igazságos vagy amikor ítélkezel, és méltányos vagy végzéseidben: tisztán látom, mi a sorsom. Bedzabé és Uriás ellenem tanúskodnak, nekem nem lehet szavam, te rám nézel és halálra adsz engem. Ó, jaj nekem, halálra ítélt bűnösnek! Ám te az igaz szívben leled örömödet: tudom, hogy nem akarsz bíró lenni, te vagy a megbántott fél, te vagy, akit megcsaltam, te vagy, akit halálba küldtem. Végy vissza érdemtelenül barátságodba! Uram, irgalmazz!

4. Teremts bennem tiszta szívet és éleszd fel bennem az erősség lelkét, szent lelkedet ne vond meg tőlem! Vétkeztem ellened a rejtekben, gondolattal, kimondtam azt, ami valótlan, – megtettem azt, aminek törvényét a tagjaimban hordom, de amivel értelmem soha sem egyezett; vétkeztem a múltban, hordoztam Ádám terhét, fojtogat a lélekfurdaló önvád, ments fel engem! Te, aki világokat teremtesz, alkosd újjá szívem mélyét, cseréld ki belőlem, ami romlott, szeress meg engem, mint a házasságtörései

között vívódó szamariai asszonyt, mint könnyei közt Pétert, mint kétkedésében Tamást, mint öldöklései közepette Sault! Uram, irgalmazz!

5. Nyisd meg ajkaimat és szám hirdetni fogja dicsőségedet! Ha megbocsátasz a múltért, ha feledni tudod gyengeségem, bukdácsolásom, eséseim, emeld fel tekintetem, adj szavakat ajkamra, hogy hirdessem mindenkinek, micsoda öröm, hogy megbocsátasz! Minden áldozatnál, vezeklésnél, böjtnél és önfegyelmezésnél kedvesebb áldozat a töredelmes szív, a bűnbánó lélek, ez hirdeti igazán dicsőségedet! Uram, irgalmazz!

Miserere minden személyes bűnömért, apámért és anyámért, nemzetemért és felebarátaimért, ellenségeimért is; miserere a történelem, az Egyház, a vezetők és a vezetettek minden félreértéséért, gőgjéért és elpártolásáért, a hitbeli szakadásokért, a nyitva hagyott sebekért, a halálba küldöttek ezreiért, a segítőkészség hiányáért, minden rosszért, amit meg tudtunk tenni, amit ki sem mondhatunk, vagy amit megtettünk volna, ha meg nem akadályozza féltő gondviselésed! Miserere, könyörülj rajtam, Istenem, Megváltóm és Szabadítóm! Teremts bennünk új, egy, szent és osztatlan szívet, amely érted dobban és hozzád fűz, és csakis benned tud megnyugodni! Ámen.

Elhangzott többször, legelőször a budapesti egyetemisták és főiskolások nagyböjti ökumenikus istentiszteletén, az Egyetemi/Piarista Kápolnában, 1996. március 20-án.

Emberúton az Isten felé

1. állomás

EMBER DÖNT AZ ISTEN ÜGYÉBEN. Az ítéletek súlyát föl se mérő. a nagy tétekkel tudatlanul dobálódzó emberi hajszából a „ne ítélj" Urához tér ez a maroknyi csapat, azok, akik ma is elfogadják és példaként követik védtelenségedet, Jézusunk! Értünk nehezedik most is Rád a halál ítélete, melyet csak megértő, olykor szótlan, olykor tűrő, mégis keresztedből osztozó életünk enyhíthet, kisebbíthet.

2. állomás

EMBERÉRT A KERESZTET. Most már tudjuk, hol a legemberibb út, s mit hordoz magában a legnagyobb kincsünk: a szabadság. „Vigyázz, őr a lélek, de a test megszakad, / kétfelé visz ösvény s te szabad vagy, szabad..." (Weöres S.: Kereszt-árnykép). Add megértenem: az elfogadás fölemel, és a veled vállalt és hordozott élet az egyetlen hozzám méltó valóság.

3. állomás

EMBERIEN FOGADNI AZ ELSŐ ESÉS VÉGZETÉT. Az „Én vagyok"-ra hull földre Mózes, hogy saruját levesse, ugyanígy az Olajfák hegyén is a bátor katonák. De te is magad, nem tekintvén ami tiéd, földre zuhansz mivelünk. „Én vagyok" hangzik ma is az első halált szenvedőtől, hogy a te erődből végleg el ne vesszünk, hanem ott legyünk – porban, sárban, bajban – hol te azelőtt!

4. állomás

AZ EMBER ANYJA MÁSOKÉRT. Úgy, amint az első perctől fogva, most a legszörnyűbb halál szorításából is az életnek az ígérete az övé. A Fiú halálában is, mely sajátjánál is kínzóbb, tapasztalattá kristályosodik hite: Istennél semmi sem lehetetlen!

5. állomás

A RÁHELYEZETT EMBER. Erőnek erejével kell minden nap és minden órában, minden pillanatban a vállalás alól menekülő, megragadott embernek lelkében elfogadni a ráhelyezettet. Keresztem magam vagyok és a világ. Engedd, hogy bírjam a ráhelyezést!

6. állomás

EMBER SEGÍT AZ ISTENNEK. Közvetlenül nem segíthetem. Kendőmön, mely szakadtságában is az élet tükre, mégis megcsillannak a szenvedő Istenarc vonásai, ha az erős Isten tanúja, apostola akarok lenni.

Bizalmának erejéből hiszem, hogy a boldog Isten sugárzó arcának tekintete is az enyém lesz az Élet szolgálatában.

7. állomás

EMBERNEK MARADNI AZ ESÉSEK KÖZÖTT. Másodszor is, és számtalanszor az emberi erőtlenség útján. Ma is hányan kerülnek mélyre, akikért nem nyúl le senki... Pedig őket is ránk bíztad, és a harmadik esést ma már rajtunk kéred számon. Egymásnak adtál minket, hogy el ne vesszünk!

8. állomás

IGAZSÁGOT AZ EMBERSZIVNEK. Sírni is. mint élni, lehet sokféleképpen. Jézus könnyei a zöldellő fa föltámadását termő gyümölcsét öntözik. Kell, hogy bánatunk és megtörtségünk emberi jelei legalább a fiakban gyümölcsözzenek, és amiben mi hibáztunk, vagy ami nekünk nehéz, az az örök Igazság erejéből legyen nekik egy fokkal könnyebb!

9. állomás

A MINDIG ELESŐ EMBER ELFOGADÁSA. Az úton, mely egyre emelkedik, a kereszttel, mely egyre nehezebb, megállni már nem lehet. Neked se, ma sem, senkinek sem! Jézus óta minden ember útja előretartva egyre nehezebb. Mégis, érted, Uram, elfogadom őt, a szemem előtt vétkezőt, az elesőt. Az én dolgom nem az ítélet, hanem az Élet szeretete.

10. állomás

LEGEMBERIBBEN AZ EMBERI TESTBEN. Az elítélt leteheti terhét. De nemcsak terhét, bőrét is leszedik róla. – Én Jézus szerint élek! – Ilyen és hasonló szavakat hangoztatunk naponta. De ha önfeledő, szépítő barikádjainkat ledönti az élet, állati formákat ölt a büszke emberi test. Botlásaink, hibáink elkendőzése, a magát kész örömmel meztelenítő állat-ember egyaránt Jézusról tépi le a ruhát. Adj Uram, érző és odaadó szívet, hogy a tökéletesebb bánat után ártatlanul kezdhessünk új napot!

11. állomás

AZ ANYAGHOZ SZEGEZETT EMBER. Csak egy idő van az életben, amikor fontosabb az anyaghoz köttetnünk, mint tőle függetlenednünk. Csak a két tengely metszéspontja a válasz, miért szükséges a törés, és miért nem a cselekvő tett. E világban minket is csak a kereszt anyagba rejtett ideje tarthat fogva, de csak egy kis időre...

12. állomás

SZEMBEN A HALÁLLAL. Szőlőnek lenni, mint az utolsó este. Most vértől piros a duzzadó fürt. Szemben a taposóval, biztos tudatban, hogy borrá válik. Így haltál meg hűen a tőkéhez, hogy mi is a te boroddá váljunk. Kérünk, ajándékozz meg minket a szőlőszemek bátorságával, életünk minden napján, egészen a veled való találkozásig!

13. állomás

ÉLŐ KAROK KÖZÖTT A HALOTT EMBER. Kihúzzák a szegeket csontjai közül, s marad az űr. Nem mondod többé: Anyám! Édesanyám! Különös és egyetlen Úrmutató: az anyag él, az Úr halott. Sír ez, valódi temető. De mert a karok élnek, amelyek tartják, édes a remény: nem a „hogyan", nem a kétely, a biztos holnap, a virradat...

14. állomás

AHOL MÁR NEM EMBER AZ EMBER. Amiről csak dadog az emberi szó, amit megérteni sem tudunk; túl az első hajnalhasadtán új léttel várja az embert a végtelenbe nyúló ölelés. Ha valamiért, hát ezért fogadjuk, mi több, akarjuk, Jézus, utadat! Add tántorodó lépteinkbe is erődet, örök léted örömét!

Ámen.

(Megjelent a Teológia folyóiratban az esztergomi Papnevelő Intézet Magyar Egyházirodalmi Iskolája önképző köre műveként 1974-ben.)

A teremtmények éneke

(Naphimnusz)

Magasságos, mindenható, jóságos Úr,
tied a dicséret, a dicsőítés, az imádás és minden áldás!
Egyedül téged illetnek, Magasságos, mindezek,
s nincs ember, ki méltó lenne kimondani nevedet!
Áldott légy, Uram, minden teremtményeddel!
Főképp napfivér úrral,
vele világítasz nekünk, ő a nappal!
Milyen szép és nagy fénnyel ragyogó:
ó, Magasságos, folyton rólad tanító!
Áldott légy, Uram, holdnővérért és a csillagokért,
az égre alkottad őket,
fényesnek, értékesnek és szépnek!
Áldott légy, Uram, szélfivérért,
a levegőért, a borús, derűs és mindenféle időért,
mellyel teremtményeidet élteted!
Áldott légy, Uram, víznővérért,
ki tiszta és oly hasznos, drága és alázatos!
Áldott légy, Uram, tűzfivérért;
az éjszakát világítod be általa,
szép és vidám, van ereje s hatalma!
Áldott légy, Uram, földanya-nővérünkért,
ki fenntart és ellát minket,
gyümölcsöket terem, színes virágokat és füvet!
Áldott légy, Uram, mindazokért,
kik szeretetedért másoknak megbocsátanak,
s bajban, megpróbáltatásban kitartanak!
Boldogok, kik békességgel tűrnek,
győzelmi koszorút kapnak, Magasságos, tőled!
Áldott légy, Uram, testihalál-nővérünkért,
ki elől élő ember el nem menekülhet,
jaj azoknak, kik halálos bűnökben halnak meg!
Boldogok, kikre a halál szent akaratodban talál,
nekik semmit sem fog ártani a második halál!
Dicsérjétek Uramat, áldjátok hálával,
és szolgáljátok nagy alázattal!

(Tőzsér Endre SP fordítása)

Ti, szomjazók…

(A korábban a Nevelésügyi Kongregáció prefektusaként dolgozott neves kardinálisnak 1991-ben, a milánói Katolikus Egyetem Veni Sanctéján, a Szent Ambrus bazilikában elmondott beszéde.)

„A (sátoros) ünnep utolsó nagy napján Jézus felállt, és nagy hanggal kiáltott…" (Jn 7,37). Jézusnak ez az állva és nagy hangon mondott beszéde azt a benyomást kelti, igényt tart a figyelmünkre. Ez a módja ritkán fordul elő az evangéliumokban, mindig, mint bevezetés (prelúdium) egy kinyilatkoztatás előtt. Úgy, mint ma: „Ha valaki szomjazik, jöjjön hozzám; és igyon, aki hisz énbennem! (…) bensejéből élő víz folyamai áradnak." (Egyes fordítások az utolsó tagmondat nélkül fejezik be a mondatot.)

„Élő víz folyamai"

E kinyilatkoztatást Jézus a sátoros ünnep liturgikus összefüggésében teszi, ami tulajdonképpen az esőért végzett imádságok összessége; megemlékezés a vízfakasztás csodájáról, azoknak a próféciáknak az olvasása, amelyek a Sionból fakadó forrásokról szólnak. Ezek között volt Ezekiel 47. fejezete is, amely leírja a templomot, mint Isten áldásainak csodálatos forrását a nép számára. Jézus, anélkül, hogy választékos fogalmakat alkalmazna, azonosítja magát a templommal; úgy mutatja be magát, mint aki az élő víz forrása.

Ez az „igénye" felháborító a kortársai számára, egyenesen megbotránkoznak benne, a főpapok és a farizeusok arról döntenek, hogy letartóztatják. Tanítványai számára azonban e szavak a Jó Hír szívét alkotják: csak őbenne található az élő víz, amely mindig szomjúságot kelt a szívben. János ezt a kinyilatkoztatást odaszenteli a Jelenések könyve 22. fejezetében leírt látomásának, ami az élő vizek folyamait mutatja be, kristálytisztán, Isten és a Bárány trónjából eredve. Pontosan ez a tárgya annak az apszismozaiknak, amely a római Lateráni Bazilikát díszíti. Azt tanúsítja ez a kép, hogy az ősegyház tudatába mennyire mélyen belegyökerezett ez a téma.

A víz, együtt a kenyérrel, a borral, a fénnyel, elsődleges eleme az emberi életnek. Jézus sorra veszi ezeket, hogy spirituális üzenetét illessze hozzájuk, illetve azért, hogy hatékony kegyelmi jelekké tegye azokat: a vizet a keresztség jelévé, a kenyeret és a bort pedig az Eucharisztiáé.

Az a víz, amiről Jézus beszél, nem a testi, hanem a lelki szomjúságot oltja. Ez a víz Isten élete, Isten Lelke (vö. Jn 7,39), amit Jézus azoknak ad, akik hisznek benne. Ahogy anyagi természetű víz nélkül nem lehet élet a földön, úgy a Lélek vize nélkül nem részesedhetünk Isten életében.

„Ha valaki szomjazik, jöjjön hozzám…"

Erre hív Izajás próféta: „Ó, ti szomjazók mind, jöjjetek a vizekhez…" (55,1) – Jézus pontosítja: „Ha valaki szomjazik, jöjjön hozzám és igyon…" De kik is ezek a szomjazók? Hol is vannak azok, akik Istenre szomjaznak? Minden ember ilyen, mivel

minden emberben ott van az a kielégíthetetlen szomjúság, amely nem csillapítható e világ vizével. A tapasztalat azt mutatja, hogy a legszebb tervek, amelyek a terméketlen szárazságnak, a szenvedésnek és a halálnak a rémképét akarják megszüntetni, könyörtelenül sikertelenek. Pontosan azért, mivel az élet és halálra, a létre és a nemlétre beállított ember az Élet, a Szeretet, a Kenyér és a Víz teljességére van beállítva. Ez egy születetlen feszültség benne, amelyet minden kultúra, minden történelmi korszak igazol. Ez egy olyan feszültség, amelyet eredendően metafizikai tapasztalatnak nevezünk.

Ez egy olyan érzés, ami minden emberben megvan. Két irányt vehet: az *immanencia* és a *transzcendencia* irányát. A második esetben vallási tapasztalatról beszélünk. Isten a lélek horizontján mutatkozik meg, és akkor válik megérezhetővé, amikor az ember saját keresése befejeződik, teljességre jut. Ez még egy bizonytalan, homályos tapasztalat, ám egészen eredeti és alapvető az „isteni" megtapasztalásának útján. Szent Ágoston ezt egy világos lépésként írja le a *Vallomások* könyvében: „Mi az az elmémbe csillogó-villogó és szívemre ütő, de szívemet nem sértő valami? *Rémület* nyilallik belém (inhorresco) és *lángra gyúlok* (inardesco): rémület tölt el, amennyiben hozzá hasonló nem vagyok. Lángra gyulladok, amennyiben hasonlítok hozzá" (XI, 9,1; Városi István ford.).

Ágoston tapasztalata azé a szomjazóé, aki rátalált a forrásra, amelyből inni tudott. Csodálatosan értelmezi Dávid szavait, aki Júda sivatagjában van: „Istenem, én Istenem, pirkadatkor már előtted virrasztok, rád szomjazik a lelkem, utánad sóvárog a testem, puszta, úttalan, víztelen vidéken" (Zsolt 62,1-2). Ugyanez a tapasztalat nyilvánul meg szimbolikus módon *Manzoni* Innominato (megnevezhetetlen) alakjában, aki követve szíve mélységes feszültségét, kemény lelki vívódás után jut el oda, hogy beteljen Isten forrásából.

Azt kívánom, hogy Dávid és Ágoston magatartása adjon bátorítást keresésünkhöz. Kívánom, hogy mindannyian, tanárok és diákok, mind erősebben érezzetek szomjúságot a Teljességre. Nem pusztán egy „vágyat" a tudományos címre, a szeretetben való megfelelőségre, erre vagy arra a vállalkozásra, hanem a szív mélyének legnagyobb szomjúságát a teljességre, a végtelenre. Kívánom mindenképpen, hogy tudjátok enyhíteni ezt a szomjat, nem pótlékokkal, amik éppen csak „megmozdítják" mélységes vágyaitokat, hanem az élő vízzel, amely Isten és a Bárány trónjától ered, olyan vízzel, amely örök életre tart.

A mi korunk drámája az, hogy annyian bizonyos dolgokkal próbálják csillapítani a Teljességre való szomjúságukat. Ezt a drámát *ateizmus*nak hívjuk. Ez az eredeti metafizikai tapasztalat elsorvadása, ami bezárul a transzcendens felé és át van irányítva az immanenshez. Annak, aki ebben a helyzetben van érthetetlenek a próféta szavai: „Ó, ti szomjazók mind, jöjjetek a vizekhez…" Ugyanígy Jézus szavai is: „Ha valaki szomjazik, jöjjön hozzám és igyon…" Ezt a drámát írja le a János-evangélium Prológusa: „a világosság felragyogott a sötétségben, ám a sötétség nem fogadta be". És ezt valamiféle parafrázissal így is mondhatjuk: „az élő víz a pusztaságban eredt, ám a puszta nem akarta magába fogadni és kivirágzani…" Ám ennek ellenére a „Lélek és a menyasszony" nem hagynak fel a „Jöjj el!" ismétlésével. „Aki szomjazik, jöjjön! Aki akar, vegyen ingyen az élet vizéből!" (Jel 22,17).

Mi, „a menyasszony” ne szűnjünk meg ismételni: „Jöjj!”

Mi, az Egyház vagyunk az „a menyasszony”, akinek hivatása, hogy minden embernek ismételje: Jöjjetek, íme, itt van az élet vize! És ebben az összefüggésben rajzolódik ki a Katolikus Egyetem identitása és missziója. „Elsődleges és kitüntetett helyet biztosít az Evangélium és a kultúra közötti eredményes párbeszédnek” (Ex corde Ecclesiae, 43). Mint ilyen, az Egyetem arra hivatott, hogy jellegénél fogva hozzájáruljon az Egyház evangelizációs munkájához (vö. uo., 49). Ezt a hozzájárulását kiemelkedően a kultúra területén nyújtja, manapság gyakran a szekularizáció kereszttüzében és különlegesen is szembehelyezkedve a keresztény üzenettel. E környezetben azokkal az eszközeivel, amelyek megvannak neki, a Katolikus Egyetem arra hivatott, hogy ismételje: „Jöjjetek, íme, itt van az élet vize!” – ezt az üzenetét az Egyetem szervezeti formáival, a keresztény jó hír világosságánál végzett kutatással, a hit, a párbeszéd és a kultúra közegében történő képzéssel… (vö. uo., 49).

Ám ennek a jó hírnek a közvetítése minden egyes személy elkötelezettségére és tanúságtételére is van bízva. A tanárok, mielőtt az ismeretanyag átadásának eszközeivé válnak, legyenek az élet „mesterei”. A tanítás nem egyszerűen „ismétlés”, amelyet könyvből kiemelt tudás megismétlésével érnek el. Az mindenekelőtt az élet „közlése” (kommunikációja). Biztos, hogy a tanárnak egy meghatározott tantárgyat kell tanítania, amiben kompetens. Feladata az, hogy azokat a képességeit adja át, amik benne vannak. De ez nem elég! Ennek az Egyetemnek a tanárai mindenek előtt legyenek „mesterek”, útmutatói és átadói az élet vizének, ami Isten és a Bárány trónjától fakad.

Ti pedig, hallgatók, tanulók arra kaptatok meghívást, hogy keressétek ezt az „élet vizét”, egyesítve a speciális szakmai képzést egy mély vallásos érzék növekedésével. Tudom, igen sok kihívás adódik számotokra: egyesületek, mozgalmak, az Egyetem felügyeletében, számtalan lehetőségetek van a hitben való növekedésre. Fogadjátok el ezeket azzal a szilárd meggyőződéssel, ha nem találjátok meg Isten élő vizét, akkor alig használ nektek a földi víz megtalálása.

„Ó, ti szomjazók mind, jöjjetek a vizekhez…” – „Ha valaki szomjazik, jöjjön hozzám, és aki hisz bennem, az igyon…” Ezek hozzánk intézett szavak, amelyek válaszukra várnak. Szavak, amelyeket el kell ismételnünk minden jóakaratú embernek, abban a meggyőződésben, hogy egyedül Krisztusban találhatjuk meg az élet vizét, amely enyhíti az emberi szív mélyének szomjúságát.

Az, aki elmegy a Szentföldre, és Názáretből vagy Jeruzsálemből halad a Jordán völgyén lefelé, északon ott találja a Tibériás-tavat, délen pedig a Holt tengert. Az isteni Mester szemei sokszor megnyugodtak e folyó vizén, ami előbb északon gyűlik össze a tóba, azután pedig beleömlik a déli „holt” tenger vizébe és ott vége. Mindene egyes vízcsepp, amely a Tibériásba ömlik, és előtte a Hermon hegység lejtőinek forrásaiból ered, egy másik „élő víz” cseppjei közé folyik és válik folyóvá. Csak a Holt tenger nyomorúságos és szánalmas: összegyűjti a vizeket és elfogyasztja, nem ad egy cseppet sem tovább. Az erkölcsi következtetés nyilvánvaló: ahhoz, hogy termékenyek és valami jót létrehozók legyünk, meg kell nyílnunk mások szükségletei előtt, megosztani velük azt, amit ismerünk, amink van, megkapni az „élő vizet” a forrásból, aki Krisztus, és csatornává válni: nem megtartani magunknak, hanem továbbadni, hogy „élő víz” maradjon. Ámen.

(Forrás: Vita e Pensiero, 1991/12, 802-805. Fordította: P. I.)

Öreganyám öreganyja,
a neve volt Paizs Anna.
Az ura volt gazdag juhász,
nyáron szűrös, télen subás.

Mikor jött az első fia,
szólt: „Legyen az Isten fia,
első bárány, édes párom!"
„Hát legyen pap, én se bánom!"

Jött a másik, vézna, gyenge,
szentelt vízzel nevelgette.
„Istenem, csak ezt meghagyjad,
inkább adom ezt is papnak!"

A harmadik: jó tanuló,
labda helyett könyvet bújó.
„No, parasztnak nem született!"
Mikor felnőtt, ez is pap lett.

Negyedik jött szőke hajjal,
ájtatos volt, mint az angyal.
Mikor játszott, misét játszott,
hogy pap lesz, előre látszott.

S jött a módos juhász-házba
még három kis rokon-árva.
Mit szólna a falu nyelve,
ha ezekből paraszt lenne!

Mikor meghalt Paizs Anna,
hét fiatal pap siratta.
Heten mondtak misét érte,
fel is jutott a menny-égbe.

(Írta Gárdonyi Géza, aki egy Vas megyei faluban, Horvátnádalján volt tanító. Verse akkor született, amikor a temetőben sétálva talált rá egy megható sírfeliratra: „Itt fekszik Henics Anna – Hét papok nevelőanyja – Kik közül négynek édes szülője – Háromnak pedig igaz nevelője. – Megholt 1796. 31. januárján. – Élt 72 esztendőt.")

A misestipendiumok teológiája

VI. Pál pápa 1974. június 13-án (Úrnapján) írta alá *Firma in traditione* kezdetű motu proprioját, amellyel szabályozza a misestipendiumok kérdésének néhány pontját. A pápai irat két részből áll: első fele doktrinális és történelmi bevezetést tartalmaz, második fele pedig három pontban összefoglalja a rendelkezéseket. Ez utóbbiakkal most nem foglalkozunk.

„Az Egyház jól megalapozott hagyománya szerint - kezdi a pápai levél - a hívek, vallásos és egyházias érzéstől vezetve, valamiképpen önmaguk feláldozását adják hozzá az eucharisztikus áldozathoz, hogy annál tevékenyebben vegyenek részt benne. Ezzel a maguk részéről hozzájárulnak az Egyház szükségleteihez, különösképpen az Egyház szolgáinak fenntartásához. Az Úr szavainak szellemében történik ez: méltó a munkás a maga bérére. Ezeket a szavakat Szent Pál is idézi Timóteushoz intézett első levelében és a Korintusiakhoz írt első levelében. Ezzel a szokással a hívek bensőségesebben egyesülnek az önmagát áldozatul felajánló Krisztussal, és így bőségesebb gyümölcsökben lesz részük. Éppen ezért ezt a szokást az Egyház nemcsak jóváhagyta, hanem elő is mozdította; úgy tekinti, mint annak a kapcsolatnak egy jelét, amely a megkeresztelt embert Krisztushoz fűzi, és a hívőt a paphoz, aki éppen a hívő javára végzi szolgálatát. Az Egyház azzal a céllal, hogy ez az érzület mindig feddhetetlen maradjon, és minden lehetséges elferdüléstől mentes legyen, az évszázadok folyamán megfelelő normákat állapított meg; ezek azt célozzák, hogy az a kultusz, amellyel a hívek bőkezűen adózni akarnak Istennek, ténylegesen a legteljesebb szabálytartással és nagylelkűséggel történjék. Mivel pedig a korok és a társadalom sajátos körülményei miatt olykor erkölcsileg lehetetlenné és éppen ezért kevésbé méltányossá válik, hogy a kért és elvállalt kötelezettségeknek teljes mértékben eleget tegyenek, az Egyház ilyen esetekben szükségképpen arra kényszerül, hogy megfelelően felülvizsgálja magukat a kötelezettségeket; egyben pedig arra is törekszik, hogy ebben a kérdésben önmagával szemben következetes maradjon, és az adományozóknak tett ígéretet megtartsa."

A teológusok és még inkább a kánonjogászok évszázadok óta foglalkoztak a miséért adott alamizsna és a belőle háramló kötelezettség teológiai megalapozásával. Tanításuk az adományozó és a pap közötti hallgatólagos szerződés motívumát hangsúlyozta. A pápai irat nyomán ezt a teológiai megalapozást szélesebben és mélyebben kell látnunk; az ekkléziológia vonalán kell keresnünk. Az Egyház a megkereszteltek közössége; ez a közösség az igehirdetéssel, a szentségi jelekkel, a tanúságtétellel épül. Az egyházközösség életének csúcspontja az Eucharisztia; minden egyéb élettevékenység ebben teljesedik ki. Azok a hívek, akik vallásos és egyházias érzéstől indítva személyes hozzájárulásuk révén is egyesülnek Krisztus húsvéti áldozatának megünneplésével, azok bensőségesebben kapcsolódnak az önmagát feláldozó Krisztushoz, és az áldozatból bőségesebb gyümölcsöket kapnak. A bármilyen módon kifejeződő személyes hozzájárulás, az apostoli dinamizmus és a kegyelmekben való bőségesebb részesedés kölcsönösen összefüggnek egymással. Az Egyház építéséhez anyagi eszközökre is szükség van; gondoljunk csupán két dologra: a szeretetművekre és az egyházi szolgálatot végző személyek eltartására. Az önkéntesen felajánlott anyagi hozzájárulás

keresztény értékét emeli, ha szorosan kapcsolódik az Eucharisztiához. Ezzel a pápai dokumentum szerint jelévé válik annak az egységnek, amely a megkeresztelt embert Krisztushoz, az Egyház tagját az Egyház szolgájához kapcsolja. A gazdasági, tehát önmagában horizontális kapcsolat vertikális, természetfeletti dimenziót kap. Ezért van az, hogy az egyházi hatóság nem csupán jóváhagyja, hanem elő is mozdítja a misestipendiumok szokását, és aggályosan gondoskodik arról, hogy a belőle adódó kötelezettségeket mindenki komolyan vegye. A misestipendiumok gyakorlatát az istentisztelet, a tevékeny szeretet és az egyházias szolgálat szellemének kell áthatnia.

Nagy Ferenc SJ
(Forrás: Szolgálat 24/1974. Karácsony, 62-63)

„Liturgikus horror" címmel lehetne új rovatot indítanunk, amelyben időről időre közöljük azokat a visszaéléseket, amelyeket istentisztelet címén a világban bárhol is elkövetnek. Nem célunk ezek nyomon követése, de olykor mégis adódnak olyanok, amelyek akár viccnek is minősülhetnének, de mégis… Talán éppen Istennel, a vele kapcsolatos „ügyekkel" nem illene viccelődnünk. 2015. április 22-én a belgiumi Sembrevillben egy megdöglött kutyát templomi szertartás keretében felravatalozva temettek el. Hihetetlennek tűnik, de igaz: más kutya-tartó hívek (jobbára idősebb hölgyek) az állataikkal együtt vettek részt ebben a szertartásban. Kérdés: ki az a plébános, aki a templomában ilyesmire engedélyt ad, s ki az a diakónus (egy állandó diakónus végezte), aki ilyesmire vállalkozik? Talán az ordinárius felelőssége is felmerül, ha tudott róla, vagy akár, ha utólag tudomást szerez róla… Úgy látszik, az elkorcsosult szemléletű nyugati ember ötletkészlete kimeríthetetlen: a butaságnak sincs határa. A Stimmen der Zeit német folyóirat 2015. novemberi száma pedig tanulmányt közöl Dirk Preuß tollából: Katholische Friedhöfe (auch) für Tiere? (Katolikus temetők állatok számára is) címmel (769-778), mivel – ahogy olvassuk – „a mennyben is vannak állatok"…

P. I.

Miért nem adják át szertartásosan a mellkeresztet a püspökszenteléskor?

Többen megkérdezték már: vajon miért nem adják át külön szertartás keretében az újonnan szentelt püspök mellkeresztjét, amikor az egyházi liturgikus jelképnek számít? Talán az evangéliumos könyvvel, a gyűrűvel, a püspöksüveggel és a pásztorbottal ezt is át kellene adni?

Noha az aktuális püspöki szertartáskönyv az egyházi jelképek közé sorolja a mellkeresztet (ld. 57. pont), valójában eredetileg nem az. Gyökerei régi keresztény ősi szokásokhoz nyúlnak vissza. A keresztények szívesen hordtak a nyakukban függőket, kis kapszulákat, amelyek mártírok ereklyéit tartalmazták, vagy kisebb szent tárgyakat. Prudentius meséli, aki 405 után halt meg, hogy harmadik századi keresztények versenyezve próbáltak hozzájutni néhány magukon hordható relikviához, hogy biztos védelmük legyen (vö. M. Righetti: *Storia liturgica* I, 642). Ez az ereklyetartó, amit általában nyakban hordtak, a 4. században, a konstantini béke után gyakran vette fel a kereszt formáját. Az oly sok keresztény körében elterjedt szokás először 1216 táján tűnt fel III. Ince pápánál, mint liturgikus díszítés, amelyet aztán utánoztak a követői, majd idővel más püspökök is, anélkül, hogy kötelezővé vált volna (vö. *Enciclopedia Cattolica* IV, 964). Jelenleg a mellkereszt a püspöki ruházathoz tartozik, de nem kizárólagosan. Alacsonyabb rendfokozatúak is hordhatják (manapság sok helyen pl. fakeresztet viselnek a ministránsok, igaz ez csak olyan „megtűrt" szokás), vagy valamilyen személyes kiváltságként, akkor is, ha nem tartoznak az egyházi rendbe, ahogy az apátok és apátnők is viselik. Eredete és mai használata tehát azt igazolják, hogy átadása nem a hivatalos püspökszentelés része. Ezzel ellentétben a püspöki gyűrűt a szertartás keretében nyújtják át a szentelendőnek, mivel az a kezdetektől (kb. 7. század) egyházi jelképnek számít, mint dokumentumok érvényességét igazoló pecsét, majd pedig, mint a püspöknek a rábízott egyház(tartomány)al való jegyességi egysége szimbóluma. Csak később adtak gyűrűt másoknak is, mint tiszteletbeli privilégiumot, jutalmat érdemei elismeréseként.

P. I.

Hol áll és milyen a papi szék a szentélyben?

A papi szék szerepe megnőtt a II. Vatikáni Zsinat óta, ez is azt emeli ki, hogy a hívők nemcsak egyszerű megfigyelői, hanem részesei is a szentmisének. Mégis, ha belépek a templomba, tekintetem először az oltárra vetül. A szentmise alatt is ezt érzem az áldozati liturgia középpontjának, igehirdetéskor pedig az ambót figyelem. Márpedig az oltár mögött kissé hátravontan elhelyezkedő szék a pap személyében jelen lévő Krisztust szimbolizálja, még akkor is, ha nem kap akkora figyelmet. Ezt a széket az evangélium nyomán „Mózes tanítói székének" (Mt 23,2) is nevezhetjük. Vagyis nemcsak egyszerű bútordarab, ami a miséző pap kényelmét szolgálja, hanem elsősorban a közösséget irányító szellemi tekintély jelképe. Szemben áll a hívőkkel, díszes a kialakítása, de nem hivalkodik. Krisztus a háttérben marad, de figyel ránk. A szentmisén éppen úgy, mint ahogyan egész életünkben. *Náray-Szabó Gábor* egyetemi tanár (narayszabo@yahoo.com)

A papi szék kiképzése és elhelyezkedése a templomtéren belül a pap szerepéről alkotott felfogást tükrözi. Mondhatni természetes, hogy ami a legfontosabb, azt tesszük középre; s viszont: arra összpontosul a figyelem, ami középen van. Régebbi korokban a pap széke (ha volt egyáltalán stabil széke) a szentély oldalán állt (kőfülke, vagy szék). Manapság a pap széke kiemelt helyen, sőt, gyakran középen található, netán az oltárral egyvonalban. S bár tiltják a szabályok, trónszék-szerű alakot ölt (néhol még a tabernákulumot is eltakarva). Régebbi korokban a tabernákulum középen volt, az oltáron. Manapság gyakorta egy félreeső helyen őrzik az Oltáriszentséget. Régebbi korokban a feszület az oltár közepén állott. Manapság a szabályok is megelégednek azzal, ha valahol az oltár közelében helyezik el a feszületet. Régebbi korokban a helyet, ahol az oltár áll, szentélynek hívták, manapság hivatalosan presbitériumnak (nem a szentség helye, hanem a papságé). A pap nem áldozár (sacerdos), hanem a liturgikus közösség elöljárója… A papi szék helye és formája jól mutatja a pap szerepének előtérbe kerülését. Mindezek nem teológiai indíttatású, hanem megfigyelésen alapuló megfontolások. Mint tudjuk, az imádság formája és a hit tartalma kölcsönösen hatnak egymásra (lex orandi – lex credendi). *Érszegi Márk Aurél* Vatikán-szakértő, diplomata (merszegi@gmail.com)

Praktikus okokból sokszor a papi szék az oltár mögött kap helyet (ha a tabernákulum ehhez képest oldalt helyezkedik el). Ha a templom nagy, az oltár a hívekhez képest magas emelvényen van, és ennek következményeként a pap nem igazán látható, az rossz következménye ennek. A papi széknek szimbolikus szerepe is van. Ha kiemelt helyen van, jó, ha ünnepélyes legalább egy kicsit. Ha a hívektől nagyon távol áll, az az ember és Isten távolságát sugallja, ami szerintem rossz, mert a közénk jött Jézust ünnepeljük. De ebben az esetben is jobb, ha a papi szék nem teljesen külön áll, hanem legalább a ministránsok a közelében vannak. Természetesen a papi széknek illeszkednie is kell a környezetébe. Jó példának tartom a jezsuiták rendházának kápolnáját Dobogókőn, ami kicsi, szoros közösségi tér. Az emberek körben ülnek. A miséző pap

az oltár mögött, az oltárhoz közel ül, akár közvetlenül mellette is ülhet bárki. Ehhez a helyzethez jól illik, hogy nincs külön papi szék. Egy barokk katedrálisban viszont van helye egy kiemelt, díszes széknek. Ha az ideális papi széket kéne leírnom, akkor előbb az ideális templomot kéne megtervezni és ahhoz igazítani. Azt gondolom, ideális templom nincs, sok szempontot kell figyelembe venni, a közösség, a körülmények függvényében. Más egy kis kápolna és más egy nagy katedrális, de mindkettőre szükség van. *Dyekiss Emil* informatikus (emil.dyekiss@gmail.com)

Szerintem, a papi szék jobb, ha egyszerű, hiszen nem képezi a templom leglényegibb részét. Legyen kényelmes, hogy nyugodtan lehessen ülni benne, de ne legyen luxuskivitelű, hiszen a hívek egyszerű padokban ülnek, nem indokolt ily módon különbséget tenni a pap és a hívek között. A széken ülő pap nézzen a hívek felé, mert ő vezeti (elnökli) a misét, jobb, ha látja az embereket, mint ahogyan az iskolában sem lenne jó, ha a tanár nem nézne a diákokra a teljes tanórán. A hívek arcára mindig kiül a visszajelzés: figyelnek vagy éppen szomorúak, esetleg fáradtak. A papnak tudatában kell lennie mindezeknek, hogy a szentbeszédet a hívekhez tudja igazítani és ezt gátolja, ha a szentbeszéd előtti idő jelentős részében nem is látja a templomban lévőket (pl. a váci székesegyház). *Ligetiné Szabó Klára* (falevel.klari@hu.inter.net)

*

A RMÁR az ünneplést vezető pap ülőhelyétől azt várja, hogy a celebráns elöljárói feladatának eszköze legyen az imádság irányításában (310.). Legalkalmasabb helyét a néppel szemben, a presbitérium tengelyében látja, de ott van ez a kitétel: „hacsak az épület szerkezete vagy más körülmény ezt nem akadályozza…" Ilyen „akadályként" jelöli meg a tabernákulum oltár mögötti jelenlétét. Kifejezetten hangsúlyozza: „a trónszéknek még a látszatát is kerülni kell!" Szól a rendelkezés a koncelebrálók helyéről, a diakónus székéről, amelynek a celebráns közelében kell lennie. A többi szolgálattevő széke a papság ülőhelyétől elkülönülve legyen elhelyezve (ld. uo.). – Sokhelyütt a zsinat után azonnal „trónfosztották" a régi nagy oltárokat, a tabernákulumot másutt helyezték el, a pap pedig középen beült pl. egy régi barokk oltárépítmény közepére, ahonnét kiemelték magát az oltárt (maliciózusan szólva: Jézusnak nem, neki azonban lett trónusa). Pedig minden maradhatott volna és a szentély oldalfalánál lett volna hely a papi ülések számára, ahonnan kis odafordulással beláthatja az ünneplő népet, amelyet köszönt, megszólít, amely nevében a könyörgést Istenhez intézi stb. Talán ma már óvatosabbak vagyunk. Komoly mérlegelést igényel a kérdés, a meglevő (kevésbé jó) gyakorlaton lehet változtatni a katolikus áhítat liturgikus szellemének megfelelően.

(A főszerkesztő)

Andrej Krivda: *Il Rituale Strigoniense (1625) e le sue due fonti: Ordo et Ritus (1560) e Agendarius (1583),* Lozzi Kiadó [www.gruppolozzi.it], Roma, Via F. Nicolai 91., 2012, 92 lap, 12 €.

Sajátos, A/4-es méretű olasz nyelvű kiadvány a Pázmány-féle esztergomi rituáléról, többnyire leíró, deskriptív jellegű. Az első fejezet egy tízoldalas összefoglalás a történelmi Magyarország XVI. századi helyzetéről, a korszak esztergomi érsekeiről és a katolikus restaurációról (controriforma cattolica), az egyházmegyei és tartományi zsinatokról. A második fejezetben rövid bemutatást nyújt a címben jelzett három liturgikus könyvről, amely nem sokkal több, mint azok tartalomjegyzékének tételes felsorolása, a harmadik fejezet pedig azok táblázatos összehasonlítása. Az utolsó, negyedik fejezet az *Ordo et ritus*nak és az *Agendarius*nak az esztergomi rituáléra tett hatásáról szól. A szerző szlovák, láthatóan első műve. Licencia dolgozatát a Szent Anzelm Pápai Egyetem Liturgikus Intézetének két professzora jegyzi. Irodalomjegyzékében használja a kritikai kiadásokat és a kevés szlovák nyelvű irodalmat, amely utóbb megélénkült. Örömmel láthatjuk, hogy a szlovákok részéről is van igény a történelmi Magyarország liturgikus alapirodalmának tudományos feldolgozására (vö. Viliam Judák nyitrai püspök tanulmánya a Praeconia 2015/2. száma 98-108).

Somorjai Ádám OSB

Psalterium Strigoniense Venetiis 1523 cum notis musicis manuscriptis –megjelent Oláh Miklós esztergomi érsek kottás pszaltériumának fakszimile kiadása

A müncheni *Bayerische Staatsbibliothek* gyűjteményében 2012 őszén azonosított *Psalterium Strigoniense* kötet a középkori Esztergom ismert liturgikus zenei forrásait egy újabb jelentős kötettel gyarapította. Az 1523-ban Velencében, Peter Liechtenstein műhelyében nyomtatott nagy alakú pszaltérium Oláh Miklós (1493–1568) esztergomi érsek magántulajdona volt, 1558-ban került Bécs melletti kastélya kápolnájába. A kötetet egykori tulajdonosáról *Oláh-pszaltériumnak* nevezzük. Az 1523-as *Psalterium Strigoniense* nyomtatvány – amelyből az említett példányon kívül mindössze két további ismert – eredendően nem tartalmaz dallamokat. Helyenként azonban üres, négyvonalas kottasorokat szedtek ki nyomdászai. A korban szokásos eljárást követve minden példányt utólag, kézzel kellett notálni, azaz hangjegyekkel ellátni. Az *Oláh-pszaltérium* jelentősége abban áll, hogy – a másik két példánnyal ellentétben – majdnem hiánytalanul és nagyon megbízhatóan töltötte ki zenei bejegyzéseivel az erre felkért notátor. Ez a pszaltérium az élő esztergomi zsolozsma legkésőbbi ismert kottás forrása, ráadásul közzéteszi a középkori esztergomi himnuszdallamok csaknem hiánytalan készletét, amelyről eddig csak töredékes zenei kéziratok tanúskodtak. Az *Oláh-pszaltérium* zenetörténeti jelentőségét felismerve az MTA–BTK Zenetudományi Intézete a *Musicali Danubiana* sorozat 25., valamint a müncheni Bayerische Staatsbibliothek a *Bavarica et Hungarica* sorozat 2. tagjaként közös kiadásban jelentette meg az Oláh-pszaltérium teljes, színes fakszimiléjét, Szoliva Gábriel OFM közreadásában. A müncheni kötet fotói mellett a kiadásban magyar és angol nyelven részletes bevezető tanulmány olvas-

ható az esztergomi zsoltárkönyv liturgikus és zenei jellegzetességeiről, a szóban forgó nyomtatvány fennmaradt példányairól, valamint Oláh Miklós egyházzenét érintő tevékenységéről. A fakszimilében való eligazodást részletes tematikus mutatók segítik. A kötet megvásárolható az MTA–BTK Zenetudományi Intézetében és a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Tanszékén, ára 6000,– Ft.

Stephan Wahle - Helmut Hoping - Winfried Haunerland (Hg.): *Römische Messe und Liturgie in der Moderne,* Herder Freiburg im Br. 2013. 488 lap. 36 €.

A mű célja a II. Vatikáni Zsinat után eltelt öt évtized mérlege. Miért kellett reformálni? Mit jelent ez ma, mennyi eredményt hozott? Mely problémákat vet fel napjainkban? Miként él együtt a „tridenti" és az „új" miserend? Hogyan alakulhat ezek sora a jövőben? Nemzetközi szerzők igyekeznek választ adni e kérdésekre. Tizenkilenc tanulmány (ugyanennyi különféle szerzőtől), amelyek különféle oldalról világítják meg a modernkori liturgia alakulását. Ennek állomásai: organikus liturgikus fejlődés, az 1962-es és az 1965-ös Ordo Missae, XVI. Benedek pápa és a liturgikus reform, a „szent" elvesztése, liturgia és kultúra, a liturgikus tér és a liturgia iránya, lex orandi – lex credendi, az ún. előmisétől az ige liturgiájáig, a régi és az új felajánlási imádságok, a Római kánon és a többi eucharisztikus ima, az oratiók fordítása: „jobb szövegeket!" Végül az angol nyelvű új fordítású misekönyv problémája. A könyv szép sötétkék borítóján szinte kiugró a modern kehely és áldoztató tál fényképe.

Liturgiekreise und ihre Aufgaben. Der Sachausschuss Liturgie des Pfarrgemeinderates und Vorbereitungsgruppen. 142 oldal, ára 5 €.

Kirchen werden kalt, wenn nicht Menschen da sind, die sich darin regelmäßig zum Hören von Gottes Wort, zu Gebet und Gesang versammeln. Der Aufwand, den würdige und ansprechende Feiern erfordern, ist von Priestern und Diakonen allein nicht zu schaffen. Es bedarf ehrenamtlich tätiger Frauen und Männer, die sich engagieren. Ihnen will die vorliegende Arbeitshilfe Hilfestellung und Anregungen geben. In aller Kürze benennt sie Aufgaben, die im Laufe des Jahres anfallen, erklärt, worum es geht und was zu tun ist. So bietet das Heft einen übersichtlichen Rahmen für die Arbeit in unterschiedlichen Liturgiekreisen und gibt dazu Informationen, Hinweise und Anregungen. Für weiterführende Hilfen wird außerdem jeweils auf die Zeitschrift *praxis gottesdienst* und deren Online-Angebot hingewiesen: *www.praxis-gottesdienst.net*

Antonio Sorrentino: *Celebriamo con gioia,* Ed. Dottrinari, Pellezzano (SA), 2014[3]. 532 lap, ára 25 €.

Teológiai megalapozottsággal, nagy tudományos felkészültséggel megírt liturgikus mű, amely húsz nagy fejezetre tagolódva tárgyalja a zsinat utáni liturgia derűs megvalósulását (a könyv címe: Örömmel ünnepeljünk!). Nagyjából követi a hagyományos liturgika könyveket: fogalomtisztázás, liturgia-történet, a liturgikus reform, liturgikus teológia (az üdvtörténet szintézise, a húsvéti misztérium, Krisztus papi szolgálata, az ünneplő közösség, a misztérium, a liturgiában való részvétel). Majd folytatódik a fontos állomá-

sokkal: a Szentírás és a liturgia, a celebráns szolgálata, a püspök és a helyi egyház liturgiája, a világi hívek helye a liturgiában, a szent zene és ének, a testi gesztusok, a szent helyek, a liturgikus katekézis, a liturgikus esztendő, a zsolozsma, és a népi vallásosság kapcsolata a liturgiával (pl. Via Crucis, Via Lucis, Via Matris), zarándoklatok. A szerző e művében összegzi egy plébános, liturgika tanár, egyházmegyei liturgikus irodavezető és az olasz nemzeti liturgikus tanács tagja tapasztalatait. Műve jó segédeszköz lehet a liturgikát oktatók, tanulók és az érdeklődők számára, hogyan lehet a történelem, a fejlődés és az előírásoknak megfelelő engedelmességgel, örömmel ünnepelni a katolikus liturgiát.

Renzo Gerardi: *Il sacramento del perdono per la riconciliazione dei penitenti,* Edizione Dehoniane, Bologna, 2015, 362 oldal, 36 €.

A római pápai Lateráni Egyetem morálteológiai professzorának, pro-rektorának legfrissebb munkája feldolgozza a bűnbánat (bűnbocsánat) szentségének teljes körét: a biblikus alapoktól kezdve a történeti kialakulásán át teológiáját, a szentség mibenlétét, lényegét, elemeit, érvényességét és gyümölcsöző voltát. A könyv két nagy részre tagolódik: I. Liturgia, Biblia, Történelem; II. Teológia, Erkölcstan, Egyházjog. A záró fejezet a liturgia és a mindennapi élet kapcsolatával foglalkozik. A hatalmas mű feltárja és megjelöli a pontos forrásokat, igen jól dokumentált teológiai mű, amelyből a gyónás szentségének mélysége tárul fel a teológiát tanító és tanuló számára egyaránt. A mű nem kifejezetten morális tankönyv, hanem szentségtani és egyházjogi is. E komoly tudományos könyv – kifejezetten az irgalmasság rendkívüli szentévében, de a meglazult gyónási gyakorlat éveiben, évtizedeiben különösen is – segíthet a gyökerekhez, az alapokhoz visszatérni és egy helyes, kiegyensúlyozott gyakorlatra rátalálni.

Robert Sarah bíboros és Nicolas Diat: *Isten vagy a semmi (Beszélgetés a hitről),* Barsi Balázs OFM fordítása. Szent István Társulat, Budapest, 2015, 264 oldal, 2600.- Ft.

Az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció (a latin rítusú liturgia szentszéki hivatala) első számú vezetőjének, prefektusának „beszélgetőkönyve" ez a mű. A guineai származású, mély lelkiséggel szóló hetvenéves főpap nagy utat tett meg Afrika és Róma között. Vall gyermekkoráról, hitéről, egyháziasságáról, a zsinat utáni állapotok megtapasztalásáról, hivatásáról, papságáról, római tanulmányairól, érseki, majd bíborosi kinevezéséről. Boldog VI. Pál pápát érzi a legközelebb magához azok közül a pápák közül, akik életében egymás után következtek (XII. Piusztól kezdve). „A liturgia Isten ideje" számunkra – mondja. Kedvenc témái a vallásközi párbeszéd, az új evangelizáció, a misszió, a család. Világosan látja a hamis csábításokat, amelyektől el akarja különíteni a követendő jót. A tíz fejezeten keresztül tanító bíboros betekintést enged szolgálatába, felfogásába, teológiájába. Szelíden vezeti az olvasót a középúton járó, bölcsen megkülönböztető, hiteles keresztény élet útján, aminek ő is egyik avatott mestere.

P. I.

Summarium

Prooemium

Studia thematica

Thomas Ladislaus Simon OSB: Caput vicesimum Evangelii secundum Ioannem et genesis evangelii quarti
Blasius Barsi OFM: Praedicatio verbi et servitium vitae
Richardus Korzenszky OSB: Liber, littera, spiritus
Helena Velkova Velkovska: Libri liturgici Byzantini
Gabriel Ramis: Libri liturgici occidentales non Romani
Franciscus Kohlschein: Thesaurus (adhuc) non revelatus
Winfridus Haunerland: Verbum Dei – quod celebramus et vivimus
Anita Kovács: Mutationes textus Missalis Romani (*Editio Typica Altera, Tertia et Reimpressio emendata 2008*)
Stephanus Pákozdi: *Lectionarium* – Liber lectionum – proclamatio lectionum

Studia varia

Helena Massimi FMA: Auctor precis eucharisticae III: Cyprianus Vagaggini OSB
Eugenius Daigeler: Missa a turbis attenta et quae pro ea fieri possint
Helena Sz. Jónás: Origo et functio umbraculi processionalis in Europa mediaevali
Polycarpus Radó OSB: Origo rosarii
Martinus Juhász: Evolutio Kalendarii Romani
Petrus Kertész: Emericus Kisberk, cum quiete liturgica temporibus duris
Stephanus Pákozdi: Oratio paenitentialis (iuxta psalmum L)
Per viam hominis ad Deum (via crucis)
Franciscus de Assisi: Canticum creaturarum

Documenta

Pius Cardinalis Laghi: Vos, sitientes…

Vita liturgica

Theologia stipendiorum missae
„Horror liturgicus"

Actualitates

Quare crux pectoralis non traditur in consecratione episcoporum?

Quaestio liturgica

Ubi erigitur et qualis formae sit sedes sacerdotalis in presbyterio?

Recensiones

[Il Rituale Strigoniense]
[Psalterium Strigoniense Venetiis]
[Römische Messe und Liturgie in der Moderne]
[Liturgiekreise und ihre Aufgaben]
[Celebriamo con gioia]
[Il sacramento del perdono per la riconciliazione dei penitenti]
[Isten vagy a semmi] (Deus vel nihil)